

Riitinkiläiset, sikaverolaiset

Kerimäen riitamaan alue ja väestö Turun rauhan rajalla 1743–1808

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden
tiedekunta
Historia- ja maantieteiden laitos
Suomen historian pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2015
Jenni Merovuo
Ohjaaja Kimmo Katajala

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Jenni Merovuo

Opiskelijanumero: 165465

Tutkielman nimi: Riitinkiläiset, sikaverolaiset. Kerimäen riitamaan alue ja väestö Turun rauhan rajalla 1743–1808

Tiedekunta/ oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Suomen historia

Sivumäärä: 85 + 3 liitettä

Aika ja paikka: Huhtikuu 2015, Joensuu

Pro gradu -tutkielma käsittelee Kerimäen riitamaan väestöä sekä aluetta vuosina 1743–1808. Riitamaa muodostui Ruotsin ja Venäjän väliselle valtakunnanrajalle hattujen sodan jälkeen. Tarkastelualueeseen kuuluu 24 tilaa, jotka määrättiin vapaiksi veronkannosta sekä tuomiovallasta. Riitamaalaisia on kuvattu köyhiksi, rikollisuuteen taipuviksi sekä omissa oloissaan eläviksi. Tutkielma tarkastelee riitamaata alueena, sen väestökehitystä sekä asukkaiden sosiaalisia verkostoja. Tutkimustehtävänä on selvittää riitamaalaisten erityisasemaa ja sen vaikutuksia väestökehitykseen sekä kontaktinmuodostukseen.

Riitamaan aluetta määritellään Ruotsin kruununvirkamiesten asiakirjojen sekä aikalaiskuvausten avulla lähtien Erik Tuneldin maantiedettä käsittelevästä teoksesta kohti nykypäivää. Väestökehityksen sekä kontaktinmuodostuksen selvittämisessä hyödynnetään henkikirja-aineistoa sekä seurakunnan tuottamia rippikirjoja, vihittyjen luetteloja sekä syntyneiden luetteloja. Aikalaiskuvauksia lukuun ottamatta tutkielman lähdeaineisto on pääosin kvantitatiivista. Määrällisen analyysin sekä genealogisen historian tutkimuksen keinoin esiin tuotujen johtopäätösten avulla tarkastellaan Turun rauhan rajan henkeä. Tutkimustuloksia tarkastellaan avainkäsitteiden kautta, jotka ovat etäisyys, erottautuminen sekä riippuvuus.

Henrik Gabriel Porthan näyttää vaikuttaneen syvästi käsityksiin riitamaasta kuvauksellaan Erik Tuneldin teoksessa vuodelta 1795. Väestökehityksen ja kontaktinmuodostuksen tarkastelu osoittaa, etteivät riitamaalaiset pyrkineet erottautumaan Kerimäen paikallisyhteisöstä eikä riitamaan stigma ollut niin voimakas, että heidät olisi siitä eristetty. Raja ohjasi Ruotsin ja Venäjän kerimäkeläisten sosiaalisia kontakteja valtakunnanrajan omalle puolelle, mutta riitamaalaiset sijoittuivat rajojen väliin sosiaalisesti kuten myös maantieteellisesti.

Sisällys

1 Johdanto	4
1.1 Riitamaa keskelle Kerimäkeä	4
1.2 Rajan henki	8
1.3 Tutkimuksen rajaus sekä tutkimuskysymykset	11
1.4 Tutkimusperinne	13
1.5 Tutkimuskehys ja lähteet	16
2 Valtioiden välissä	20
2.1 Riitamaa aikalaiskuvauksissa ja tutkimuksissa	20
2.2 Riitinkiläiset asiakirjoissa	25
3 Riitamaan väestö	32
3.1 Väestökehitys	32
3.2 Tilojen jakaminen	40
4 Riitamaalaisten aktiviteettikentät	45
4.1 Avioituminen	45
4.2 Avioliittokentät ja niiden yllirajaisuus	51
5 Kummivalinnat	57
5.1 Kummit	57
5.2 Rajoja ylittävät kummikentät	66
6 Johtopäätökset	71
Lähteet ja Kirjallisuus	76
Liitteet	86
LIITE 1. Nimien kääntäminen	86
LIITE 2. Absoluuttiset luvut henki- ja rippikirjoissa	87
LIITE 3. Otantakylien kummisuhteet vuosina 1751–1753 ja 1791–1793	89

1 Johdanto

1.1 Riitamaa keskelle Kerimäkeä

”Tällä kiistanalaisella, $\frac{3}{4}$ neliöpeninkulman kokoisella ja rajalle sijoittuvalla alueella sijaitsevat 20 tilan asumukset, jotka eivät ole vuodesta 1743 lähtien maksaneet pienintäkään veroa tai maksua kummallekaan kruunulle. Vain papistolla, Rantasalmella ja Kerimäellä, on siellä tavalliset papinoikeutensa, koska he käyvät jumalanpalveluksessa näissä pitäjänkirkoissa. Mutta kaikesta huolimatta suurimmaksi osaksi he ovat niin köyhiä, että heillä ei ole vuodessa jokapäiväistä leipää. He ovat olleet ilman tuomaria, ja lähteneet rikoksen tielle sekä Ruotsin että Venäjän puolella. Mutta nyt heitä tuomitaan yhteisellä Ruotsin ja Venäjän tuomarin pitämällä oikeudella.”¹

Näin kuvailee Erik Tuneld Ruotsin ja Venäjän välisellä rajalla 1700-luvulla sijainnutta, poliittisesta vallasta vapaata riitamaata teoksessaan *Geographie Öfver Konungariket Sverige Samt Därunder hörande Länder* (1795). Tuneldin mukaan se ei kuulunut Ruotsiin eikä Venäjään vaan sijoittui rajalle valtioiden väliin. Väestö ei maksanut veroja eivätkä siellä pärineet Ruotsin tai Vanhan Suomen² lait. Silti asukkaat yrittivät hakea oikeutta Ruotsin käräjiltä.³ Asko Mielonen kuvailee teoksessaan *Vanhan Kerimäen historia I:1. Enonkosken, Kerimäen, Punkaharjun ja Savonrannan historia vuoteen 1865* (1993) riitamaata ”vapaavaltioksi”, jossa asukkaat elivät omissa oloissaan kruunun vallan ulottumattomissa. Koska alueella ei aluksi ollut tuomioistuinta, kerrotaan, että asukkaita kutsuttiin riitinkiläisiksi, mikä johdettiin ilmeisesti sanoista ”*fritt ting*” eli vapaakäräjät. Perimätiedon mukaan heitä saatettiin kutsua myös sikaverolaisiksi, sillä heidän tuottojaan verottivat vain omat kotieläimet. Oikeuslaitos ulotettiin riitamaalle 1760-luvulla perustamalla kahden kruunun yhteinen tuomioistuinjärjestelmä, jotta riitamaan asukkaisiin liittyvät oikeusasiat saatiin käsiteltyä. Mielonen on käynyt läpi Ruotsin ja Venäjän yhteisessä tuomioistuimessa käsiteltyjä

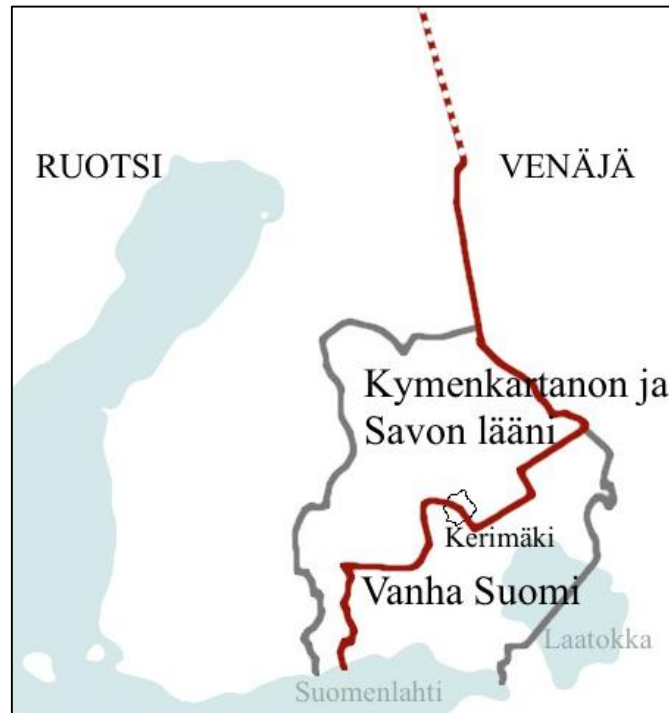
¹ Tuneld 1795, 474. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00003228>. Luettu 25.3.2015. Tekijän suomennos.

² Vanhalla Suomella tarkoitetaan Viipurin Karjalan, Käkisalmen läänin sekä Kymenkartanon läänin eteläosat käsittävää aluetta, jotka liitettiin Venäjään 1721 tai 1743. Paaskoski, 1997, 9.

³ Tuneld 1795, 474, 509. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00003228>. Luettu 25.3.2015.

oikeustapauksia. Vain kahdet pöytäkirjat ovat säilyneet ja niissä on käsitelty mm. väkivallantekoja, maakiistoja sekä varkauksia. Mielonen kuvailee riitamaan elintapoja väkivaltaisiksi. Asiat ratkaistiin nyrkeillä eikä viranomaisia tai kanssaihmissiä kunnioitettu.⁴

Kartta 1. Turun rauhan raja

Lähde: Mukailtu Oja 1959, 33; Katajala 2010, 97.

Riitamaa muodostui Olavinlinnan itäpuolelle hattujen sodan seurauksena, joka käytiin Ruotsin ja Venäjän välillä vuosina 1741–1743. Kun osapuolet hakivat ratkaisua sotaan Turussa alkuvuodesta 1743, vaatimukset olivat aluksi kaukana toisistaan. Ruotsi ehdotti rajan säilyttämistä Uudenkaupungin rauhan mukaisena, kun taas Venäjä katsoi ansaitsevansa sodan aikana valloittamansa alueet kokonaan. Ehdoista kiisteltiin pitkään, kunnes Turun rauha solmittiin 7.8.1743. Ruotsin oli nimettävä kruununperilliseksi Venäjän keisarinna Elisabeth II:n sukulainen Adolf Friedrich. Lisäksi rajaa siirrettiin länteen päin, jolloin Ruotsi menetti kolme linnoitustaan, Haminan, Lappeenrannan sekä Olavinlinnan.⁵ Raja sovittiin kulkeväksi Kymijokea pitkin pohjoiseen lähtien sen läntisimmästä haarasta, ja seuraten sen jälkeen Savon ja Kymenkartanon läänien välistä rajaa (ks. Kartta 1.). Tästä raja teki ”koukkauksen” pohjoiseen niin, että Olavinlinna jäi Venäjän puolelle rauhansopimuksen määräämän kahden

⁴ Akiander 1868, 350; Pelkonen 1902, 162; Mielonen 1993, 339–342.

⁵ Mickwitz 2005, 122.

ruotsalaisen peninkulman⁶ etäisyydelle rajasta. Tässä kohtaa raja ei huomionnut pitäjän- tai edes tilojen rajoja. Sitten uuden rajalinjan oli määrä jatkua itään ja yhtyä Uudenkaupungin rauhassa määritellyyn rajaan kohdassa, jossa Savon sekä Ruotsin ja Venäjän Karjalan läänien rajat kohtaavat toisensa.

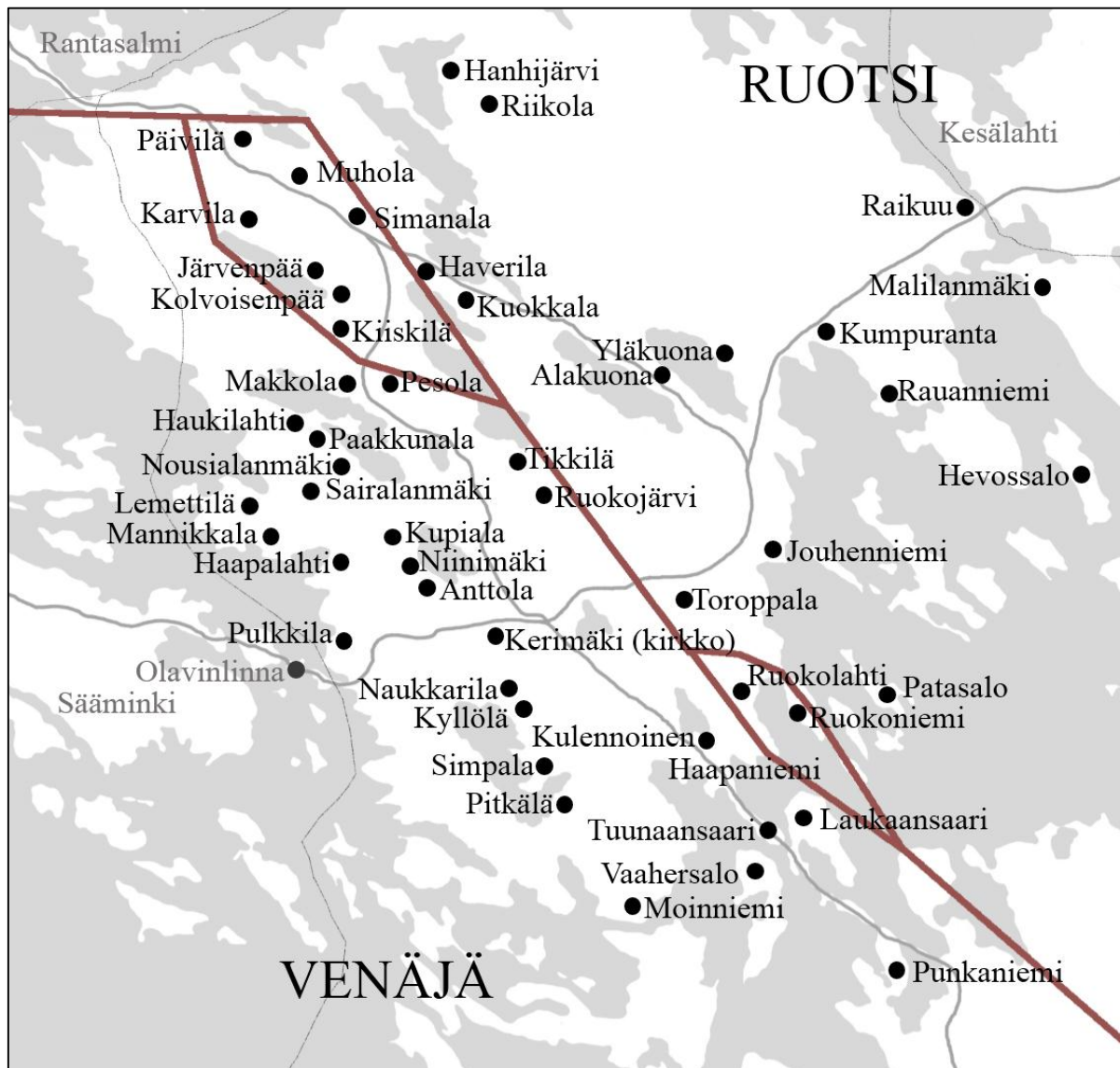
Heti sodan jälkeen Olavinlinnaa kiertävästä rajaosuudesta ilmeni erimielisyyttä. Venäläiset ehdivät käydä Kerimäen maastossa jo vuonna 1743, mutta ruotsalaiset eivät voineet hyväksyä venäläisen rajakomission luonnosta rajan kulusta. Hattujen sodan jälkeen ulkopoliittisesti kireä ilmapiiri vei molempien osapuolten huomion pois rajakiistasta, joten yhteiseen rajanvetoon ryhdyttiin vasta vuosien kuluttua rauhan solmimisesta.⁷ Kuitenkin vuonna 1744 laadittiin ensimmäinen lista uuden rajaseudun tiloista, jotka olivat jääneet rajalle ”Ruotsin ja Venäjän väliin”. Kymenkartanon lääninkansliassa laaditun asiakirjan mukaan tilat olivat ”*frilämnade*” eli kokonaan tai osittain veroista vapautettuja.⁸ Näistä vapautetuista tiloista yksikään ei lopulta kuulunut riitamaahan, sillä venäläisten yksipuoliseen rajankäyntiin perustuvat aluevaatimukset osoittautuivat rauhansopimusta laajemmiksi. Riitamaa muodostui lopulta huomattavasti lähemmäs Olavinlinnaa.

⁶ Ruotsalainen peninkulma on noin 10,7 km. Vanhat käsialat ja asiakirjat 1977, 155.

⁷ Mielonen 1993, 334; Juntunen 2000, 192–193; Mickwitz 2005, 156; Gustafsson 2007, 163.

⁸ Selvitys verovapaasta alueesta, Sulkava 14.2.1744. Kopio tehty Rantasalmella 10.11.1770. G 238, MMA.

Kartta 2. Kerimäen kyläkeskukset 1700-luvulla

Lähde: Mukailtu Geographische Charte über Die Gränze zwischen dem Russischen und Schwedischen Reichen, Beginnet von Tetrisuo in Kerimäki Kirchspiel und gehet bis Wahersalodorf in Randasalmi Anno 1783. VKKA, VIII 106d:1 Ia. DA, <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=154407>. Luettu 25.3.2015; Sawolax och Karelens eller Kuopio Höfdingedöme utgifven af Friherr S. G. Hermelin, författad af C.P. Hällström 1799. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200908203684>. Luettu 25.3.2015.

Vuonna 1747 Ruotsin ja Venäjän rajakomissiot lähtivät viimein yhdessä maastoon määrittämään Turun rauhan rajaa Olavinlinnan ympäristössä. Erimielisyydet alkoivat jo kohtaamispaikassa Tetrisuolla, jonne osapuolet saapuivat mukanaan paikallisina asiantuntijoina toimivia vanhoja talonpoikia. Lähtöpisteenä toimivasta Uudenkaupungin rauhan rajamerkin paikasta ei päästy sopuun. Yhteistyön kariuduttua komissiot merkkasivat omat versionsa rajasta tapaamatta enää toisiaan. Kahden komission määrittelemien rajojen

väliin jääneen, noin 1,7 km leveän alueen talot julistettiin riidanalaisiksi. Kerimäen lisäksi myös Säämingin, Sulkavan ja Puumalan pitäjissä oli muutamia riidanalaisia taloja, mutta Kerimäelle jäänyt alue oli suurin.⁹ Kuvaavaa olisi puhua riitamaista monikossa, koska Kerimäen pitäjässä se käsitti kaksi erillistä aluetta (ks. Kartta 2.). Pohjoisemmalla riitamaa-alueella sijaitsivat Päivilän, Muholan, Karvilan, Järvenpään, Simanalan, Kolvoisenpään ja Kiiskilän kylät. Eteläiseen riitamaahan kuuluivat Ruokolahden ja Ruokoniemen kylät. Käytän pro gradu -tutkielmassani näistä kahdesta alueesta yhdessä nimitystä riitamaa ja mikäli viitataan vain toiseen niistä, käytän nimiä pohjoinen ja eteläinen riitamaa.

Johan Saleniuksen (1877) mukaan Turun rauhan rajaa ei koskaan määritelty tarkasti, jonka vuoksi riidanalaiset alueet jäivät valtakunnanrajalle vuonna 1809 solmittuun Haminan rauhaan saakka. Rajan halkaisemia seurakuntia pidettiin Porvoon tuomiokapitulissa kehnona järjestelynä, koska Venäjällä ja Ruotsissa oli käytössä eri kalenterit, jonka vuoksi pyhät sekä vuotuisjuhlat sijoittuivat eri päiville. Lisäksi kirkon tehtävä Ruotsin kruunun asioiden kuuluttajana muodostui ongelmalliseksi seurakunnissa, joissa kirkko sijaitsi Venäjän puolella.¹⁰

1.2 Rajan henki

Antropologi Ernst Gellner (1983) on kuvannut Euroopan etnografista karttaa muutokseksi monisävyisistä ja päällekkäin limittyvistä alueista tarkasti rajattuihin moderneihin valtioihin. Malcolm Andersonin (1996) mukaan lineaarisia erottavia rajoja ei ole juuri ollut olemassa ennen Ranskan vallankumousta vuonna 1789.¹¹ Yhtä ajankohtaa tai tapahtumaa rajan modernisoitumiselle Euroopassa ei ole mielekästä asettaa, sillä raja ja rajaaminen ovat merkinneet eri asioita suhteessa alueeseen ja ihmiseen. Anthony Smith (1986) on nähnyt territoriaalisen valtiokäsityksen yhtenä osana nationalismin kehittymisen prosessia usean muun kehityskulun ohella.¹² Jens Lerbomin (2012) mukaan varhaisella uudella ajalla alkanut valtiollisen alueellistumisen prosessi käynnistyi kasvavasta pyrkimyksestä kontrolloida ja rajata hallitun valtakunnan aluetta. Lopulta territorioista tuli kansallisen identiteetin

⁹ Glansenstiernan rapporti 4.5.1747. Muscovitica, KA.

¹⁰ Salenius 1877, 10, 14, 18–19.

¹¹ Gellner 1983, 133–134; Anderson 1996, 1–2; Paasi 1996, 167–169.

¹² Smith 1986, 134–135.

rakennusainetta. Jo sitä ennen, prosessiin kuului historioimista sekä mytologisoimista, joka yhdisti maisemia ja paikkoja kollektiiviseen muistiin esinationalistisessa mielessä. Lerbom määrittelee tavallisen ihmisen isänmaallisuuden 1600-luvun Ruotsissa toisaalta liittyneen käsitykseen kruunun suomista oikeuksista ja velvollisuuksista. Toisaalta siinä oli kysymys liittymisestä kotiseutuun. Kuitenkin eteläisen Ruotsin rajaseudulla eläneiden ihmisten voidaan ymmärtää yksilöllisesti tai kollektiivisesti käsittäneen kuuluvansa saman isänmaan alaisuuteen.¹³

Kysymys siitä, mistä lähtien modernista valtiosta tai kansallisesta rajasta voidaan puhua, on tapauskohtainen sekä kontekstisidonnainen. Samalla valtakunnanrajalla on saattanut olla sekä lineaarisia, että vyöhykemäisiä piirteitä. Raja on siis saatettu ymmärtää yhdessä kontekstissa kahden pisteen välissä kulkevaksi yhtäjaksoiseksi linjaksi, mutta toisessa kontekstissa kahden vallan väliseksi rajavyöhykkeeksi. Raja on voitu myös määritellä vain merkittävien paikkojen osalta. Kuitenkin 1600- ja 1700-lukujen rauhansopimuksissa verrattuna keskiaikaisiin eurooppalaisiin rauhansopimuksiin valtiota ryhdyttiin määrittelemään uudentlaisesta alueellisesta näkökulmasta.¹⁴

Ilkka Liikanen (2014) kuvailee vähintäänkin ongelmalliseksi tulkita ensimmäinen tunnettu Ruotsin ja Venäjän välinen rauhansopimus valtioiden väliseksi. Pähkinäsaaren rauhansopimus solmittiin vuonna 1323 kahden hallitsijan välillä, mutta vaikka siinä määriteltiin alue poliittisesti, rauhansopimuksessa ei mainita, että kyseessä olisi Ruotsin ja Novgorodin valtioiden välinen valtakunnanraja.¹⁵ Kimmo Katajalan (2012) mukaan keskiaikaisten rauhansopimusten polttopisteessä ei ollut poliittisen alueen rajaaminen, vaan niillä määriteltiin keskeisemmin nautintaoikeuksia, verotusta sekä omistuksen jakautumista. Keskiajalla valtiolliset rajat olivat huokoisia. Rajojen kuvauksista voidaan tunnistaa lineaarisia, vyöhykemäisiä, pistemäisiä tai vertikaalisia piirteitä, mutta lopulta niiden luonteen paljastaa se, miten ne on käsitetty. Pähkinäsaaren rauhansopimuksen mukaan linnojen välistä aluetta ei saanut linnoittaa rauhan aikana, mikä muodosti valtakuntien välille vyöhykemäisen raja-alueen. Eteläiseltä osaltaan raja oli myös määritelty maantieteellisesti, mutta se ei ollut lineaarinen, sillä

¹³ Lerbom 2012, 31, 36–38.

¹⁴ Gustafsson 2006, 7, 9; Katajala 2012, 23–24; Liikanen 2014, 20.

¹⁵ Liikanen 2014, 22–23.

rajalinjalla ei ollut käytännön merkitystä väestön arkielämässä vaan oikeudet määräytyivät muin perustein.¹⁶

Täyssinän rauhansopimuksessa vuonna 1595 rajalinja on kuvailtu konkreettisesti koko matkalta etelästä pohjoiseen ja rajapisteet merkittiin maastoon mm. kivihakkauksin. Kuitenkin erityisesti parikymmentä vuotta myöhemmin solmittu Stolbovan rauha (1617) osoittaa selkeän muutoksen valtakunnan rajaamiseen ja territoriaalisuuteen. Osapuolina olivat Ruotsin ja Venäjän valtiot sekä niiden suvereenihallitsijat. Valtakunnanrajan määrittelyssä käytettiin apuna jo olemassa olevia läänien ja pitäjien rajoja.¹⁷

Ruotsin valtakunnan itäinen osa ei Tukholman näkökulmasta ollut suurvalta-aikana strategisesti tai taloudellisesti merkittävää aluetta. Alueen asema kuitenkin muuttui vuonna 1703, kun Pietari Suuri perusti Suomenlahden pohjukkaan, Neva-joen suulle Pietarin, josta ryhdyttiin rakentamaan Venäjän uutta pääkaupunkia. Vuonna 1721 solmittu Uudenkaupungin rauhan raja kulki melko läheltä uutta keskusta, mikä lisäsi rajan poliittista jännitettä. Rajan siirtyminen kauemmas länteen Turun rauhassa helpotti Pietarin sotilaallista puolustamista. Ruotsille rauhansopimus merkitsi alueellisia tappioita ja turvallisuusuhkaa, kun raja lävisti syvälle sisämaahan ulottuvat Saimaan vesireitit. Suuren Pohjan sodan päättänyt Uudenkaupungin rauha solmittiin kahden keskusjohtoisen valtion välillä, mutta sopimustekstissä hallitsijat oli nimetty edustamaan lisäksi alamaisia ja asukkaita. Sopimuksessa myös mainittiin Suomi alueellisenä kokonaisuutena. Raja ei enää seurannut yksinomaan läänin- tai pitäjänreunoja, vaan kulki paikoin suoraan ja sen määrittelyssä huomioitiin vähenevässä määrin esimerkiksi nautintaan liittyvät seikat. Samoin Turun rauhan raja edusti osaksi vanhaa ja osaksi modernia valtakunnanrajaa.¹⁸

Turun rauhan osapuolina olevat valtiot eivät olleet rakenteellisesti toisiaan vastaavia, mutta monessa asiassa Vanhassa Suomessa seurattiin Ruotsin kehitystä. Venäjää oli konglomeraattivaltio¹⁹ ja Vanha Suomi yksi sen provinsseista, jossa noudatettiin erilaisia hallinnollisia ja oikeudellisia sääntöjä kuin valtakunnan ydinosissa. Uudenkaupungin rauhan

¹⁶ Katajala 2012, 23–24, 38, 40–41.

¹⁷ Liikanen 2014, 24.

¹⁸ Partanen 2004, 43; Katajala 2010, 91–95; Liikanen 2014, 25–26.

¹⁹ Konglomeraattivaltioilla tarkoitetaan esimodernia valtiota, joka muodostui yhdestä tai useammasta etnisesti yhtenäisestä ydinalueesta ja sen reunalla sijaitsevista vaihtelevin oikeuksin ja velvoittein hallituista provinsseista, joita ei pyritty sulauttamaan keskusvaltaan. Gustafsson 2007, 127–128.

jälkeen Vanhassa Suomessa jäivät voimaan Ruotsin aikaiset lait, jotka päivitettiin vuonna 1734 säädetyllä lainsäädännöllä Turun rauhan jälkeen. Ruotsi säilyi paikallishallinnon kielenä. Saksaa ja venäjää käytettiin aika-ajoin ruotsin rinnalla. Rajan länsipuolella Ruotsin suurvalta-aika oli hiipunut, mikä johti pyrkimykseen sisäisesti yhtenäistää valtiota. Suomen aluetta, joka seurasi Ruotsin keskusvallan hallinnollista kehitystä, integroitiin suuren Pohjan sodan jälkeen yhä tiiviimmin keskukseen. Tämä ilmeni muun muassa niin, että Suomi poistui kuninkaallisesta tittelistä vuonna 1720. Liikanen on havainnut, että Suomi erikseen mainittuna alueellisenä kokonaisuutena puuttuu myös Värälän (1790) sekä Haminan (1809) rauhansopimusteksteistä.²⁰

Joachim Mickwitz (2007) jakaa Turun rauhan rajan kolmeen maantieteelliseen osaan. Suomenlahden rannikolla raja oli selkeimmin määritelty ja sen ylittäminen kontrolloidumpaa kuin muualla. Saimaan alueella Ruotsin intresseissä oli ohjata kauppaa omiin kaupunkeihinsa, mutta talonpojat pyrkivät salakuljettamalla säilyttämään vanhat kauppasuhteensa Vanhan Suomen puolelle. Venäjälle tällä rajaosuudella oli lähinnä sotilasstrategista merkitystä. Itäinen ja pohjoinen osa rajasta mukaili Stolbovan rauhassa määriteltyä rajalinjaa ja sen käytännöt olivat paikallisesti jo vakiintuneita. Rajalla oli siis useita poliittisia sekä sosiaalisia painotuksia. Kuten aikaisemmatkin Ruotsin ja Venäjän väliset rajat, Turun rauhan raja oli täsmällisin rannikolla, jossa liikkui eniten väestöä ja kauppatavaraa. Pohjoista ja itää kohti sen strateginen merkitys väheni.²¹ Rajan määrittelyyn vaikuttivat sotilasstrategiset seikat, mikä näkyy esimerkiksi siinä, ettei paikallisia nautintarajoja otettu huomioon. Raja halkoi pitäjiä, kyliä ja jopa tiloja. Toisaalta rauhansopimukseen kirjattu oikeus rajan taakse jääneisiin viljelysmaihin osoittaa, että rajaseutujen paikalliseen nautintaan kiinnitettiin huomiota. Valtakunnanraja oli siis edelleen usealla tasolla huokoinen. Se määriteltiin ensisijaisesti hallinnolliseksi eikä sillä 1740-luvulla tavoiteltu sosiaalista erottamista.²²

1.3 Tutkimuksen raja- ja tutkimuskysymykset

Pro gradu -tutkielmani käsittelee ajanjaksoa Turun rauhasta vuonna 1743 Suomen sodan alkuun vuonna 1808. Kun sota oli ohi ja Haminan rauha solmittiin vuonna 1809, raja siirtyi

²⁰ Eng 2006, 127–130. Nurmiainen 2009, 197–198; Liikanen 2014, 27.

²¹ Mickwitz 2007, 111–113.

²² Turun rauhansopimus 7.8.1743 § 7. Suomi 1843, 233.

Pohjanlahdelle. Tämä ratkaisi Kerimäen aluekiistan ja riitamaa liitettiin Vanhan Suomen Kerimäkeen. Pitäjä säilyi aluksi jakaantuneena, kunnes Vanha Suomi liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812 ja pitäjä yhdistyi²³. Keskityn työssäni Kerimäen pitäjän riidanalaisten tilojen väestöön ja sitä kautta myös Turun rauhan rajaon. Tarkastelen aluksi määrittelemään riitamaan alueen luonnetta. Minkälainen alue riitamaa oli? Kysymys on asettelultaan laaja, mutta keskeinen tavoitteeni on tuoda esiin tekijöitä, jotka loivat riitamaasta alueen ja ylläpitivät sitä. Tarkastelen kysymystä Ruotsin kruunun asiakirjojen, aikalaiskirjoitusten sekä tutkimuskirjallisuuden kautta.

Pääasiassa väestöhistoriallisten aineistojen avulla määrittelen riitamaan väestöä sekä aluetta. Maantieteilijä Robert David Sack (1986) määrittelee alueen maantieteelliseksi paikaksi, jossa pyritään hallitsemaan tai kontrolloimaan yksilöitä ja heidän välisiä suhteitaan. Kuitenkaan yksilön toiminta ei välttämättä toista näitä vaikutteita, koska olosuhteet uusiutuvat ja niitä uusitaan jatkuvasti. Kartalle rajaaminen ei vielä luo aluetta, vaan paikasta tulee alue vasta, kun sitä pyritään kontrolloimaan. Silti alueen ei tarvitse olla eristävä eikä sitä välttämättä hallita sisältä käsin. Alue muuttuu ja voi liikkua, jonka vuoksi se tulee vahvistaa luokittelemalla ja kommunikaatiolla yhä uudelleen.²⁴ Pyrin selvittämään, mitä lähteet riitamaan väestöstä kertovat riitamaan alueellisuudesta. On mahdollista, että aluetta rakennettiin usealta suunnalta ja tasolta, mutta tarkastelen kysymystä väestö- ja sukhistoriallisista lähtökohdista. Väestökehitystä tarkastelemalla on mahdollista osoittaa tapahtuiko väestörakenteessa tarkastelujakson aikana muutoksia, jotka voidaan tulkita riidanalaisuudesta johtuviksi. Minkälainen oli väestörakenne ja miten väkiluku tarkastelujakson aikana kehittyi?

Siihen, miten eristäytyneitä riitamaalaiset Kerimäellä olivat, vaikutti yhtä lailla heidän kuin muiden pitäjäläisten käsitykset ja toiminta. Mitä riitamaalaisten sosiaalinen aktiivikenttä kertoo riitamaasta ja toisaalta Turun rauhan rajasta? Sosiaalisia kontakteja tutkielmassani edustavat kummius sekä avioituminen. Kartoitan siis riitamaalaisten kontaktien sosiaalista sekä maantieteellistä laajuutta²⁵. Sosiaalisten suhteiden tutkiminen antaa mahdollisuuden analysoida sosiospatiaalista tietoisuutta rajan tuntumassa Kerimäellä. Yksilöiden kontaktinmuodostusta tarkkailemalla voidaan tulkita kollektiivinen tietoisuus riitamaan asukkaiden sosiaalisesta asemasta. Lisäksi aktiviteettikentät sekä riitamaa eräänlaisena kolmantena tilana kertovat siitä,

²³ Mielonen 1993, 344.

²⁴ Sack 1986, 19–20, 29.

²⁵ Lehtonen 1968, 5.

miten raja vaikutti ihmisten kanssakäymiseen. Samalla, kun avioitumispäätökset ja kummiksi pyytäminen ovat yksilöllisiä ratkaisuja, niihin ovat vaikuttaneet myös esimerkiksi maantieteelliset, kulttuuriset, historialliset sekä poliittiset seikat. Alueellisuudessa ei siis ole välttämättä kyse fyysisestä läheisyydestä tai etäisyydestä, vaan se rakentuu inhimillisesti.²⁶

Tarkastelen tutkimustuloksiani kolmen käsitteen kautta, joiden avulla on mahdollista verrata riitamaata Kerimäen muihin osiin. Etäisyys, erottuminen sekä riippuvuus ovat Stein Rokkanin ja Derek Urwinin (1983) määrittelemiä paikallisen identiteetin tutkimuksen avainkäsitteitä, joita sovellan riitamaan tapaukseen. Rokkan ja Urwin määrittelevät valtiollisen periferian elinpiirinä, joka on osa kontrolloitua yhteiskuntaa, mutta jollain tapaa marginaalissa.²⁷ Riitamaan kohdalla tutkimusasetelma on jokseenkin päinvastainen, sillä pidän lähtökohtana sitä, että se oli marginaalinen tapaus, mutta pyrin selvittämään missä määrin paikallistason kontrolli ulottui riitamaalle. Elivätkö riitamaalaiset omissa oloissaan vai vaikuttivatko kruunu, kirkko sekä ympäröivä paikallinen yhteisö heidän elämäänsä? Koska käytän lähteinäni valtiollisten ja kirkollisten auktoriteettien aineistoa, riitamaalaisten itsensä kokema identiteetti ei pääse esiin. Tavoitteenani on käsitteiden avulla osoittaa, minkälaisena alueena riitamaa näyttäytyy ja vaikuttiko erityisasema väestöön.

1.4 Tutkimusperinne

Kerimäen riitamaata ovat tutkineet lähinnä paikallishistorioitsijat ja lisäksi aihetta on sivuttu rajahistoriaa sekä yleisemmin Suomen historiaa käsittelevissä teoksissa. Asko Mielonen (1993) on kirjoittanut riitamaasta monipuolisesti teokseensa *Vanhan Kerimäen historia I:1. Enonkosken, Kerimäen, Punkaharjun ja Savonrannan historia vuoteen 1865*, johon viitataan useissa myöhemmissä tutkimuksissa. Teos käsittelee paikallishistoriaa, ja sen tavoitteena on ilmentää alueen taloudellista, yhteiskunnallista sekä rakenteellista kehitystä keskittyen vuosiin 1642–1865 pitäjän perustamisesta kunnallishallinnon uudistukseen. Aikaisemmin riitamaata ovat käsitelleet muun muassa Itä-Suomeen erikoistunut historioitsija Johan Magnus Salenius teoksessaan *Niitä näitä Itä-Suomesta III* (1877) sekä Antero Pelkonen teoksessaan *Entis-Ajan muistoja Rantasalmen kihlakunnasta* (1902). Molemmissa kerrotaan riitamaahan liittyvästä

²⁶ Sack 1986, 30; Paasi 1996, 65–68.

²⁷ Rokkan & Urwin 1982, 3–4.

suullisesta perimätiedosta. Pelkonen on kerännyt aineistonsa 1890-luvulla suorittaessaan Rantasalmella muinaisjäännösten kartoittamista Suomen Muinaismuistoyhdistyksen apurahan turvin. Teos on myös osa yhdistyksen julkaisusarjaa.²⁸

Anu Koskivirta käsittelee riitamaakysymystä Ruotsin kruunun viranomaisten toiminnan näkökulmasta artikkelissaan *Riitamaa ja rajakahakat Savonlinnan kiilassa* (2015). Hän tarkastelee kansliakollegion lausuntoja riitamaan oikeudellisten sekä verotuksellisten olojen järjestämisyrityksistä. Lisäksi Koskivirta käy läpi sekä riitamaan, että muita rajanylisiä oikeustapauksia. Ruotsin viranomaisia vaivasivat erityisesti järjestysvaltaan, maanomistukseen sekä menetettyihin verotuloihin liittyvät seikat. Venäjälle riitamaa oli enemmän poliittinen ja sotilaallinen haitta, jonka vuoksi Pietarissa suhtauduttiin rajasopimuksen selvittämiseen passiivisemmin kuin Ruotsin puolella.²⁹

Kontakti- ja verkostohistorian tutkimus liittyy kiinteästi perhehistorian tutkimusperinteeseen. Kirsi Sirénin, Elina Wariksen, Jukka Partasen sekä Kari-Matti Piilahden väitöskirjat seuraavat 1960-luvulla perustetun Cambridge-ryhmän viitoittamaa demografisen perhehistorian tutkimusperinnettä. Tutkijat ovat määrällisiä lähdeaineistoja hyödyntämällä analysoineet kehityskulkuja itäsuomalaisissa perherakenteissa. Maantieteellisesti ja ajallisesti tutkimuskehykset sijoittuvat lähelle oman tutkielmani rajausta. Sirénin *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla* (1999) käsittelee itäsuomalaisen perherakenteen muutosta Kymenkartanon läänissä sijaitsevilla Kymin, Savon ylisellä sekä Savon alisella kihlakunnissa. Näkökulma avautuu kolmen tarkastelukohteen kautta: kotitalous, sukulaisuus sekä avioituminen. Wariksen tutkimus *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850* (1999) keskittyy Vanhan Suomen puolella sijainneeseen Ruokolahden pitäjään. Hän tutkii avioliittojen solmimista, perheen kokoa sekä rakennetta. Molemmissa tutkimuksissa käytetään perusaineistona henkikirjoja sekä seurakuntien arkistomateriaalia. Lisäksi Waris tutkii yksilön suhdetta yhteisöön poikkeustapauksien kautta, joita hän lähestyy tuomiokirjamateriaalin kautta.

Jukka Partasen väitöskirja *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870* (2004) keskittyy tarkastelemaan kotitalouden rakennetta ja elinkaarta. Tutkimuksessa käsitellään väestökehitystä syntyvyyden,

²⁸ Pelkonen 1902, I.

²⁹ Koskivirta 2015, julkaisematon artikkeli, 1–2, 14.

kuolleisuuden sekä avioitumisen kautta. Partasen mukaan väestönkasvu oli Kannaksella muuta Suomea hitaampaa muun muassa tautikuolleisuuden sekä hitaan taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen vuoksi. Aviopuoliso löydettiin hyvin säännönmukaisesti yleensä omasta pitäjästä ja sosiaaliryhmästä.³⁰ Myös Kari-Matti Piilahden mukaan Valkealan avio- ja kummisuhteet olivat huomionarvoisesti pitäjänsisäisiä, joskin kriisiaikoina aktiviteettikentät näyttävät laajentuneen. Piilahti tarkastelee aktiviteettikenttiä muun muassa tuomiokirja-, kirkonkirja- sekä henkikirja-aineistojen pohjalta väitöskirjassaan *Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750* (2007). Avioitumisen sekä taloudellisten kytköksiä lisäksi Piilahti on tutkinut valkealaisten kummivalintoja. Naisten sosiaaliset suhteet painottuivat maantieteellisesti lähemmäs kuin miesten ja kummikentät kiinnittyivät selkeämmin sukulaisiin. Kumppanin suurempi varakkuus ei näytä toimineen motivaationa avioliittoja solmittaessa ja erityisesti kummiuden osalta Piilahti tulkitsee, että varallisuuden merkitystä on liioiteltu.³¹

Tapio Hämynen on tutkinut avioitumista Suomen suuriruhtinaskunnan rajakarjalaisissa kylissä 1800-luvulla. Artikkelissaan ”*Paha pahan kera, pahatta vie pahempi*”. *Rajakarjalaiset avioliitot erilaisten kontaktien kuvaajana 1802–1918* (2001) hän kuvaa, miten puolison hakeminen rajan takaa Venäjältä vaihteli vuosisadan kuluessa, mutta oli aika ajoin hyvinkin yleistä. Rajakarjalassa kontakteja suuntaavia tekijöitä ovat olleet muun muassa uskontokunta, käytössä oleva murre sekä ortodoksikarjalaiset hääperinteet. Tuttuus ja samankaltaisuus ovat siis olleet poliittista rajaa vahvempia sosiaalisen elämän ohjaajia. Kuitenkin käytännölliset tekijät, kuten luterilaisten vähäinen lukumäärä vaikeuttivat eriytymistä ja edesauttoivat uskontokuntien välisten seka-avioliittojen syntymistä. Maantieteellinen läheisyys ja kulkuyhteydet ovat olleet merkittävä tekijä avioitumisessa.³²

Turun rauhan raja oli yhdistelmä paikallisia rajoja mukailevaa ja strategisesti määriteltyä valtakunnanrajaa, jonka läpäisevyys vaihteli vuosisadan aikana. Kimmo Katajala ja Ilkka Liikanen ovat tarkastelleet Ruotsin ja Venäjän välistä rajaa eri aikoina. Artikkelissaan *Zwischen West und Ost. 800 Jahre an der Ostgrenze Finnlands* Katajala tarkastelee rajan muutosta maantieteellisesti, fyysisesti, määritelmällisesti sekä merkitykseltään. Artikkelissa *Drawing borders or dividing lands? The peace Treaty of 1323 between Sweden and Novgorod in a*

³⁰ Partanen 2004, 166–167.

³¹ Piilahti 2007, 278–279, 281.

³² Hämynen 2001, 232, 235–236.

European context hän kyseenalaistaa syvälle piintynyttä käsitystä siitä, että rajat olisivat kehittyneet yksioikoisesti rajavyöhykkeistä lineaarisiksi linjoiksi. Todellisuudessa kyseinen kehitys on ollut huomattavasti monisyisempi ja se avautuu tarkastellessa rajoille annettuja merkityksiä ja tehtäviä. Liikanen on tutkinut Suomea maantieteellisenä kokonaisuutena Ruotsin ja Venäjän välisissä rauhansopimuksissa artikkelissa *Finland i fredstraktaterna mellan Sverige och Ryssland 1323–1809*. Hän tarkastelee sopimustekstejä valtion ja suvereniteetin näkökulmasta.³³

Joachim Mickwitzin artikkelin *From a political border to a pre-national frontier: the construction of divergence between Russia and Sweden in eighteen-century eastern Finland* tavoitteena on osoittaa kuinka Ruotsin ja Venäjän raja kehittyi 1700-luvun kuluessa maastoon pakotetusta linjasta symboliseksi ja lopulta psykologiseksi erottajaksi. Mickwitz nostaa riitamaan väestön kuvaavaksi esimerkiksi siitä, kuinka keskuksesta periferiaa kohti levinnyt spatiaalinen sekä sosiaalinen tietoisuus erottavasta valtakunnanrajasta kehittyi.³⁴ Tulen kiinnittämään huomiota tutkielmassani Turun rauhan rajaan jakavana elementtinä Kerimäen pitäjässä.

1.5 Tutkimuskehys ja lähteet

Tutkielmani tarkastelee Kerimäen riitamaata paikallisena tapauksena. Kyseessä ei ole ainutkertainen tapaus rajahistoriassa, sillä esimerkiksi 1500-luvulla on Ruotsin ja Venäjän rajalla ollut Riitamaa, johon molemmilla valtakunnilla on ollut vaateita³⁵. Eri aikoina ja eri perustein muodostuneista riitamaista ei ole mielekäästä tehdä yleistyksiä, mutta rajahistorian näkökulmasta niiden tutkiminen voi olla hedelmällistä. Raja heijastaa aina aikansa kulttuuria, yhteiskuntaa sekä politiikkaa. Lähestyn tapausta aikalaiskuvausten sekä tutkimuskirjallisuuden kautta. Lisäksi tarkastelen riitamaan määrittelyä käytössäni olevan asiakirja-aineiston kautta.

Väestötutkimuksen ja sosiaalisten kontaktien tutkimuksen kautta on mahdollista tarkastella valtakunnanrajan paikallisia vaikutuksia väestöön. Lisäksi vertailu on välttämätöntä, jotta olisi

³³ Katajala 2010, 82; Katajala 2012, 23–24; Liikanen 2014, 19.

³⁴ Mickwitz 2007, 120.

³⁵ Kirkinen 1976, 96.

mahdollista selvittää, näkykö riitamaan väestössä merkittävää poikkeavuutta suhteessa Ruotsin tai Venäjän puolella asuviin kerimäkeläisiin. Määrällinen analyysi sekä vertailu avaavat mahdollisuudet tutkia riitamaan väestöä sekä tapauksena, että osana Kerimäen seurakunnan yhteisöä ja valottaa 1700-luvun valtakunnanrajan sosiaalista merkitystä. Kontaktitutkimukseen kuuluu tärkeänä osana genealoginen tutkimus. Sukututkimuksen menetelmien sekä lähdekritiikin avulla on mahdollista päästä suku- ja tuttavakytköksen jäljille. Käytän lähteenäni vain Ruotsin kruunun asiakirjoja, mikä jättää varjoonsa Venäjän viranomaisten näkökulman. Kerimäen kirkko sijaitsi maantieteellisesti Venäjän puolella, mutta se oli luterilainen kirkko, joka kuului Porvoon tuomiokapitulin alaisuuteen. Tilanne ei ollut aivan uusi, sillä jakautuneiden seurakuntien järjestämisestä oli kokemusta jo Uudenkaupungin rauhan jälkeiseltä ajalta. Jaetussa seurakunnassa kompromissia edusti muun muassa esirukouksen lukeminen sekä Venäjän, että Ruotsin hallitsijalle sekä Ruotsin puoleisten seurakuntalaisten osallistuminen kirkolliseen rakennusvelvollisuuteen. Ongelmia aiheuttivat käytössä olevien kalentereiden eriaikaisuus. Vanhassa Suomessa käytössä ollut juliaaninen kalenteri oli Ruotsin gregoriaanista jäljessä, jonka vuoksi pyhäpäivien järjestäminen osoittautui haasteelliseksi ja asian ratkaisemiseksi jouduttiin ottamaan käyttöön erikoisjärjestelyjä.³⁶

Perustan tutkimukseni kvantitatiivisiin lähteisiin sekä menetelmiin. Käytän tutkielmani päälähteinä Ruotsin kruunun henkikirjoja sekä Kerimäen seurakunnan kirkonkirjoja. Tutkimusjaksoni alkaessa pitäjä kuului Savon keskiseen kihlakuntaan, mutta siirtyi hallinnollisten muutosten vuoksi Savon aliseen kihlakuntaan vuodesta 1776 lähtien. Savon keskisen ja alisen kihlakunnan mikrofilmattuja henkikirjoja säilytetään Mikkelin maakunta-arkistossa. Hattujen sota oli rasittanut raskaasti kerimäkeläisiä, joten heidät vapautettiin veroista vuosina 1744–1746, minkä vuoksi tältä ajalta ei laadittu mantaaliluetteloja^{37,38}. Edelleen pitäjän henkikirjoja ei tehty kahtena seuraavana vuonna, vaan vuoden 1749 henkikirjoihin on merkitty tiedot vuosien 1747–1749 ajalta. Vuosilta 1776–1794 henkikirjat eivät ole säilyneet. Pysin ottamaan tutkimukseeni mukaan henkikirjat kymmenen vuoden välein niiltä osin kuin ne ovat saatavilla. Valitsin otantavuosiksi vuodet 1743, 1753, 1763 ja 1773 Savon alisen kihlakunnan henkikirjoista sekä vuodet 1795 sekä 1805 Savon keskisen

³⁶ Wirilander 1962, 305, 307–308; Mielonen 1993, 396–397.

³⁷ Henkikirjoista käytetty nimitys ”Mantalslängd” vakiintui 1600-luvun loppupuolella ja siksi henkikirjoja kutsutaan myös manttaaliluetteloiksi. Huovila 2009, 195.

³⁸ Mielonen 1993, 368.

kihlakunnan henkikirjoista. Lisäksi käytän henkikirjojen yhteyteen mikrofilmattuja läänintilejä vuosilta 1775 ja 1795 niiltä osin kuin ne käsittelevät riitamaata.

Henkikirjat ovat ensisijaisesti verotuksellista kirjanpitoa, johon oli oleellista merkitä henkirahaa maksavat henkilöt, asutut tilat, talot sekä torpat. Henkirahasta vapautettuja, kuten alle 15-vuotiaita, yli 63-vuotiaita sekä sairaita ei katsottu aina tarpeelliseksi merkitä.³⁹ Tutkimukseni aikarajauksen puitteissa on kuitenkin nähtävissä, että Kerimäen henkikirjojen tilastointi tarkentui ajan kuluessa. Vuoden 1743 henkikirjaan on merkitty pelkästään veronalaiset henkilöt ja tilastoitu miesten ja naisten lukumäärä. Seuraavana otantavuonna verovelvollisten osuuksia on kirjattu yhä tarkemmin, sillä taulukointi erittelee isännän ja emännän lisäksi myös lapsien, heidän puolisoitensa sekä palvelusväen määrälliset osuudet. Vuonna 1773 ja siitä eteenpäin henkikirjoihin on merkitty lisäksi henkiveroista vapautettujen määriä. Vuoden 1805 taulukoinnissa on erotettu vielä omat lapset, puoliset sekä palkolliset toisistaan.

Seurakunnan yhteys riitamaalle säilyi rajasta huolimatta. Kerimäen seurakunnan arkiston mikrofilmattut kirkonkirjat, joita säilytetään Mikkelin maakunta-arkistossa, löytyvät myös digitoituna Internetistä Suomen Sukuhistoriallisen Yhdistyksen Digiarkistosta. Käytän lähteenäni Kerimäen seurakunnan rippikirjoja vuosilta 1748–1816. Nekään eivät ole säilyneet tarkastelujaksoni ajalta täydellisesti. Vuosilta 1743–1747 sekä 1757–1773 rippikirjat puuttuvat kokonaan ja lisäksi arkistosta löytyvissä on puutteita. Rippi- sekä henkikirjojen tutkiminen rinnakkain sekä vertaaminen keskenään on tärkeää, koska kumpikaan aineisto ei esitä alueen väestöä absoluuttisesti.

Rippikirjat laati paikallisten ihmisten kanssa säännöllisesti tekemisissä ollut pappi seuratakseen seurakuntalaisten uskonnollista elämää sekä uskonoppia. Myös tässä aineistossa lasten tiedot on jätetty usein merkitsemättä, sillä heitä ei ollut aina tapana merkitä rippikirjoihin ennen konfirmaatiota.⁴⁰ Vuosien 1775–1787 rippikirjoista lähtien Kerimäellä on ryhdytty ilmoittamaan seurakuntalaisten syntymävuodet, joista on mahdollista selvittää ikärakennetta. Samaan rippikirjaan on merkitty myös alle konfirmaatioikäisiä lapsia ainoana tutkimusjakson rippikirjoista.

³⁹ Happonen, 2009, 28.

⁴⁰ Happonen, 2009, 38.

Suurimpia puutteita on vuosien 1748–1754 rippikirjoissa. Riitamaan osalta rippikirjoista löytyy tietoja vain kuuden kylän asukkaista. Tilojen numerot on jätetty merkitsemättä eikä säilyneistä luetteloista löydy kaikkia taloja. Koko Kerimäen osalta ensimmäiset rippikirjat sisältävät 35 kylää. Muun muassa kirkonkylä Kerimäki puuttuu. Seuraavat, vuosina 1775–1787 kirjatut rippikirjat ovat huomattavasti kattavampia, joskaan eivät kylän nimien ja tilan numeroinnin osalta vastaa täysin henkikirjoja. Kolvoisenpää 2 löytyy rippikirjoista nimellä Hapomäki ja vuodesta 1787 lähtien Kolvoisenpää 1 on nimetty Pitkolaksi. Lisäksi Simanala 7 on merkitty Väärärannaksi, Kiiskilä 1 Hälväksi sekä Muhola jaettu Ala- ja Mäkimuholaksi. Selkeyden vuoksi käytän tutkielmassani tiloista henkikirjojen mukaisia nimityksiä, koska ne ovat johdonmukaisesti samat koko tarkastelujakson ajan. Myös vertailukylien osalta vuodet 1748–1754 ovat puutteelliset, sillä Jouhenniemen kylä puuttuu rippikirjoista kokonaan.

Aktiviteettikenttiä tutkiessani käytän lähteinä Kerimäen seurakunnan vihittyjen sekä syntyneiden ja kastettujen luetteloja. Syntyneiden luettelot ovat säilyneet koko tarkastelujaksolta, mutta vihittyjen luettelot vasta vuodesta 1787 lähtien. Kummiuden aktiviteettikenttää tarkastelen kahtena otantakautena, vuosina 1751–1753 sekä 1791–1793. Vihittyjen luettelosta otan tarkastelujaksoksi vuodet 1791–1793. Keskityn neljään riitamaalaiseen kylään. Eteläiseltä riitamaalta tutkin Ruokolahtea sekä Ruokoniemeä ja pohjoiselta riitamaalta Muholan sekä Päivilän kylä. Valintaan on vaikuttanut erityisesti koko lähdeaineiston kattavuus, jotta kontaktit on mahdollista jäljittää. Vertaan tuloksia kahteen Kerimäen rajanläheiseen kylään riitamaan ulkopuolelta, jotta riitamaan mahdolliset erityispiirteet nousevat esiin. Ruotsin puolella sijainnut Jouhenniemi sijaitsi Karjalaan vievän tien varressa. Kirkonkylän jäätyä Venäjän puolelle muodostui Jouhenniemestä vähitellen Ruotsin Kerimäen keskus. Ruokojärvi sijaitsi Vanhan Suomen puolella, kirkonkylästä pohjoiseen.⁴¹

Käytän työni tukena Suomen Sukututkimusseuran HisKi – Historiakirjat – tietokantaa⁴². HisKi-projekti on lähtenyt käyntiin niin kutsuttujen Mustien kirjojen siirtämisestä digitaaliseen muotoon. Mustat kirjat ovat vuosina 1924–1948 tuolloiselle käsialalle käsin litteroituja seurakuntien historiakirjoja. Hiski-projektin tarkoituksena on luoda digitaalinen hakemisto kirkonarkistojen käytön helpottamiseksi. Mustien kirjojen tallentaminen digitaaliseen tietokantaan on toteutettu pääosin vapaaehtoisvoimin. Tietokantaan on saattanut joutua virheitä

⁴¹ Mielonen 1993, 154, 165–166.

⁴² Hiski-historiakirjat – tietokanta. <http://hiski.genealogia.fi/hiski/5q25ya?fi>. Luettu 25.3.2015.

joko Mustien kirjojen laatimisen aikana tai kun tallentajat ovat kirjoittaneet dataa digitaaliseen muotoon.⁴³ Tämän vuoksi tietokantaa ei voi käyttää lähteenä. Se toimii apuna henkilöiden identifioinnissa, mutta varsinaisina lähteinä käytän mikrofilmikopioita.

2 Valtioiden välissä

2.1 Riitamaa aikalaiskuvauksissa ja tutkimuksissa

Erik Tuneld (s. Tunelius, 1703–1788) oli ruotsalainen maantieteilijä, joka työskenteli Tukholmassa muun muassa Ruotsin valtionarkistossa sekä kuninkaan hovissa. Hän julkaisi Ruotsin valtakunnan alueita käsittelevän teoksensa vuonna 1741. Tämän jälkeen hän jatkoi työnsä parantelua ja siitä otettiin useita korjattuja painoksia. Käyttämäni seitsemäs painos, joka sisältää tutkielman johdannossa esitetyn kuvauksen riitamaasta, on viimeisin hänen muokkaamansa ja julkaistu postuumisti vuonna 1795.⁴⁴ Tuneld kuvailee riitamaalaisia köyhäksi ja rikolliseksi väeksi. Kirkolla oli alueella vaikutusvaltaa, mutta kruunun kontrollista riitamaalaiset olivat vapaita, kunnes alueelle järjestettiin kahden kruunun yhteinen tuomioistuin. Teoksen esipuheessa Tuneld tunnustaa, ettei hän tutkinut Suomen aluetta itse, vaan tukeutui Suomea koskevassa osuudessa Henrik Gabriel Porthanin muistiinpanoihin.⁴⁵

Historiantutkijana Porthan edusti environmentalistista historiakäsitystä, jonka mukaan maantiede on oleellinen osa-alue historiantutkimuksessa. Environmentalistit katsoivat, ettei historiaa voinut irrottaa maantieteestä, sillä se vaikutti esimerkiksi eri kulttuurien erityispiirteiden kehittymiseen. Porthanin, Carl Fredrik Mennanderin sekä Pehr Jusleenin perustama Aurora-seura keräsi 1770-luvulta lähtien tietoja Suomen luonnosta, asukkaista ja maantieteestä ja Porthan julkaisi tuloksiaan useissa artikkeleissa. Hän seurasi Ruotsissa tuotettua maantieteellistä tutkimusta ja oli tyytymätön kuvauksiin Suomesta. Niissä oli puutteita ja virheitä, joita hän aktiivisesti tarjoutui korjaamaan. Porthan kehoitti Åbo Tidningar -lehdessä

⁴³ Vuorinen 1995, 5–8; Hiski-talkoot. <http://hiski.genealogia.fi/hiskitalkoot/>. Luettu 25.3.2015.

⁴⁴ Nordisk Familjebok 1892, 922. <http://runeberg.org/nfap/0467.html>. Luettu 25.3.2015.

⁴⁵ Tuneld 1795, esipuhe, 474. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00003228>. Luettu 25.3.2015.

lukijoita tuomaan esiin teoksissa havaitsemiaan virheitä ja tarjosi asiantuntemusta ruotsalaisten maantieteilijöiden käytettäväksi. Itse hän kokosi tietonsa useiden matkojen lisäksi monipuolisista kirjallisista lähteistä sekä haastatteluista. Porthan edisti Suomen maantieteellistä kartoitusta merkittävästi. Vuonna 1772 hän otti yhteyttä Tuneldiin ja tarjosi tukeaan Suomea käsittelevän osan paranteluun. Koska kollegan seuraavakaan painos ei tyydyttänyt Porthania, hän tarjoutui kirjoittamaan Suomen osuuden itse. Kuitenkin vasta seitsemäs painos vuonna 1795 oli kokonaan Porthanin käsialaa ja sen sisältöön hän saattoi olla tyytyväinen.⁴⁶

Toisen ruotsalaisen maantieteilijän, Daniel Djurbergin teoksesta *Beskrifning om Svearike* (1808) löytyy samankaltainen kuvaus riitamaasta kuin Tuneldilta. Djurberg oli niin ikään ruotsalainen maantieteilijä ja tunnettu Ruotsin valtakuntaa käsittelevistä oppikirjoistaan⁴⁷. Sekä Tuneld että Djurberg ilmoittavat riitamaan kooksi noin 20 tilaa, mutta Djurberg mainitsee riitamaita olleen kaksi. Tuneld sijoittaa riitamaan Kerimäen ja Rantasalmen pitäjiin, Djurberg Kerimäen ja Säämingin pitäjiin. Nämä eroavaisuudet johtuvat todennäköisesti siitä, että tekijöillä oli käytössään eri kartat. Tuneldin teoksessa oli käytetty eversti Fredrik Jacob Nordencreutzin karttamateriaalia vuodelta 1749. Djurbergin julkaistessa oman teoksensa hänellä oli jo käytössään vapaaherra Samuel Gustaf Hermelinin maakuntakartasto vuodelta 1799, joka oli suomalaisen Carl Peter Hällströmin käsialaa. Porthanin asiantuntemus Suomen maantieteestä sekä hänen laaja karttakokoelmansa olivat myös Hällströmin hyödynnettävissä hänen tuottaessaan karttakokoelmaa. Hällströmin kartassa valtakunnanrajalle oli piirretty myös riitamaat. Kartta on tässä mielessä harvinainen, sillä yleisesityksissä riitamaa on usein jätetty merkitsemättä.⁴⁸

Yhtäläistä Tuneldin ja Djurbergin teoksissa ovat kuvaukset verovapaudesta, Ruotsin ja Venäjän yhteisestä tuomioistuimesta sekä riitamaan asukkaiden osallistumisesta kirkolliseen elämään. Djurberg ei kerro tarkemmin, mihin lähteisiin hän kuvauksensa perustaa, mutta hän tunsi kollegansa Tuneldin tuotannon. Djurberg myös joutui Tuneldin tapaan Porthanin kritiikin

⁴⁶ Rikkinen & Tiitta 2000, 152–157, 165.

⁴⁷ Nordisk Familjebok 1906, 246 <http://runeberg.org/sbh/a0246.html>. Luettu 25.3.2015.

⁴⁸ Nordencreutz 1749, Kolvonon, JYX <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200908243817>. Luettu 25.3.2015; Tuneld 1795, 474. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00003228>. Luettu 25.3.2015; Hällström 1799, Charta öfver Sawolax och Karelens eller Kuopio Höfdingedöme..., JYX. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200908203684> Luettu 25.3.2015; Djurberg 1808, 473; Rikkinen & Tiitta 2000, 167, 174.

kohteeksi ja oletettavasti hyödynsi Porthanin tekemää työtä.⁴⁹ Tuneldin ja Djurbergin kuvausten yhdenmukaisuus viittaa siihen, että Porthan vaikutti molempien taustalla.

Riitamaa on mainittu myös Vanhaa Suomea kuvaavissa teoksissa. Frans Peter von Knorring julkaisi esityksen Vanhasta Suomesta vuonna 1833. Kokemäellä vuonna 1792 syntynyt Knorring teki pitkän työuran Ahvenanmaalla Finströmin kirkkoherrana, mutta sitä ennen hän työskenteli Haapaniemen topografiakoulussa sekä kadettikoulussa Haminassa vuoteen 1833 saakka. Kirjan tavoitteena oli laajentaa tietämystä Suomen suuriruhtinaskunnan kaakkoisesta osasta, jotta siellä asuvat ja asioivat virkamiehet sekä kauppiat ymmärtäisivät alueen omaleimaisuutta ja historiaa. Kuvaus riitamaasta noudattaa jälleen Tuneldin teoksesta tuttua linjaa, ja Knorring mainitseekin käyttäneensä lähteenään *Geographie Öfver Konungariket Sverige* – teoksen kolmatta painosta vuodelta 1757. Hän hyödynsi myös aikaisempia kuvauksia Vanhasta Suomesta sekä keräsi aineistoa matkustelemalla ja haastatteleamalla muun muassa kirkkoherroja. Kerimäellä Knorring ei mainitse vierailleensa, mutta yksityiskohdat riitamaasta ovat tarkempia kuin ruotsalaisilla maantieteilijöillä. Knorringin tietojen mukaan riidanalaisia tiloja oli Kerimäellä 23 ja Rantasalmella kolme. Knorring mainitsee myös mihin kyliin riidanalaiset tilat kuuluivat ja tiedot vastaavat Kerimäen osalta lähes täysin muista lähteistä saatua tulkintaa riitamaasta. Riitamaalaisista Knorring kertoo samaa kuin Tuneld. Alue houkutteli rikollista väkeä ja asukkaat olivat köyhiä, vaikka eivät maksaneetkaan veroja kummallekaan kruunulle.⁵⁰

Viipurin kuvernementin varakuvernööri Nikolai Henrik Engelhardt tiivistä riitamaan tapauksen muutamaan lauseeseen teoksessaan *Die Beschreibung des Russisch Käyserlichen Gouvernements von Wiburg* (1767). Hän oli saanut keisarinna Katariina II:lta lahjoitusmaita Vanhasta Suomesta ja nainut viipurilaisen kauppiaan tyttären vuonna 1765. Hänellä voidaan siis olettaa olleen hyvä näköala tarkastella Vanhaa Suomea. Tyyliltään Engelhardtin teksti on melko tiivistä ja toteavaa, eikä hän kuvaile riitamaata runsassanaisesti. Hän kertoo Säämingin sekä Rantasalmen riidanalaiden tilojen (*”disputerliche Heimate”*) lukumääräksi kolme ja Kerimäen 19. Rajalinjojen väliin jääneet tilat eivät Engelhardtingkaan mukaan maksaneet veroja kummallekaan kruunulle.⁵¹

⁴⁹ Tuneld 1795, 474. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00003228>. Luettu 25.3.2015; Djurberg 1808, 65, 519. Rikkinen & Tiitta 2000, 155.

⁵⁰ Knorring 1833, 262–263; Hikipää 1985, 5.

⁵¹ Engelhardt 1767 § 85–87, 70–71; Haltsonen, 1973, 5–6.

Riitamaasta kirjoittaneiden keskuudessa vallitsi yksimielisyys verovapaudesta. Valitettavan lyhytsanaiset luonnehdinnat asukkaiden luonteesta näyttävät saaneen vaikutteita samasta lähteestä. Riitamaalla vallinneet moraalittomuus ja kehnot olot olivat Porthanin käsityksiä alueesta. Olot tosiaan saattoivat olla huonot, mutta kuvaukset heijastavat selvästi myös ajalle tyypillistä kirjallista tendenssiä. Esimerkiksi Ruotsin puoleisten suomalaisten kuvaukset rajantakaisesta Vanhasta Suomesta olivat usein asenteellisia ja epäkohtia liioittelevia. Puolueellisuus näkyy myös lähteissä, jotka käsittelevät Vanhan Suomen liittämistä muuhun Suomeen Haminan rauhan jälkeen. Asenne voidaan nähdä osana valtakuntaa käsittelevien teosten tehtävää. Maantieteellisellä historiankirjoituksella oli 1700-luvun Ruotsissa tavoitteena tarjota myös moraalisia opetuksia. Maantiedettä käytettiin selittämään historiallista kehitystä. Hyveellisyyden lähtökohtana pidettiin yhteisten etujen ajamista ja historian avulla haluttiin osoittaa itsekkyyden johtavan onnettomuuteen. Yhteisen hyvän päämäärä ei estänyt oman edun tavoittelua, kunhan lopputulos edisti suuremman joukon hyvää. Toisaalta poliittisessa kielessä oli muodikasta osoittaa isänmaanrakkautta, joskaan ei vielä kansallismielisesti. Patriotismi merkitsi poliittisessa kielessä hyvettä, joka johtaisi yhteisten etujen toteutumiseen. Tämä voisi tapahtua vain ylhäältä käsin. Edistyksen mittarina toimi taloudellinen kehitys.⁵²

Riitamaalla ei kuvausten mukaan ollut kruunun valtaa, joten aikalaisten käsitysten mukaan siellä ei voinut olla hyvinvointia tai kehitystä. Myös moraalittomuuden ja köyhyyden voitiin näin olettaa pesivän riidanalaisen alueen kontrolloimattomissa oloissa. Porthan piti tärkeänä lojaalisuutta kruunua kohtaan. Hän näki ensiarvoisen tärkeänä, että samat lait koskivat kaikkia Ruotsin valtakunnan eri kolkissa asuvia alamaisia, sillä lainsäädännön kautta kehitettiin koko valtiota.⁵³ Ylemmät säädöt katsoivat verojen ja ylhäältä asetetun kontrollin kannustavan talonpoikia ahkeraan työhön. Vastaavasti kevyempien vaatimusten uskottiin hidastavan intoa kehittää maataloutta. Käsityksellä oli vapaudenajalla myös vastustajansa. Kritiikin mukaan juuri hyvät olot tekivät talonpojista uskollisia säätynsä edustajia.⁵⁴ Aikalaiskirjoitukset antavat ymmärtää, että riitamaa oli osa Ruotsia, mutta rajakiistan vuoksi asukkaat oli menetetty yhteiskunnan ulottumattomiin.

⁵² Kaukiainen 1969, 184. Nurmiainen 2009, 80, 95, 111–112, 210.

⁵³ Manninen 2008, 244.

⁵⁴ Jutikkala 1942, 430, 432–434.

Koskivirran mukaan Ruotsi oli aktiivisena osapuolena asettamassa riidanalaiset tilat takavarikkoon venäläisten rauhansopimusrikkomuksen vuoksi vuonna 1744. Ohjeistus ja valtuudet luovutettiin Kymenkartanon ja Savon läänin maaherra Stiernstedtille, joka toimi myös rajakomissaarina. Toisaalta venäläiset viranomaiset olivat julistaneet Kerimäen ja Säämingin pitäjät kokonaisuudessaan hallintaansa veronkantoa lukuun ottamatta. Takavarikoitu alue määrättiin vapaaksi molempien kruunujen tuomio- ja hallintovallasta, mutta täydelliseen kontrollityhjiöön ei aluetta tarkoitettu jättää. Määräysvalta oikeus- ja talousasioissa luovutettiin papistolle. Käytännössä menettely oli kuitenkin ongelmallinen, sillä kirkko oli sidoksissa maalliseen valtaan. Koskivirran mukaan lähteistä ei löydy vahvistusta sille, että papisto olisi käytännössä soveltanut tätä valtaa.⁵⁵

Aikalaisten esittämät käsitykset riitamaalaisista välittyvät myös myöhemmästä tutkimuskirjallisuudesta. Antero Pelkonen kertoo suullisesta perimätiedosta, jonka mukaan riitamaan asukkaiden olot olivat täysin järjestäytymättömät. Tämä sai heidät tekemään rikoksia sekä toisiaan, että muita kerimäkeläisiä kohtaan. Perimätiedon mukaan riitinkiläisten hyökkäyksiin ei auttanut kuin vastata väkivaltaisesti, jotta heidät saatiin pysymään jatkossa poissa pahanteosta. Pelkonen kuitenkin huomauttaa, etteivät varkauksia ja muita rikoksia tehneet yksin riitamaan asukkaat, vaan myös muut harjoittivat ilkivaltaa rajan yli. Riitamaalle kerääntyi kuitenkin Pelkonen mukaan oikeutta ja sotaväenottoja pakoilevaa väkeä, koska se oli puolueetonta maaperää.⁵⁶

Henkirikollisuutta Ruotsin vallan alaisessa Itä-Suomessa 1700-luvun lopulla käsittelevässä väitöskirjassaan Koskivirta on havainnut, että Venäjään rajautuvissa pitäjissä ylipäänsä tehtiin rikoksia useammin kuin lännessä. Rajaseutua yhdistäviä erityispiirteitä olivat muun muassa nautinnasta aiheutuneet rajakiistat sekä avoin valtakunnanraja, joka teki pakenemisesta menestyksekkäämpää kuin sisämaassa sijainneissa pitäjissä. Väkivaltaista riidanratkaisua harjoitettiin tyypillisesti alueilla, joissa virallinen kontrolli sekä puolustus ulkoisia uhkia vastaan olivat heikkoja. Vaikka henkirikosten määrä Itä-Suomessa väheni 1760-luvulta lähtien, löytyy Kerimäeltä Karjalan ja Etelä-Savon rajapitäjille tunnuksenomaisia väkivaltaisen rajaseudun yhtenäispiirteitä. Yleensä rajakahakoiden toisena osapuolena olivat rosvojoukot, mutta Savonlinnaa kiertävällä rajaosuudella riitoihin osallistuivat talonpojat sekä jopa joitakin säätyläisiä. Viranomaiset tulkitsivat riitamaan kasvattaneen asukkaistaan lainsuojattomia, jotka

⁵⁵ Koskivirta 2015, julkaisematon artikkeli, 3.

⁵⁶ Pelkonen 1902, 162–163.

uskoivat olevansa lain ulottumattomissa. Krooninen levottomuus johtui sekavista maanomistusoloista sekä Ruotsin viranomaisten heikosta kontrollista Venäjän sotilaallisen komentopaikan läheisyydessä.⁵⁷

2.2 Riitinkiläiset asiakirjoissa

Riitamaa-asiaa sivutaan monissa lähteissä. Historiantutkijat 1900-luvun alussa ovat hyödyntäneet suullista perimätietoa. Mielonen on käynyt läpi Ruotsin ja Venäjän yhteisten käräjien tuomiokirjat. Myös Koskivirta käyttää tuomiokirjoja tapauskuvauksien tukena. Tämän lisäksi hän tarkastelee kansliakollegion asiakirjoja oikeus- ja verotuskysymyksistä.⁵⁸ Itse keskityn tutkielmassani henkikirja- sekä rippikirja-aineistoon. Siitä, miten riitamaa kehittyi alueeksi, saa hyvän käsityksen Kymenlaakson lääninkanslian asiakirjoista.

⁵⁷ Koskivirta 2001, 222, 232, 235; Koskivirta 2015, julkaisematon artikkeli, 12–13.

⁵⁸ Pelkonen 1902, 162–163; Mielonen 1993, 340–344; Koskivirta 2015, julkaisematon artikkeli, 2.

Tila	Isäntä
Järvenpää 1.	Antti Nousiainen
Järvenpää 2 (1/2)	Antti Kitkoinen
Kiiskilä 1.	Paavo Hälvä
Karvila 1.	Olli ja Aatami Karvinen Juho, Juho Pekanpoika ja Heikki Pekanpoika
Karvila 2.	Karvinen
Karvila 3.	Antti Karvinen
Kolvoisenpää 1.	Mikko Nousiainen
Kolvoisenpää 2.	Erkki Turunen
Muhola 1.	Olli Muhonen
Muhola 2.	Olli Rautiainen
Muhola 3.	Israel Nousiainen
Päivilä 1. ja 2.	Tynnis Makkonen
Päivilä 3.	Olli Makkonen
Päivilä 4.	Olli Niiranen
Ruokolahti 1.	Lassi Silvennoinen
Ruokolahti 2.	Matti Kosonen
Ruokoniemi 1.	Olli Keinonen
Ruokoniemi 2.	Tahvo Rinkinen
Ruokoniemi 3.	Antti Marttinen ja Lassi Kosonen
Ruokoniemi 4.	Henrik Kososen vaimo
Ruokoniemi 5.	Pekka Puolakka
Simanala 1.	Olli Karvisen vaimo
Simanala 7.	Juho Turunen
Simanala 9.	Olli Tynkkynen

Asetelma 1.

Lähde: Rajalla sijaitsevat veroista vapautetut kylät 1743. 14.10.1751. Kymenkartanon lääninkanslia, G 283. MMA.

Nimien kääntämisestä ks. Liite 1.

Asiakirjoista käy selville, että vuoteen 1751 mennessä Kerimäellä oli tehty selvityksiä yhteensä 82 rajanläheisestä tilasta, joista tuolloin oli riidanalaisina 24 tilaa (ks. Asetelma 1.). Päivilän tilat 1 ja 2 ovat olleet saman isännän hallussa, joten käsittelen niitä yhtenä tilana. Vuonna 1743 tarkastelualueella tiloja oli yhteensä 25 ja ne oli merkitty 23 isännän haltuun, niin, että Tynnis Makkonen viljeli Päivilän tiloja 1, 2 ja 3 muiden isännöidessä yhtä tilaa. Pian kuitenkin Päivilä 3 erotettiin Tynniksen hallinnasta hänen veljensä Ollin nimiin.⁵⁹ Tilojen, joista oli päästy

⁵⁹ Kerimäen henkikirjat 1743, 1097. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1753, 514–515. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841. MMA, mf.

yhteisymmärrykseen ja jotka nyt kuuluivat Ruotsiin, todettiin olleen verovelvollisia vuodesta 1747 lähtien ja niiden tuli suorittaa maa- ja henkiveronsa kruunulle. Tutkimukseni kohteena olevat rajalinjojen väliin jääneet tilat merkittiin asiakirjaan ”*disputerlige*”, mikä merkitsi riidanalaista. Myöhemmin niistä toisinaan käytettiin myös nimitystä ”*stridigt*” eli riitaisa tai ristiriitainen.⁶⁰ Mielonen perustaa oman tulkintansa riidanalaisista tiloista Loviisan maanmittauskonttorin luetteloon vuodelta 1752, joka on tilojen osalta yhdenmukainen Asetelman 1 kanssa⁶¹.

Pappi piti parhaansa mukaan kirjaa siitä, minkä vallan alle seurakuntalaiset kuuluivat. Vuosien 1748–1754 ja 1775–1787 rippikirjoissa riitamaalaiset eivät vielä erotu erillisenä ryhmänä. Merkintöjä riidanalaisuudesta löytyy vuodesta 1787 lähtien. Tuolloin rippikirjat järjestettiin kahteen osaan niin, että ensimmäinen sisälsi Ruotsin puoleisen Kerimäen sekä riitamaan ja toinen osa Venäjän puolen asukkaat. Seuraavat rippikirjat vuosilta 1803–1816 koottiin samalla tavoin erottaen eri vallan alle kuuluvat seurakuntalaiset toisistaan. Simanala 1:n paikka näyttää olleen hankala asettaa rippikirjoihin, sillä osa tilasta kuului Ruotsiin ja osa riitamaahan. Se päädyttiin merkitsemään edelleen Ruotsin Simanalan yhteyteen. Muut riitamaan kylät löytyvät rippikirjan lopusta otsikolla ”*Kerimäki sockens disputerliga del*”.⁶² Koska henkilön asuinpaikka usein merkittiin kirkonkirjoihin kylän tarkkuudella, ei eri puolilla rajaa asuvien kylälaisten kotipaikaksi yleensä merkitty samaa kylää väärinkäsitysten välttämiseksi. Esimerkiksi Simanala 7 tilallisen poika Hannu Turunen on vuonna 1790 merkitty vihittyjen luetteloon tarkemmin vääräntalaiseksi. Sen sijaan vihittyjen luettelossa simanalaisiksi merkityt ovat kaikki Ruotsin puoleisesta osasta kylää.⁶³

Koska kumpikaan rajakiistan osapuoli ei halunnut tehdä myönnytyksiä, raja halkaisi pitäjän lisäksi myös joitakin kyliä ja jopa tiloja. Kiiskilän, Muholan, Päivilän sekä Ruokolahden ja Ruokoniemen kylät olivat kokonaisuudessaan riidanalaisia, mutta muista vain osa kuului riitamaahan. Järvenpää 3 sekä Simanalan tilat 2–6 sekä 8 kuuluivat Ruotsin puoleiseen Kerimäkeen. Karvilan kylän kaikki isännät luettiin riitamaalaisiksi, mutta tiloihin kuuluvia torppia jäi Ruotsin puolelle ja sinne perustettiin tarkastelujakson aikana myös uusia. Vuoden

⁶⁰ Ote riidanalaisista tiloista Kerimäellä ja Säamingissä 14.10.1751. Kymenkartanon lääninkanslia, G 238, MMA.

⁶¹ Mielonen 1993, 338.

⁶² Rippikirjat 1787–1801 osa I, 87–88, 128–140, 142–144, 146–172. Kerimäen seurakunta, IAa:3; Rippikirjat 1803–1816. 248–253, 291–329. Kerimäen seurakunta, I Aa:5. MMA, mf.

⁶³ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 14.3.1790, 9.9.1794. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

1753 henkikirjoissa Karvila 1:ssä oli kaksi torppaa, toinen riitamaalla ja toinen Ruotsin puolella. Karvilan kylän torppien määrä lisääntyi koko tarkastelujakson ajan niin, että tarkastelujakson lopussa Ruotsin puolella oli kahdeksan torppaa. Riitamaan puolella torppia oli parhaillaan neljä.⁶⁴ Nämä riidanalaiset torpparit löytyvät rippikirjoista Karvilan kylän kohdalta, mutta kylän ruotsalaiset torpparit puuttuvat. Karvilan Ruotsin puolelle jääneet torpparit Salomon Sallinen sekä Juho Kauppinen löytyvät rippikirjoista Hanhijärven kyläläisten joukosta. Samoin Ruotsin puolelle rajaa jääneet Erkki Karvinen, Juho Partanen sekä Antti Korhonen löytyvät Alakuonan kohdalta ja Erkki Sallinen Yläkuonasta. Vain rippikirjan laitaan tehty pieni merkintä paljastaa, että kyseiset henkilöt asuvat itseasiassa Karvilassa. Myös Ruotsin puolelle kuuluva Järvenpää 3 löytyy kirkonkirjoista toisen kylän yhteydestä. Sen asukkaat merkittiin pihlajaniemeläisiksi.⁶⁵

Henkikirjoihin ei tehty kirkonkirjoja vastaavia muutoksia kylien osalta. Ne järjestettiin manttaalin mukaan kylittäin ja tiloittain niin, että verotusyksikkönä toimi lähtökohtaisesti ruokakunta. Palkolliset kuuluivat samaan yksikköön isäntäväen kanssa. Torpparit ja itseelliset muodostivat oman ruokakuntansa. Verotukselliset poikkeustapaukset tunnustettiin ylimääräisin merkinnöin. Henkikirjojen järjestämiseen vaikutti myös se, että rauhansopimuksessa oli taattu oikeus omaan maahan, vaikka se olisikin jäänyt rajan taakse, joten isäntien yhteys torppareihinsa saattoi säilyä rajan yli.⁶⁶

Vuoden 1795 henkikirjoihin on Ruokolahden ja Ruokoniemen kohdalle tehty merkintöjä, jotka viittaavat muutokseen riidanalaisuudessa tai alueen kontrolloinnissa. Ruokoniemi 1 sekä kaikki Ruokolahden viisi taloa ovat henkikirjojen mukaan ”*Utesluten Ifr. Ryska handlingen*” eli tilat oli poistettu Venäjän asiakirjoista. Merkintä viittaa siihen, että tilat eivät enää ole kirjattuina Venäjän asiakirjoihin tai, että niistä ei enää käydä neuvotteluja venäläisten kanssa. Kerimäen kappalainen Gustaf Hobin vahvisti muutoksen oikeaksi henkikirjoitustilaisuudessa. Koska henkikirjat puuttuvat vuosilta 1776–1794, ei aikaisempia henkikirjamerkintöjä ole mahdollista

⁶⁴ Kerimäen henkikirjat 1743, 1081–1099. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1753, 450–460. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1763. 632–657. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1773, 414–432 Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925; Kerimäen henkikirjat 1795. 2608–2633, 2655–2667. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805. 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

⁶⁵ Rippikirjat 1775–1787, 81–82. Kerimäen seurakunta I Aa:2; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 30, 142, 146, 149–150. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1803–1816, 168–169, 183, 225, 309. Kerimäen seurakunta, I Aa:5; Kerimäen henkikirjat 1795, 2614–2615, Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1312–1315. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

⁶⁶ Turun rauhansopimus 7.8.1743. § 7, 233, Suomi 1843; Piilahti 2001, 215.

selvittää, mutta ilmeisesti tiloista on käyty jälleen neuvotteluja. Matti Kososen isännöimä Ruokolahti 2 on ainoa tila eteläisellä riitamaalla, joka on vuonna 1795 merkitty riidanalaiseksi, mutta sekin on maksanut veroa Venäjälle (*"betalar ränta till Ryßland"*). Koskivirran mukaan lääninhallitus pyrki 1780-luvulla saamaan Ruokolahden ja Simanalan kylät veronalaisiksi Ruotsin puolelle, mutta Kustaa III:n sota pysäytti neuvottelut. Ruotsin viranomaiset syyttivät venäläisten passiivisuutta siitä, ettei neuvotteluissa päästy ratkaisuun. Riitamaalaisten kerrottiin itse toivoneen, että heidän tilansa saatettaisiin mukaan isojako- sekä verollepanomittauksiin. On myös mahdollista, että riitamaan asukkaat ovat aktiivisesti pyrkineet Vanhan Suomen kirjoihin. Kymmenen vuotta myöhemmin ovat kaikki muut tilat jälleen riidanalaisia ilman lisämerkintöjä, mutta Ruokolahti 2 on poistunut Ruotsin henkikirjasta.⁶⁷

Rippikirjamerkinnoista selviää, että Ruokolahden toista tilaa ryhdyttiin kutsumaan Venäjän Ruokolahdeksi (*"Ryska Ruokolax"*). Ruokolahti 2 on myös sijoitettu rippikirjoissa Kerimäen venäläisten kylien joukkoon.⁶⁸ Ilmeisesti rajaa tarkistettiin vuosisadan lopulla niin, että se siirtyi kulkemaan Ruokolahti 2:n itäpuolelta liittäen tämän Matti Kososen isännöimän tilan osaksi Vanhan Suomen Kerimäkeä. 1700-luvun lopulla tapahtui muitakin muutoksia, sillä vuonna 1795 oli riitamaa kasvanut kahdella torpalla. Ruokolahden länsipuolella Venäjän Kerimäellä sijainneeseen Kulennoisen kylään oli perustettu kaksi torppaa, jotka kuuluivat eteläiseen riidanalaiseen alueeseen. Ruotsin henkikirjoihin Kulennoisen riitamaalaisia ei lisätty, mutta heidät kirjattiin vuoden 1795 rästiluetteloon. Rippikirjoihin heidät merkittiin ruokolahtelaisiksi. Kun raja tarkentui Ruokolahti 2:n osalta, siirtyivät ilmeisesti myös Kulennoisen torpparit jälleen Venäjän kerimäkeläisiksi.⁶⁹

Kruunun keräämät vakituiset verot kohdistuivat joko maahan, sen tuottoon tai henkilöön. Niihin kuuluivat muun muassa maa-, henki- ja tuomarinvero sekä niin kutsutut kymmenykset, joista kolmannes jaettiin kirkkoherran palkkaukseen ja loput kruunulle. Tämän lisäksi rahvasta verotettiin väliaikaisilla veroilla, jotka saattoivat vaihdella vuosittain. Verot kannettiin tapauskohteisesti joko rahana, parseleina eli tuotteina tai päivätöinä.⁷⁰

⁶⁷ Kerimäen henkikirjat 1795, 2622–2623. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf; Koskivirta 2015, julkaisematon artikkeli, 13–14.

⁶⁸ Rippikirjat 1787–1801, 163. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1787–1801, 141–144. Kerimäen seurakunta, I Aa:4. MMA, mf.

⁶⁹ Rippikirjat 1787–1801, 163. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1803–1816, 131. Kerimäen seurakunta, I Aa:5; Kerimäen henkikirjat 1795, 2614–2615, 2622–2625, 3070–3071. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf.

⁷⁰ Wirilander 1989, 251–252, 254–255, 276.

Vuonna 1743 riitamaa ei ollut vielä muodostunut alueeksi, mutta Ruokolahden ja Ruokoniemen kylät oli manttaaliluettelon mukaan vapautettu veroista sodanaikaisten tuhojen vuoksi. Talot oli ryöväty, poltettu ja ihmisiä kuollut. Henkikirjoihin merkittiin useimmiten vain ne, jotka olivat verovelvollisia, mutta mikäli verovapaus myönnettiin erityisestä syystä, kuten sairauden tai muun vaikeuden vuoksi, tilat kuitenkin lisättiin luetteloon. Vapautus verosta ilmoitettiin lisämerkinnällä. Esimerkiksi Ruokolahden ja Ruokoniemen kohdalla väestö oli kirjattu luetteloon, mutta verotussarakkeet olivat tyhjiä. Samoin toimittiin yleisesti kaikkien vaivaisiksi⁷¹ merkittyjen kohdalla. Vuonna 1753 merkintä riidanalaisuudesta oli ennättänyt henkikirjoihin. Kuitenkin myös tilojen henkiveron määrä oli kirjattu sarakkeisiin normaalisti.⁷²

Riidanalaisuus ei näytä vaikuttaneen riitamaalaisten manttaaliluetteloon merkittyihin henkiveron määriin koko tarkastelujakson aikana. Sen sijaan lukuihin ovat vaikuttaneet muut perusteet. Ruotsin puoleisessa Suomessa ryhdyttiin vuonna 1770 myöntämään verovapautuksia niille torppareille, joilla oli vähintään neljä lasta. Vuoden 1773 henkikirjassa Kerimäellä oli vapautettuna vain Ruotsin puolen torppareita, mutta vuonna 1795 seitsemän riitamaalaista torpparia oli merkitty *”fri för barn”* eli heidät oli vapautettu verosta lapsiluvun tähden. Tämä ei ollut vain riitamaalaisten etuoikeus, vaan Ruotsin Kerimäeltä 37 torpparia tai sotilasta nautti samaa etuutta, joka vapautti ruokakunnan isännän ja emännän henkiverosta. Muilta tilan verovelvollisilta vero kerättiin. Samoin uudisasukkaat sekä vaivaiset nauttivat henkikirjan mukaan verohelpotuksia niin riitamaalla kuin Ruotsin puolella.⁷³

Henkikirjoitustilaisuus suoritettiin yleensä vuoden alussa tai edellisvuoden lopussa. Kerimäellä henkikirjoitustilaisuuksia järjestettiin ainakin Alakuonassa ja Yläkuonassa. Ruokakuntien päämiesten oli saavuttava ilmoittamaan tilallaan asuvat verovelvolliset. Henkikirjoittajana toimineen kihlakunnankirjurin lisäksi paikalla oli kruunun virkamiehiä sekä paikallishallinnon edustajia, kuten lauta- ja kuudennusmiehiä valvomassa ilmoitusten todenperäisyyttä. Pappien oli vuodesta 1752 lähtien toimitettava rippikirjat henkikirjoittamisen tueksi sekä vuodesta 1765 lähtien suoritettava tarkistus vertaamalla henkikirjoja kirkon väestökirjanpitoon.⁷⁴ Se, että

⁷¹ Esimerkiksi torppari Jussi Vatanen Muholasta. Kerimäen henkikirjat 1763, 640–641. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887. MMA, mf.

⁷² Kerimäen henkikirjat 1743, 1081–1099. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1753, 510–523. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841. MMA, mf; Piilahti 2001, 217.

⁷³ Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf.; Gylling 1909, 170–171.

⁷⁴ Orrman 1980, 6; Mielonen, 1993, 369; Piilahti 2001, 212–213, 219.

riitamaahan kuuluneet tilat mainitaan henkikirjoissa, viittaa siihen, että ne olivat ainakin jossain määrin Ruotsin kruunun kontrollin alaisina. Mikäli riitamaa olisi elänyt täysin irrallaan kruunun hallinnosta, tiloja tuskin löytyisi henkikirjoista lainkaan.

Salenius kertoo, että myös Säämingin riitamaalaiset merkittiin henkikirjoihin. Väestö ja henkivero merkittiin manttaaliluetteloon normaalisti, mutta käytännössä veroa ei koskaan peritty riidanalaisuuden vuoksi. Sen sijaan maaverosta riitamaalaisilla oli vapautus ja tämän vuoksi heitä ei Säämingissä kirjattu maakirjaan.⁷⁵ Kerimäen riitamaan tilat löytyvät vuoden 1775 maakirjasta. Luettelon mukaan riitamaalla oli seitsemän perintötilaa ja 17 kruununtilaa. Kuitenkin kaksi perintötiloista peruutettiin kruunulle, jolloin maanluonnoltaan perintötiloja jäi riitamaalle viisi.⁷⁶ Kruunulle peruuttaminen saattoi tapahtua esimerkiksi autioitumisen tai verorästien seurauksena. Perintötalonpoika omisti tilansa käyttöoikeuden ja suvulla oli perinnöllinen oikeus asua tilalla, mutta varsinainen maan omistusoikeus kuului kruunulle. Kruununtalonpojat sen sijaan olivat valtioon nähden vuokraviljelijän asemassa.⁷⁷ Rälssitiloja, joiden omistusoikeuden kruunu oli luovuttanut aateliselle, ei riitamaalla ollut. Vuoden 1805 henkikirjassa perintötiloja oli kuusi ja kruununtiloja 17⁷⁸. Vuonna 1775 kruunulle peruutettu perintötila Kolvoisenpää 1 pysyi vuonna 1805 edelleen kruununtilana, mutta Ruokolahti 1, joka oli toinen vuonna 1775 peruutetuista tiloista, oli jälleen perintötila.⁷⁹ Maanluonnossa tapahtui siis muutoksia myös riitamaalla.

Kaikkien riitamaan tilojen verotuotot oli vuoden 1775 maakirjan mukaan pidätetty tai peruutettu kruunulle. Tämä johtuu siitä, että tilat eivät käytännössä maksaneet maaverojaan eikä mitään verosaatavia siis ollut. Ruotsin puolella monet talot määrättiin maksamaan veronsa suoraan palkaksi viranhaltijalle, kuten maaherralle tai nimismiehelle. Vain vähäinen osa tiloista oli sellaisia, jonka verot kruunu pidatti täydellisesti osoittaen tulot muihin ennalta nimeämättömiin kohteisiin. Veropalkkalaitos oli riippuvainen siitä, että verot todella suoritettiin, jotta virkamies sai palkkansa.⁸⁰

⁷⁵ Salenius 1877, 12.

⁷⁶ Kerimäen maakirja 1775, 434–436. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8934. MMA, mf.

⁷⁷ Wirilander 1989, 143.

⁷⁸ Ruokolahti 2 puuttuu henkikirjoista, joten riitamaahan kuului enää 23 tilaa.

⁷⁹ Kerimäen henkikirjat 1805, 1308–1327. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

⁸⁰ Kerimäen maakirja 1775, 434–436. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8934. MMA, mf; Jutikkala, 1942, 411.

Vuoden 1795 läänintileistä löytyy lisää vahvistusta riitamaalaisten verovapaudesta. Kaikki Rantasalmen, Kerimäen sekä Säämingin riidanalaiset tilat ja torpat on listattu Savon alisen kihlakunnan erilliseen rästiluetteloon. Säämingissä ja Rantasalmella riidanalaisia asukkaita oli neljältä tilalta kummassakin pitäjässä. Loput olivat kerimäkeläisiä. Varsinaisten verojen lisäksi luetteloon on kirjattu ylimääräisiä veroja, kuten kruunun kymmenykset, laamannin ja tuomarin verot sekä velka valtiolle. Rästiluettelon mukaan kaikki velat kuitenkin mitätöitiin sillä perusteella, että riitamaan asukkaita ei verotettu.⁸¹ Asiakirja vahvistaa aikalaisten kuvausta riitamaalaisten eduista.

3 Riitamaan väestö

3.1 Väestökehitys

Suomen väkiluku kehittyi Oiva Turpeisen (2001) mukaan niin, että asukkaita oli puoli miljoonaa 1730-luvulla, miljoona vuonna 1800 ja neljä miljoonaa vuonna 1950. Jutikkala on arvioinut Suomessa olleen vuonna 1815 edelleen selvästi alle miljoona asukasta, mutta ilmeisesti luvuista puuttuu Ruotsin puolella rajaa asuneen kreikkalaiskatolisen väestön osuus. Kaarlo Wirilanderin (1964) mukaan väestökehitys seurasi Savossa muun Suomen vaihteluja, vaikka muutokset syntyvytydessä ja kuolleisuudessa olivat hieman voimakkaampia. Hän arvioi Savon väkiluvun kasvaneen 1700-luvun jälkipuoliskolla 120 prosenttia. Myös Kerimäen Ruotsin puoleisen osan väkiluku kasvoi suunnilleen yhtä paljon.⁸²

Vanhan Suomen väkiluku oli vuonna 1815 noin 216 100, kun siihen luetaan mukaan arvio ortodoksiväestöstä. Kerimäen Venäjän puoleisen osan väkiluku oli 1750-luvulla 67 prosenttia koko pitäjän väkiluvusta. Vuonna 1812 se on enää 54 prosenttia koko pitäjän väkiluvusta.

⁸¹ Riitamaalaisten rästiluettelo 1795, 3068–3075. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf.

⁸² Wirilander 1964, 537, Kuvio IV. Savon väkiluvun kehitys 1721–1870, 548–549; Jutikkala 1980, 151, 153; Mielonen 1993, 65–66. Turpeinen 2001, 11, 22.

Väestönkasvu oli siis Venäjän Kerimäellä hieman hitaampaa kuin Ruotsin ja riitamaan väestökehitys. Riitamaan osuus koko Kerimäen väkiluvusta oli noin kymmenen prosenttia⁸³.

Väkiluvun muutoksiin vaikuttivat erityisesti sodat sekä tautiepidemiat. Väkiluku laski hattujen sodan, Kustaa III:n sodan sekä Suomen sodan aikana. Kuolinsyynä oli usein rokko tai punatauti, jotka rasittivat väestöä epidemioina myös sotien välisenä aikana. Esimerkiksi vuonna 1763 levisi Savossa rokkoepidemia, joka nosti kuolleisuuden syntyvyyttä korkeammaksi. Muuttoliikettä tapahtui naapuriseurakuntien välillä, mutta muuttotappiota Suomen alueella aiheuttava muutto suuntautui erityisesti Ruotsiin. Vanhaan Suomi sen sijaan oli muuttovoittoinen. Väestö lisääntyi 1780-luvulla saakka, jonka jälkeen se hidastui. Sen jälkeen väestönkasvu oli Vanhan Suomen alueella muuta Suomea hitaampaa pitkälle 1800-luvulle saakka, mikä johtui suuresta kuolleisuudesta.⁸⁴ Tutkielmassani tarkastelen väkiluvun muutosta henkikirjojen ja kirkollisen väestökirjanpidon yhdistelmän kautta. Menetelmä jättää varjoon syntyvyyden, kuolleisuuden eli niin kutsutun luonnollisen väestökehityksen sekä muuttoliikkeen vaikutukset.

Riitamaan väestö koostui pääosin talonpojista, vuokraviljelijöistä, palkollisista sekä irtaimesta väestöstä. Tarkastelujakson alussa henkikirjoihin on merkitty vähemmän henkilöitä kuin rippikirjoihin. Kolmena ensimmäisenä otantavuonna henkikirjoissa on myös selvästi vähemmän naisia kuin miehiä. Vuonna 1743 henkikirjaan merkityistä henkilöistä vain 33 prosenttia oli naisia. Vuodesta 1773 lähtien naisia ja miehiä on lähes yhtä paljon. Rippikirjoissa naisten ja miesten osuudet jakaantuivat lähes tasan. Vuonna 1748 Ruotsissa perustettiin tabellilaitos, jonka tehtävänä oli kerätä tietoa väkiluvusta ja sen muutoksista⁸⁵. Niin myös verotuksen ulkopuolelle jääneet henkilöt ryhdyttiin merkitsemään yhä järjestelmällisemmin erilaisiin luetteloihin ja 1800-luvun alun henkikirjat ovatkin rippikirjoja monipuolisempia väestöhistoriallisina lähteinä. Esimerkiksi tiedot lasten lukumäärästä tarkentuvat henkikirjoissa tarkastelujakson kuluessa. Rippikirjoihin sen sijaan keskityttiin tarkastelujakson lopussa

⁸³ Rippikirjat 1748–1754, 57–58, 69–70, 83–87, 91–92, 116. Kerimäen seurakunta, I Aa:1; Rippikirjat 1803–1816, 291–334. Kerimäen seurakunta, I Aa:5. MMA, mf; Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf; Mielonen 1993, 65–66; Turpeinen 2001, Liitetaulukko 5. Vanhan Suomen, muun Suomen ja koko Suomen väkiluvun kehitys 1682–1865, 42

⁸⁴ Wirilander 1964, 542; Jutikkala 1980, 149, 154; Turpeinen 2001, 21.

⁸⁵ Wirilander 1964, 525.

luetteloimaan lähinnä konfirmaation käyneitä seurakuntalaisia. Vuosien 1787–1816 rippikirjoissa ei ole juurikaan tätä nuorempia lapsia.⁸⁶

Vuosien 1775–1787 rippikirjoihin on ainoana tarkastelujakson rippikirjoista merkitty lapsia yksivuotiaasta lähtien. Henkikirjojen osalta lasten määrästä saadaan tietoja otantavuodesta 1773 lähtien. Suhteuttamalla näitä lukuja vajaisiin otantavuosiin on mahdollista muodostaa käsitys riitamaan kokonaisväkiluvusta. Lasten osuus väkiluvusta on ollut keskimäärin 37 prosenttia. Luokittelen lapsiksi alle 15-vuotiaat eli ne, jotka eivät vielä maksaneet henkiveroa. Vanhuksien eli yli 63-vuotiaiden sekä työkyvyttömien osuutta on vaikea arvioida, sillä rippikirjoihin on vain harvoin tehty merkintöjä työkyvyttömyydestä. Lisäksi henkikirjoissa vanhukset ja työkyvyttömät on usein merkitty samaan sarakkeeseen. Näiden ryhmien yhteenlaskettu osuus oli tarkastelujakson aikana keskimäärin 15 prosenttia.⁸⁷

Mielonen on tarkastellut Vanhassa Suomessa suoritettua väestönlaskua vuonna 1754 sekä Ruotsin puolen tabellikirjanpitoa arvioidessaan riitamaan väkilukua. Turpeinen huomauttaa, että vuoden 1754 väestölaskenta on osoittautunut hyvin puutteelliseksi. Lisäksi lähteistä on vaikea yhteen sovittaa kokonaiskäsitystä Kerimäen väkiluvusta tai riitamaan väkiluvusta.⁸⁸ Mielonen esittää arvion riitamaalaisten määrästä perustuen puutteelliseen Vanhan Suomen väestölaskentaan vuonna 1754. Tuolloin laskettiin myös kahden riitamaan kylän, Karvilan ja Muholan, väkiluvuiksi 59 ja 39 asukasta. Tähän perustuen Mielonen tulkitsee riitamaalaisia olleen noin 300 ja väkiluvun kaksinkertaistuneen riitamaan olemassaolo-aikana. Väkiluvun kasvun hän perustaa vuoden 1818 henkikirjoihin entisen riitamaan alueelta, jotka osoittavat väkiluvun olleen tuolloin 653. Toisaalla hän esittää hieman voimakkaampaa väestönkasvua. Kirkolliset väestötiedot antavat hänen mukaansa entisen riitamaan vuoden 1812 väkiluvuksi

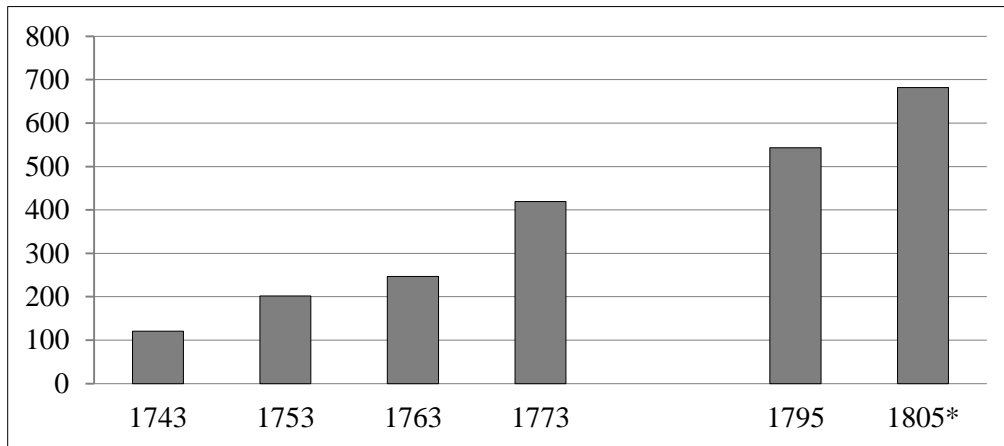
⁸⁶ Kerimäen henkikirjat 1743, 1081–1099. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1753, 450–460. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1763, 632–657. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1773, 414–432. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925; Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf; Rippikirjat 1748–1754, 57–58, 69–70, 83–87, 91–92, 116. Kerimäen seurakunta, I Aa:1; Rippikirjat 1775–1787, 60–66, 74–86, 94, Simanalan kylässä ei sivunumeroa. Kerimäen seurakunta, I Aa:2; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 87–88, 128–140, 142–144, 146–172. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1803–1816, 248–253, 291–318, 321–329. Kerimäen seurakunta, I Aa:5. MMA, mf.

⁸⁷ Kerimäen henkikirjat 1773, 414–432. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925; Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf; Rippikirjat 1775–1787, 60–66, 74–86, 94, Simanalan kylässä ei sivunumeroa. Kerimäen seurakunta, I Aa:2. MMA, mf.

⁸⁸ Mielonen 1993, 339; Turpeinen 2001, 16.

762.⁸⁹ Lukujen erotus viittaa samankaltaiseen ongelmaan oman lähdeaineistoni kanssa. Kirkonkirjoihin on merkitty enemmän henkilöitä kuin kruunun kirjanpitoon. Lähteiden käyttötarkoitus selittää osittain niiden eroavaisuuksia. Verovapaata väestöä ei välttämättä kirjattu veroluetteloon. Toisaalta väestöllä saattoi olla motiivi pitää osa tilan asukkaista verotuksellisen kirjanpidon ulkopuolella.

Kuvio 1. Henkikirjojen pohjalta arvioitu väkiluku riitamaalla.

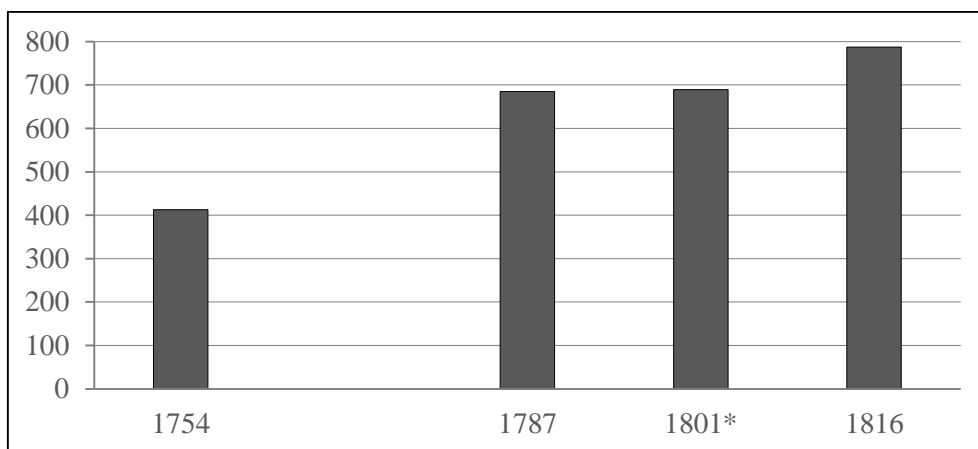

* Vuonna 1805 on laskettu 23 tilan väkiluku, koska Ruokolahti 2 ei ole kirjattu kuuluvaksi riitamaahan.

Lähde: Kerimäen henkikirjat 1743, 1081–1099. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1753, 450–460. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1763, 632–657. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1773, 414–432. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925; Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

⁸⁹ Mielonen 1993, 66, 339.

Kuvio 2. Rippikirjojen pohjalta arvioitu väkiluku riitamaalla.

* Vuodesta 1801 on laskettu 23 tilan väkiluku, koska Ruokolahti 2:ta ei ole kirjattu kuuluvaksi riitamaahan.

Lähde: Rippikirjat 1748–1754, 57–58, 69–70, 83–87, 91–92, 116. Kerimäen seurakunta, I Aa:1; Rippikirjat 1775–1787, 60–66, 74–86, 94, Simanalan kylässä ei sivunumeroa. Kerimäen seurakunta, I Aa:2; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 87–88, 128–140, 142–144, 146–172. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1787–1801 osa II, 248–253, 291–318, 321–329. Kerimäen seurakunta, I Aa:4. MMA, mf.

Lähteistä on selkeästi osoitettavissa, että riitamaan väkiluku kasvoi tarkastelujakson aikana. Henkikirjojen perusteella väkiluku kasvoi 1750-luvulta tarkastelujakson loppuun mennessä 238 prosenttia (ks. Kuvio 1.). Tämä olisi merkinnyt jopa 46 promillen vuotuista väestönkasvua. Turpeisen mukaan 1700-luvun lopulla rajan Ruotsin puoleisen Suomen väestönkasvu oli keskimäärin 13 promillea vuodessa. Siihen verrattuna riitamaan väestönkasvu näyttäytyy henkikirjoissa suorastaan räjähdysmäisenä, mikä olisi vaatinut esimerkiksi voimakasta muuttoliikettä alueelle. Tästä ei kuitenkaan ole lähteissä viitteitä. Ruokakuntien ja savujen määrä kasvoi henkikirjoissa myös vahvasti. Vuoden 1753 henkikirjoissa jokaisella tilalla oli 30 savua eli erillistä taloa tai asumusta, joissa jokaisessa asui yksi ruokakunta. Vuonna 1805 ruokakuntia oli 103 ja ne asuivat 91 savussa.⁹⁰ Lähteiden merkitsemisen kehitys tarkastelujakson aikana antaa syyn olettaa, että väestönkasvu oli todellisuudessa hiukan maltillisempaa. Rippikirjoihin merkittyjen riitamaalaisten väestö kasvoi huomattavasti hitaammin, vain 90 prosenttia (ks. Kuvio 2.). Vuotuinen väestönkasvu rippikirjojen mukaan oli 10 keskimäärin kymmenen promillea. Suuri erotus lähdeaineistoista saaduissa tuloksissa johtuu siitä, että molemmissa lähteissä on suuria puutteita tarkastelujakson alussa. Henkikirjat

⁹⁰Kerimäen henkikirjat 1753, 450–460. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

rajoittuvat veronmaksukykyisiin asukkaisiin ja rippikirjat ovat alueellisesti fragmentaariset. Rippikirjoissa on kuitenkin tarkastelujakson alussa enemmän henkilöitä kuin henkikirjoissa. Tarkastelemalla absoluuttisia lukuja prosentuaalisten osuuksien sijaan, voidaan todeta, että ennen Suomen sotaa riitamaan väkiluku kasvoi todennäköisesti yli 700 henkilöön.

Vuosien 1787 ja 1801 rippikirjoista huomataan, että väestö on tällä välillä vähentynyt tai ainakin väestökasvu on pysähtynyt. Väestökehityksessä tapahtunut notkahdus johtuu Kustaa III:n sodasta vuosina 1788–1790. Kaarlo Wirilander (1964) tulkitsee tämän johtuvan pääosin tautikuolleisuudesta, tarkemmin sanottuna rokko- ja punatautiepidemioista. Kuolleisuus ylitti syntyvyyden reilusti, mikä näkyy väkiluvun laskuna. Tarkastelujaksolla on muutamia niin kutsuttuja rajasulkuvuosia. Esimerkiksi Venäjän ruttoepidemian vuoksi vuonna 1771, Kustaa III:n sodan aikana vuosina 1788–1790 sekä venäläisten viranomaisten käskystä vuosina 1789 ja 1804 raja pyrittiin sulkemaan. Ruotsin kerimäkeläisten kirkollisia asioita hoitivat tuolloin Kesälahden, Säämingin sekä Rantasalmen seurakunnat. Mielonen arvelee, että koska kerimäkeläisten siirtyminen Ruotsin puoleisiin seurakuntiin olisi heikentänyt Ruotsin vaikutusta riitamaahan ja Vanhaan Suomeen, heitä ei kannustettu seurakunnan vaihtoon. Heille hankittiin rajapassit kirkossa käyntiä varten niinä aikoina, kun rajavalvonta oli tiukempaa. En tarkastele tutkielmassani rajasulkuvuosien vaikutusta lähteisiin tai rajasulun luonnetta 1700-luvulla.⁹¹

Torppia on henkikirjoissa järjestelmällisesti vähemmän kuin rippikirjoissa, mutta tarkastelujakson loppua kohden lähteet yhdenmukaistuvat (ks. Liite 2.). Vuoden 1743 valtiopäivien päätöksen mukaan kruunun- tai perintötilalle perustettua torppaa ei verotettu⁹². Todennäköisesti tämän vuoksi kaikki torpat eivät ole päätyneet heti manttaaliluetteluihin. Ennen pikkuvihaa torppia perustettiin lähinnä suurtiloille ja aateliston rälssimaille, mutta 1700-luvun puolivälistä lähtien niiden perustaminen oli Ruotsin alaisessa Etelä-Savossa yleisempää kuin aikaisemmin. Vuodesta 1757 lähtien kaikki tilalliset saivat perustaa torppia mailleen.⁹³ Myös riitamaalla vuokraviljelijöiden määrä kasvoi tarkastelujakson aikana. Riitamaan henkikirjoissa oli vuonna 1753 vain kaksi torppaa. Vuonna 1805 torppia oli yhteensä 28.

⁹¹ Wirilander 1964, 542–543, 548, 559; Mielonen 1993, 369, 400, 402–404.

⁹² Wirilander 1989, 97.

⁹³ Sirén 1999, 28–29.

Rippikirjoissa torppien määrä on suurempi. Vuonna 1754 rippikirjoissa oli torppia 11 ja vuonna 1801 niitä oli 37.⁹⁴

Toisinaan tilattomien asema on tulkittu eri tavoin tai se on muuttunut, mikä näkyy lähteiden eroavaisuuksina. Henkikirjoihin mäkitupalaisiksi vuonna 1795 merkityt Aatami Redsven, Antti Muhonen sekä Pekka Karvinen ovat rippikirjoissa torppareita. Henkikirjojen neljäs mäkitupalainen, Päivilän kylässä asuva Pauli Turunen on henkikirjojen mukaan itseellinen. Syyn eroavaisuuteen voi löytää lähteiden alkuperäisestä käyttötarkoituksesta. Torpparit sekä mäkitupalaiset olivat molemmat vuokralaisia. Koska verotuksen näkökulmasta sillä oli merkitystä oliko tilalla torppa vai mäkitupa, oli henkikirjoittajan motiiveissa erotella vuokraviljelijät tarkemmin. Kirkko saattoi olla asiassa suurpiirteisempi. Torppari erosi mäkitupalaisesta siinä, että torppari vuokrasi osaa tilan maasta ja toimi siellä melko itsenäisesti. Hän maksoi osan vuokrastaan päivätöillä. Mäkitupalainen sen sijaan oli lähempänä palkollista, jolla ei ollut merkittäviä itsenäisiä viljelyksiä. Hän oli tilalla ensisijaisesti työvoimana.⁹⁵

Omillaan asuvat palkolliset merkittiin rippikirjoissa melko johdonmukaisesti torppareiksi. Tämä on vaikuttanut siihen, että henkikirjoissa esiintyy enemmän palkollisia ja rippikirjoissa vastaavasti enemmän torppareita. Kaikki palkolliset eivät myöskään välttämättä päätyneet rippikirjoihin, jos he työskentelivät talossa vain esimerkiksi vuoden ajan. Kaikkiaan lähteistä voidaan kuitenkin päätellä, että ulkopuolisten palkollisten määrä oli vähäinen. Vuonna 1795 renkejä oli henkikirjoissa 33, mutta muina otantavuosina luku jää alle 20. Rippikirjoissa renkejä löytyy riitamaalta parhaillaan vain kymmenen. Usein tilallisten pojilla oli tapana jäädä taloon työvoimaksi hoitamaan renkien tehtäviä. Täysi-ikäinen poika saatettiin merkitä henkikirjoissa rengiksi, mutta rippikirja paljastaa hänet perheenjäseneksi.⁹⁶

Eniten torppia perustettiin Muholan ja Päivilän kyliin. Rippikirjojen mukaan yli puolet riitamaan torpista sijaitsivat näissä kahdessa riitamaan pohjoisimmassa kylässä. Kylät, joissa

⁹⁴Kerimäen henkikirjat 1753, 450–460. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf; Rippikirjat 1748–1754, 57–58, 69–70, 83–87, 91–92, 116. Kerimäen seurakunta, I Aa:1; Rippikirjat 1787–1801 osa II, 248–253, 291–318, 321–329. Kerimäen seurakunta, I Aa:4. MMA, mf.

⁹⁵Kerimäen henkikirjat 1795, 2618–2619. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 134, 137, 147. Kerimäen seurakunta, I Aa:3. MMA, mf; Wirilander 1989, 96–97, 104–105.

⁹⁶Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Rengiksi merkittyjä isännän poikia ovat esimerkiksi Heikki Turunen (1753) ja Anton Makkonen (1773). Kerimäen henkikirjat 1753, 512–513. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1773, 424–425. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925. MMA, mf Rippikirjat 1775–1787, 74. Kerimäen seurakunta, I Aa:2. MMA, mf.

oli vähän torppia vastaavasti näyttävät hyödyntäneen tilojen jakamista sekä yhtiömiesjärjestelmää, jota käsittelen seuraavassa alaluvussa. Muholan ja Päivilän tiloilla se ei ollut yhtä yleistä. Järvenpään, Kiiskilän ja Kolvoisenpään kyliin perustettiin torppia vasta 1700-luvun lopussa. Simanalan riidanalaisille tiloille oli perustettu torppia, mutta kaikki niistä sijaitsivat Ruotsin puolella, joten torpparit eivät kuuluneet riitamaan väestöön. Rippikirjoissa ei näy viitteitä siitä, että Simanalan riidanalaiselle puolelle olisi perustettu torppia tarkastelujakson aikana.⁹⁷

Piikoja lähteistä löytyy selvästi vähemmän kuin renkejä. Tarkastelujakson alussa piikoja ei ollut henkikirjoissa ensinkään ja rippikirjoissakin vain kaksi. Vuonna 1795 piikojen määrä on henkikirjoissa suurimmillaan, mutta silti vain kahdeksan. Rippikirjoista piikoja löytyi vähemmän, parhaillaan viisi. Oli kuitenkin tavallista, että naimisissa olevan rengin vaimo toimi talossa piikana⁹⁸. Esimerkiksi vuonna 1795 Muhola 3:ssa ei ole yhtään piikaa, mutta tehtäviä on todennäköisesti hoitanut naimisissa olleen renki Antti Karjalaisen vaimo. Rengin vaimo saattoi käytännössä jatkaa työntekoa ja toimia tilalla palkollisena avioitumisensa jälkeen, mutta häntä ei enää merkitty piiaksi. Naisen julkinen rooli määräytyi aviomiehen kautta, joten piista tuli avioituttuaan rengin vaimo. Mikäli mies kuoli, hänestä tuli rengin leski. Keskimäärin viidennes reneistä oli tarkastelujakson aikana naimisissa.⁹⁹

Irtolaisväestön määrä on lähteissä hyvin pieni. Henkikirjoissa itsellisiä esiintyy vain muutamia ja rippikirjoissakin parhaimmillaan vain 21 vuonna 1801, joka on viisi prosenttia lähteestä saadusta absoluuttisesta väkimäärästä¹⁰⁰. Itsellisiä ryhdyttiin järjestelmällisesti kirjaamaan henkikirjoihin vasta 1800-luvulla, vaikka väestönkasvu lisäsi tilattoman väestön määrää molemmin puolin rajaa jo edellisen vuosisadan jälkipuoliskolla.¹⁰¹

⁹⁷ Kerimäen henkikirjat 1743, 1081–1099. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1753, 450–460. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1763, 632–657. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1773, 414–432. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925; Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf; Rippikirjat 1748–1754, 57–58, 69–70, 83–87, 91–92, 116. Kerimäen seurakunta, I Aa:1; Rippikirjat 1775–1787, 60–66, 74–86, 94, Simanalan kylässä ei sivunumeroa. Kerimäen seurakunta, I Aa:2; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 87–88, 128–140, 142–144, 146–172. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1787–1801 osa II, 248–253, 291–318, 321–329. Kerimäen seurakunta, I Aa:4. MMA, mf.

⁹⁸ Wirilander 1989, 107.

⁹⁹ Kerimäen henkikirjat 1753, 516–517. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1795, 2618–2619. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf.

¹⁰⁰ Rippikirjat 1787–1801 osa I, 132. Kerimäen seurakunta, I Aa:3. MMA, mf; Kerimäen henkikirjat 1795, 2624–2625. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf.

¹⁰¹ Siren 1999, 26.

Käsityöläisiä ei ole aina merkitty asiakirjoihin, sillä moni harjoitti käsityöläisyyttä sivutoimisesti tai epävirallisesti. Henkikirjojen mukaan riitamaalla on asunut yksi käsityöläinen, joka kuitenkin maksoi veroa Ruotsin puolelle. Sepän ja myöhemmin räätälin ammattia harjoittava Antti Pesonen asui Päivilässä. Häntä ei löydy vuoden 1795 mantaaliluettelosta, mutta samana vuonna hänet mainitaan riitamaalaisten rästiluettelossa sekä käsityöläisten veroluettelossa. Seuraavana otantavuonna räätäliksi merkitty Pesonen asui edelleen riitamaalaisena samassa talossa Päivilässä.¹⁰² Vuoden 1795 henkikirjoihin Olli Niirasen tilalle Päivilä 4:än on lisätty mylly, joka velvoitettiin maksamaan tullia Ruotsin kruunulle. Mylläriksi merkittyä Heikki Erosta ei löydy henkikirjoista eikä Päivilän rippikirjoista. Mielonen kertoo päiviläläisten pystyttäneen luvatta myllyn Ruotsin puolelle 1760-luvulla. Mahdollisesti kyse on henkikirjoissa mainitusta myllystä. Mielosen mukaan myllystä kiisteltiin useampaan kertaan Ruotsin puolen käräjillä ja mukana oli myös Venäjän Kerimäen talonpoikia vaatimassa etuuksia myllyn käyttöön. Vuosisadan loppuvuosina mylly siirtyi säätyläisomistukseen.¹⁰³

3.2 Tilojen jakaminen

Länsi-Suomessa oli tavallisempaa hakeutua palkolliseksi vieraaseen taloon ennen oman kotitalouden perustamista, mutta Itä-Suomessa työväki koostui useammin sukulaisista. Pojat jäivät kotitalalle ja isäntäpari johti tilan toimintaa usein kuolemaansa saakka. Mikäli vanha isäntä kuoli, merkittiin henkikirjoihin tilan isännäksi tämän leski. Vasta hänen kuoltua vaihtui tilan muodollinen isäntä. Ruotsissa oli mahdollista jakaa tila isännän poikien kesken, mutta valtiolla oli tiukka lainsäädäntö sen varalta, ettei maata jaettaisi liian pieniin osiin. Vuodesta 1684 lähtien ei tilaa saanut Ruotsissa jakaa neljännesmanttaalia pienemmäksi. Vuonna 1746 lainsäädäntöä kevennettiin, jotta tilojen työvoimatilanne paranisi. Uuden lain mukaan tilan sai halkoa jopa pienemmäksi kuin kahdeksasosiin, mutta vain, mikäli se viljelyn kannalta oli järkevää. Tilaa ei saanut jakaa poikamiehille. Maata saavan talonpojan oli oltava aviossa tai

¹⁰² Kerimäen käsityöläisten veroluettelo 1795, 2620–2621. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Riitamaalaisten rästiluettelo 1795, 3070–3071. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1320–1321. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf; Mielonen 1993, 471.

¹⁰³ Kerimäen henkikirjat 1795, 2620–2621. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf; Mielonen 1993, 465–466.

tietävästi menossa naimisiin. Mahdollistamalla yhä useammalle maata pyrittiin pitämään avioituneisuus korkeana sekä lisäämään väestöä. Vanhan Suomen puolella oli voimassa neljännesmanttaalin sääntö. Talonpojat kuitenkin jakoivat tiloja omin päin myös pienempiin osiin, sillä tilojen jakamista ei juurikaan valvottu. Jakaminen antoi perillisille itsenäisen aseman tilallisena.¹⁰⁴

Riitamaa vuonna 1805	
Tila kokonaisena	6
Jaettu kahteen osaan	10
Jaettu kolmeen osaan	3
Jaettu neljään osaan	2
Jaettu viiteen tai useampaan osaan	2
YHTEENSÄ	23*

Asetelma 2.

*Tilojen yhteismäärä on 23, sillä Ruokolahti 2 ei kuulu tutkimusalueeseen.

Lähde: Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

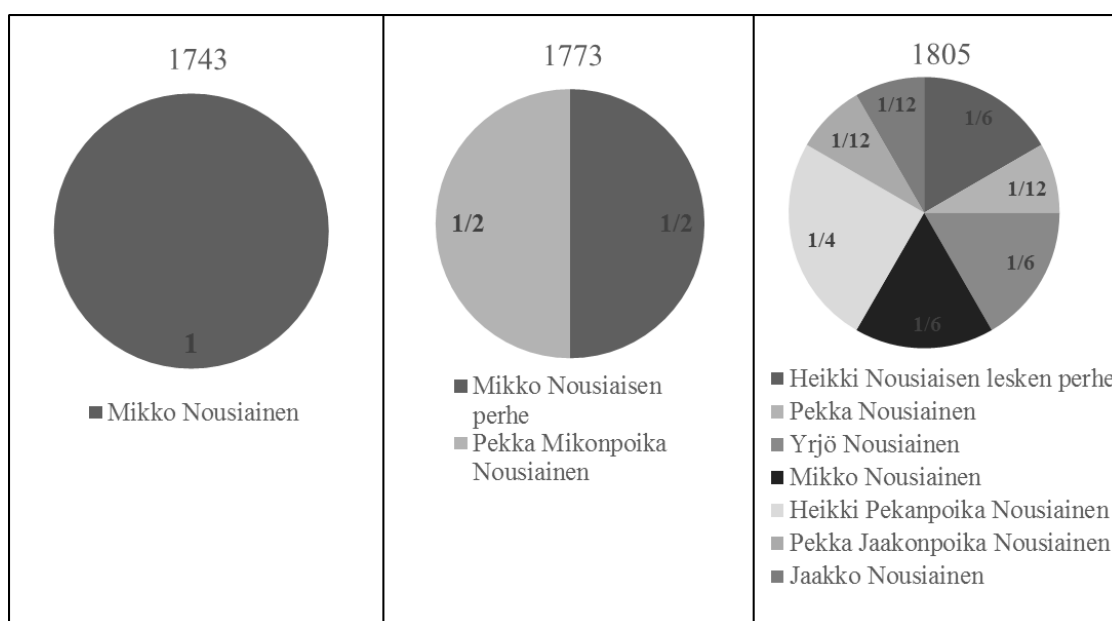
Mikäli talon jakamiseen ei ollut mahdollisuutta, saattoivat tilallisen nuoremmat pojat kärsiä sosiaalisesta arvonlaskusta. Heidän osakseen jäi palkollisen asema tai lähtö muualle työn tai viljelysmaan perässä. Väestönkasvu 1700-luvulla vaikeutti tilallisten nuorempien poikien tilannetta, sillä paine jakaa maata yhä pienempiin osiin kasvoi.¹⁰⁵ Yleisintä riitamaalla tarkastelujakson aikana oli tilan jakaminen kahteen (ks. Asetelma 2.). Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että tila jaettaisi tasan puoliksi. Esimerkiksi Päivilä 3 oli vuonna 1805 jaettu serkusten kesken niin, että Antti Makkoselle oli merkitty kolme neljäsosaa ja Heikki Makkoselle neljännes¹⁰⁶. Kuusi riitamaan tiloista säilyi jakamattomana koko tarkastelujakson ajan.

¹⁰⁴ Jutikkala 1942, 443; Sirén 1999, 142, 145; Partanen 2004, 90.

¹⁰⁵ Waris 1999, 68. Partanen 2004, 189.

¹⁰⁶ Kerimäen henkikirjat 1805, 2662, 1320–1321. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

Kuvio 3. Kolvoisenpää 1:n jakaminen.

Lähde: Kerimäen henkikirjat 1743,1094. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1763, 636–637. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1805, 1316–1317. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

Useampaan kuin viiteen osaan jaettiin riitamaalla kaksi tilaa (ks. Asetelma 2.). Kuviossa 3. on havainnollistettu Kolvoisenpää 1:n jakaminen. Tila jaettiin ensimmäisen kerran vuonna 1763 puoliksi Mikko Nousiaisen sekä hänen veljenpoikansa Pekan kesken. Vuonna 1795 tila on jaettu kolmeen ja kymmenen vuotta myöhemmin jopa seitsemään osaan. Kolme osakasta joutui tyytymään niinkin vähäiseen, kuin kahdestoistaosaan. Kolvoisenpää 1 säilyi koko tarkastelujakson saman suvun hallinnassa. Toinen yli viiteen osaan jaettu tila, Karvila 2, jakaantui vuonna 1805 Karvisen suvun 12 edustajalle niin, että pienin osuus oli 1/32. Tiloja siis jaettiin erittäin pieniinkin osiin, jotka tuskin riittivät tuottamaan elantoa. Jakamista käytettiin vakauttamaan osakkaiden asemaa ja todennäköistä on, että tilalla työskenneltiin yhdessä. Henkikirjan mukaan osakkaat muodostivat omat ruokakuntansa ja asuivat omissa asunnoissaan.¹⁰⁷ Moneen osaan jakaminen kertoo halusta pitää väkimäärä runsaana ja sukulaiset kotitilalla. On mahdollista, että jakamisella haettiin myös turvallisuutta. Riitamaakuvauksien mukaan elämä rajojen välissä oli väkivaltaista, jolloin joukkovoiman voisi ajatella olleen etu. Tilojen jakaminen kiihtyi kuitenkin vasta 1700-luvun lopussa, jolloin Venäjän ja Ruotsin yhteinen tuomiojärjestelmä oli jo käytössä. On todennäköistä, että

¹⁰⁷ Kerimäen henkikirjat 1795, 2616–2617. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1312–1317. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

järjestelmällä varmistettiin ensisijaisesti tarvittava työvoima sekä nuoremman polven vakaampi asema.

Lähteistä on vaikea erottaa tilojen jakamista yhtiömiesjärjestelmästä, sillä tilojen jaossa osansa saaneet merkittiin 1700-luvulla usein yhtiömiehiksi. Riitamaan tiloista 15 oli jaettu sukulaisten kesken. Vain kolmella tilalla oli sukuun kuulumattomia yhtiömiehiä. Yhtiömiesjärjestelmän on arvioitu olevan Vanhassa Suomessa tapa jakaa tiloja ja saada tiloille työvoimaa.¹⁰⁸ Käytännössä jakaminen ja vakituinen yhtiömiesjärjestelmä ovat sekoittuneet lähteissä yhteen ja ne muistuttivat toisiaan myös käytännössä. Henkikirjoihin merkittiin osuus, joka kullekin osakkaalle kuului, mutta niissä ei eritellä osakkaiden suhdetta tilan isäntään. Rippikirjojen mukaan kyse on yhtiömiesjärjestelmästä. Esimerkiksi Kolvoisenpää 1:n osakkaat (ks. Kuvio 3.) ovat rippikirjoissa sekä sukulaisia, että yhtiömiehiä. Sukuun kuulumattomat, kuten Iivari Turunen Karvila 3:ssa, nimettiin yhtä lailla yhtiömiehiksi kuin sukulaiset.¹⁰⁹

Tiloilla, jotka jaettiin yli viiteen osaan, ei ollut lainkaan torppia. Vastaavasti runsastorppaisilla tiloilla jakaminen oli vähäisempää. Esimerkiksi Muhola 1:tä ei jaettu ollenkaan, mutta torppia tilalla oli kuusi. Anton Ollinpoika Makkosen ja Heikki Makkosen kesken jaetussa Päivilä 3:ssa oli viisi torppaa. Toisin kuin riitamaan yhtiöosakkaat, torpparit eivät tavallisesti olleet isännälle sukua. Kuitenkin osalla torpista oli jatkuvuutta siinä mielessä, että ne säilyivät saman torpparin suvulla. Esimerkiksi Vataset ja Sairaset näyttävät pysyneen Muholassa torppareina sukupolvien ajan.¹¹⁰

Yhtiömiehet olivat tyypillisesti perheellisiä. Yhtiö saattoi olla määräaikainen tai pysyvä ja se vahvistettiin yleensä sopimuksella käräjillä. Riitamaan osalta näyttää, että tilat ovat jakautuneet pysyvästi, jolloin yhtiömiehillä oli talossa perintöoikeus.¹¹¹ Tietoa yhtiöiden tai tilan jakamisen vahvistamisesta ei voi selvittää käyttämieni lähteiden pohjalta. Mielenkiintoinen rajatapaus riitamaan vapauksien näkökulmasta on Simanala 1 jakaminen. Vuonna 1795 tila on jaettu

¹⁰⁸ Piilahti 2007, 135.

¹⁰⁹ Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf; Rippikirjat 1775–1787, 82, 84. Kerimäen seurakunta, I Aa:2; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 146, 154. Kerimäen seurakunta, I Aa:3. MMA, mf.

¹¹⁰ Kerimäen henkikirjat 1763, 640–641. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1773, 422–423. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925; Kerimäen henkikirjat 1795, 2616–2619. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 142–145, 154–155. Kerimäen seurakunta, I Aa:3. MMA, mf.

¹¹¹ Voionmaa 1915, 438–440.

kahteen osaan Juho Mälkiäisen ja Klemetti Karvisen kesken. Mälkiäinen oli kuitenkin kyseisenä vuonna merkitty ruotsalaiseksi. Osa tilasta siis maksoi verojaan Ruotsin kruunulle. Seuraavana otantavuonna Mälkiäisetkin olivat jälleen riitamaalaisia. Esimerkki vahvistaa jälleen ajatusta, että riitamaalaisia pyrittiin saamaan kruunun kontrolliin.¹¹² Riitamaalla jaettiin tiloja pienempiin osiin kuin mitä Vanhan Suomen tai Ruotsin lainsäädäntö salli, mutta lähteistä ei voi selvittää sitä, oliko riitamaalaisilla vahvistettuja sopimuksia järjestelyistään.

Tilojen periytyminen 1743–1808

Periytynyt suvussa	15
Periytynyt osin tai kokonaan vävyllle	4
Hallinta vaihtunut tai jaettu sukuun kuulumattomalle	5
YHTEENSÄ	24

Asetelma 3.

Lähde: Kerimäen henkikirjat 1743, 1081–1099. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1753, 450–460. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1763, 632–657. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1773, 414–432. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925; Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

Suurin osa tilallisista suvuista pysyi riitamaalla koko tarkastelujakson ajan. Kaikista tiloista 15 on säilynyt saman suvun hallussa koko tarkastelujakson ajan. Näissä tapauksissa tila on siirtynyt päämiehen suvulle alenevassa polvessa tai joissakin tapauksissa veljekseltä toiselle (ks. Asetelma 3.). Suvuksi käsitettiin ensisijaisesti miehen suku. Perinnöstä pääsivät osalliseksi vain taloon jääneet pojat. Pois muuttaneelle maksettiin hänen lähtiessään työpanosta vastaava osa.¹¹³

Yleensä nainen muutti avioiduttuaan miehensä kotitaloon. Kuitenkaan ei ollut tavatonta myöskään miehen muuttaa kotivävyksi appensa taloon. Tyttäret eivät voineet periä maata, mutta kotivävyt otettiin yleensä huomioon perinnönjaossa¹¹⁴. Jutikkalan mukaan vävyistä ei yleensä tehty isäntiä, varsinkaan, mikäli talossa oli omia poikia¹¹⁵. Tarkastelujakson aikana kaikkiaan kymmenen vävyä muutti riitamaalle vaimonsa kotitaloon. Neljän tilan hallinta on

¹¹² Kerimäen henkikirjat 1795, 2624–2625. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat; Kerimäen henkikirjat 1805, 1326–1327. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

¹¹³ Sirén 1999, 143–144.

¹¹⁴ Waris 1999, 129–130.

¹¹⁵ Jutikkala 2001, 50.

siirtynyt riitamaan olemassaoloaikana avioliittojen kautta vävyjen suvulle (ks. Asetelma 3.). Silti esimerkiksi Karvila 1 oli jatkuvasti myös Karvisten asuttama, vaikka isännöisyys ei siirtynyt suoraa patrilineaarista linjaa eteenpäin. Olli Karvisen jälkeen tila jaettiin Antti Karvisen sekä Juho Turusen kesken. Turunen oli Olli Karvisen ottopoika. Tämän jälkeen tilaa ryhtyi isännöimään Matti Mustonen. Hän oli samasta kylästä kotoisin oleva Antti Karvisen vävy. Tilalla asuivat isäntäperheen lisäksi myös Mustosen vaimon Hedvigin veljet Juho Juhonpoika Turunen sekä Pekka Karvinen vaimoineen. Tila siirtyi edelleen Pekka Karvisen sekä Matin ja Hedvigin pojan Antti Matinpoika Mustosen isännöitäväksi. Sukusiteet olivat tiiviit tilalla ja itse asiassa koko Karvilan kylässä. Karviset ja Turuset isännöivät vuoroin myös tilaa Karvila 3. Tilat saattoivat siis säilyä suvussa vävyjenkin kautta.¹¹⁶

Viidellä tilalla isäntä vaihtui tai se jaettiin sukuun kuulumattoman kesken. Esimerkiksi tilaa Simanala 1 asuttivat rinta rinnan Karviset sekä Mälkiäiset. Isännät ovat vuoroin merkitty henkikirjaan tilan päämiehiksi ja vasta 1795 on tila osoitettu jaetuksi. Rippikirja vahvistaa, että Mälkiäisiä ja Karvisia ei sitonut ainakaan tutkimusjaksolla solmittu sukuyhteys. Kyse oli siis pysyvästä yhtiösopimuksesta.¹¹⁷

4 Riitamaalaisten aktiviteettikentät

4.1 Avioituminen

Avioliitto voidaan käsittää yhteiskunnalliseksi instituutioksi, jonka tarkoitus on ollut valvoa miesten ja naisten seksuaalista käyttäytymistä. Germaanisesta oikeuskäsityksestä mukaan se on ollut vanhempien ja sukujen välinen oikeudellinen sopimus. Avioliitto kauppasopimuksena vaikutti sosiaalisesti koko sukuun, joten sen solmimista ei nähty yksityisasiaksi. Kristinuskon

¹¹⁶ Kerimäen henkikirjat 1753, 512–513. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1763, 634–637. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1773, 416–419. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925. MMA, mf; Rippikirjat 1748–1754, 116. Kerimäen seurakunta, I Aa:1; Rippikirjat 1775–1787, 81. Kerimäen seurakunta, I Aa:2. MMA, mf.

¹¹⁷ Esimerkiksi Rippikirjat 1787–1801 osa I, 8. Kerimäen seurakunta, I Aa:3. MMA, mf; Mielonen 1993, 344. Waris 1999, 126–128.

vaikutuksesta avioliittoon sisältyi myös puolisojen tahdonilmaus. Teoriassa yksilölle annettiin yhteiskunnassa vaihtoehtoiksi avioitua tai elää selibaatissa.¹¹⁸

Aviopuolison ja kummien valinnalla on osoitettu luottamusta ja pyritty mahdollisesti vahvistamaan olemassa olevia sosiaalisia kytköksiä. Valinnoilla on katsottu myös olleen osittain taloudellisia perusteita. Sekä avioliiton, että kummissuhteen solmimiseen liittyi lahjojen antaminen, joiden merkitys on ollut taloudellisen alkupääoman tarjoaminen. Vakavaraiset kummit tai puoliso toivat taloudellista turvaa. Piilahti on väitöskirjassaan osoittanut, että taloudellinen hyöty ei ollut valkealaisille talonpojille kuitenkaan ensisijainen motiivi avioliitoissa eikä kummien valinnassa, vaikka sillä joissakin tapauksissa oli vaikutusta. Hänen mukaansa siteiden muodostamisessa tärkeä tekijä on ollut luottamussuhde.¹¹⁹

Piilahden mukaan käytännön kriteerit aviopuolisoa valittaessa olivat työkyky, maine sekä sosiaalinen tasavertaisuus. Samaan johtopäätökseen on päätenyt Jukka Partanen tutkimuksessaan Karjalan kannaksen avioliittoverkostosta. Käytännöllisten ratkaisujen rinnalla vaikuttivat usein myös tunteet. Laurentius Petrin kirkkojärjestyksessä vuodelta 1571 varoitettiin pakottamasta ketään naimisiin kumppanin kanssa, jota kohtaan ei tuntenut rakkautta ja kirkkolaissa vuodelta 1686 korostettiin aviopuolisoiden vapaata tahtoa. Tahto ei kuitenkaan käynyt perusteeksi avioeroon. Hanna Kietäväinen-Sirén (2011) mukaan rakkaus oli kirkon ja valtion metafora ihanteelliselle avioelämälle. Sitä ei siis käsitetty yksilölliseksi tunteeksi, vaan käyttäytymismalliksi aviopuolisoa kohtaan. Rakkauteen tuli suhtautua järkevästi yhteiskunnan ja sosiaalisten normien asettamissa rajoissa. Vaikka seksuaalisuus määriteltiin osana avioliiton realisoitumista, kirkko ei ollut erityisen viehtynyt ajatukseen intohimosta, mutta kannatti kumppanuutta ja rakkautta Jumalan lahjana. Arkikielessä rakkauden käsitettä saattoi 1600-luvulla käyttää myös kirkkoa sekulaarimmin, jolloin se merkitykseltään lähentyy romanttisen rakkauden käsitettä. Rakkaus saattoi ”noitua” yhtä lailla miehen kuin naisen.¹²⁰

Vuosina 1791–1793 Kerimäen seurakunnan vihittyjen luetteloon merkittiin yhteensä 194 vihittyä paria, joista 30 parista toinen tai molemmat puoliset olivat riitamaalaisia. Valitsin tarkempaan tarkasteluun neljä kylää. Pohjoiselta riitamaalta tarkastelen Päivilää ja Muholaa ja

¹¹⁸ Sirén 1999, 108–109.

¹¹⁹ Piilahti 2007, 226, 235–236.

¹²⁰ Partanen 2004, 178; Piilahti 2007, 235; Kietäväinen-Sirén 2011, 51–52, 59–60.

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1016/j.hisfam.2010.10.002#tabModule>. Luettu 25.3.2015.

eteläiseltä riitamaalta Ruokolahtea ja Ruokoniemeä. Otanta käsittää 13 tilaa eli noin puolet riitamaan tiloista. Näissä neljässä otantakylässä avioliittoja kirjattiin Kerimäen vihittyjen luetteloon 17 vuosina 1791–1793. On mahdollista, että morsiamia on näinä vuosina tullut riitamaalle myös pitäjän ulkopuolelta, sillä kuulutus, vihkiminen sekä merkintä kirkonkirjoihin tehtiin yleensä morsiamen seurakunnassa¹²¹. Tämän vuoksi kävin läpi myös Säämingin seurakunnan vihittyjen luettelot, joista löytyi seitsemän avioliittoa, joissa sulhanen oli Kerimäeltä. Yksi heistä oli riitamaalta. Päiviläläinen torppari Mikko Kyllänen avioitui leski Elina Kettusen kanssa vuonna 1793 ja morsian muutti Säämingistä asumaan riitamaalle. Luen nämä sääminkiläisten kanssa solmitut avioliitot mukaan otantaan. Näin otantakyläien avioliittoja oli tarkastelujaksolla 18 ja koko pitäjässä 201.¹²²

Avioituneiden sosiaalista asemaa ei voida tulkita pelkkien vihittyjen luettelon perusteella. Luetteloon ei aina merkitty olivatko vihityt talonpoikia, torppareita vai palkollisia. Vuonna 1793 vihittyjen luettelon laatija on vaihtunut ja samalla sulhasen asemasta on ryhdytty merkitsemään tietoja¹²³. Useasti morsian on saanut merkinnän ”*pig.*”, mutta se ei välttämättä tarkoita, että kyseessä olisi piikana toiminut palkollinen. Itse asiassa sanaa käytettiin kuvaamaan nuorta, naimatonta naista. Vastaavasti naimattomasta miehestä käytettiin tunnusta ”*ungkarl*”.¹²⁴

Taulukko 1. Avioliittojen sosiaalinen rakenne otanta- ja vertailukylissä vuosina 1791–1793

	Sulhanen tilallinen			Sulhanen alemmasta ryhmästä		
	Ruokojärvi	Riitamaa	Jouhenniemi	Ruokojärvi	Riitamaa	Jouhenniemi
Morsian tilallinen	6	4	1	4	2	3
Morsian alemmasta ryhmästä	0	1	2	4	11	5
Yhteensä	6	5	3	8	13	8

Lähde: Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–13.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

¹²¹ Huovila, Liskola, Piilahti 2009, 57.

¹²² Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–13.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

¹²³ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 17.4.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹²⁴ Hase 1988, 130, 178; Piilahti 2007, 133.

Suurin osa otannan 1791–1793 avioituneista oli tilallisia alemmista sosiaaliryhmistä eli torppareita, lampuoteja, palkollisia tai irtainta väestöä (ks. Taulukko 1.). Avioituminen tapahtui melko säännönmukaisesti saman sosiaaliryhmän sisällä. Vain kolmessa tapauksessa aviopuolisot edustivat eri sosiaaliryhmiä. Päiviläläinen torpparin tytär Maria Pesonen nousi palkollisten sosiaaliryhmästä tilalliseksi avioituttuaan Säämingin Haukiniemeen.¹²⁵ Tilallisen tytär Inkeri Kosonen Ruokolahdelta avioitui haapaniemeläisen torpparin Heikki Silvennoisen kanssa ja Kaarina Kosonen Ruokoniemeltä viereisen tilan rengin kanssa¹²⁶. Näille naisille avioliitto merkitsi teoriassa sosiaalista laskua.

Valitsin vertailukyliksi Venäjän puolelta Ruokojärven ja Ruotsin puolelta Joughenniemen. Kylät sijaitsivat rajan läheisyydessä ja olivat tarpeeksi suuria, jotta aktiviteettikenttiä oli mahdollista verrata riitamaahan otantavuosina. Ruokoniemellä oli kuusi erillistä tilaa ja Joughenniemellä viisi. Vertailukylissä avioliittoja solmittiin yhteensä 25, joista Joughenniemellä 11 ja Ruokojärvellä 14. Joughenniemellä enemmistö avioituneista oli alemmista sosiaaliryhmistä (ks. Taulukko 1.). Kahdeksan sulhasista ja seitsemän morsiamista oli torppareita tai palkollisia. Ruokojärvellä päinvastoin valtaosa avioituneista oli tilallisia. Morsiamista tilallisia oli kymmenen ja sulhasista kuusi. Aktiivikenttien sosiaalinen rakenne näyttäytyy hyvin samankaltaisena kuin riitamaalla. Avioliitot talonpoikien sekä heitä alempiin sosiaaliryhmiin kuuluvien välillä eivät olleet tavattomia, mutta hienoinen enemmistö avioitui sosiaalisesti vertaisensa kanssa. Joughenniemellä kuusi ja Ruokojärvellä kymmenen avioliittoa solmittiin samaan sosiaaliseen ryhmään kuuluvien kesken. Kuten riitamaalla, oli vertailukylissä yleisempää morsiamen avioitua sosiaalisesti alempaan ryhmään kuuluvan kanssa, kuin sulhasen. Neljä tilallisen tytärtä avioitui Ruokojärvellä alempaan sosiaaliryhmään kuuluvan kanssa. Joughenniemellä heitä oli kolme. Joughenniemeläisistä sulhasista kaksi tilallista avioitui tilattoman morsiamen kanssa. Joughenniemellä sosiaaliryhmien väliset avioliitot olivat siis hieman yleisempiä, kuin muissa otanta- ja vertailukylissä.¹²⁷

Naimisiin aikovilta edellytettiin, että he selviytyivät työtehtävistään ja hallitsivat Lutherin katekismuksen. Sekä Ruotsin, että Vanhan Suomen puolella morsiamen tuli olla 15-vuotias ja sulhasen vähintään 18-vuotias. Tosin mikäli miehellä ei ollut vakituista työtä, sai hän lain mukaan avioitua vasta 21-vuotiaana. Yleisesti Itä-Suomessa keskimääräinen avioitumisikä oli

¹²⁵ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹²⁶ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 12.12.1792, 5.6.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹²⁷ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 1.6.1791–26.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

alhaisempi kuin Länsi-Suomessa. Naiset avioituivat miehiä nuorempina, mikä ilmentää käsitystä perheen sisäisestä rooliasta. Mieheltä odotettiin taloudellista vakautta ennen avioliittoa, mutta naisille oli tärkeää avioitua hedelmällisessä iässä, jotta lapsiluvusta tulisi runsas. Tilalliset menivät naimisiin hieman alempia sosiaaliryhmiä vanhempina, mikä kertoo siitä, että avioitumisikä oli kytköksissä taloudellisiin tekijöihin. Avioituminen toi tilalle työvoimaa, mutta mikäli sitä oli jo omasta takaa, saatettiin avioitumista viivyttaa.¹²⁸ Avioitumisikä voi antaa siis vihjeitä riitamaalaisten sosiaalisesta ja taloudellisesta asemasta.

Avioitumisikää tarkastellessani jouduin pohtimaan rippikirjoihin kirjattujen syntymävuosien luotettavuutta silloin, kun niitä ylipäänsä on kirjattu ylös. Esimerkiksi vuonna 1792 avioituneen torppari Antti Anttosen syntymävuosi on vuosien 1787–1801 rippikirjassa aluksi 1746. Kun hän muutti Päivilästä Karvilaan, syntymävuosi on kopioitu nimen mukana, mutta muutto edelleen Muholaan muutti syntymävuoden vuotta myöhemmäksi. Syntyneiden luettelosta selviää, että Antti syntyi itse asiassa marraskuussa 1748, joten avioituessaan Maria Pesosen kanssa hän oli 43-vuotias leski.¹²⁹ Riitamaan otantakylien ja vertailukylien avioituneista 30 prosentille löytyi vain yksi syntymävuosi rippikirjasta tai syntyneiden luetteloista. Niistä 70 prosentista, joille syntymävuosi löytyi sekä syntyneiden luettelosta, että yhdestä tai useammasta rippikirjasta, puolilla lähteet vastasivat toisiaan. Lopuilla 35 prosentilla, kuten Antti Anttosella yllä esitetysti, syntymävuosi vaihteli lähteissä. Näissä tapauksissa pidän syntyneiden luetteloa luotettavimpana, sillä merkintä on tehty, kun lapsi on tuotu kasteelle. Mikäli henkilöä ei löytynyt syntyneiden luettelosta, olen tukeutunut rippikirjaan merkittyyn syntymävuoteen. Kuuden avioituneen henkilön syntymävuotta ei löytynyt lähteistä.¹³⁰

¹²⁸ Sirén 1999, 114–115, 117, 120; Hämynen 2004, 121–122; Partanen 2004, 74–77, 79.

¹²⁹ Rippikirjat 1787–1801 osa I, 129, 133, 140, 142. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 10.11.1748. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf.

¹³⁰ Rippikirjat 1775–1787, 11–100, numeroimattomat sivut. Kerimäen seurakunta, I Aa:2; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 1–179. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1787–1801 osa II, 1–180. Kerimäen seurakunta, I Aa:4; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 10.11.1748–9.12.1774 Kerimäen seurakunta, I C:2; Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–26.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

Taulukko 2. Otantakylien avioitumisikä 1791–1793 (ensimmäinen avioliitto).

Ensimmäinen avioliitto	Ruokojärvi		Riitamaa		Jouhenniemi	
	Sulhaset (n=10)	Morsiamet (n=11)	Sulhaset (n=14)	Morsiamet (n=13)	Sulhaset (n=8)	Morsiamet (n=6)
Aritmeettinen keskiarvo	27,7	23,8	28,2	24,2	29,4	23,3
Mediaani	26,5	23,5	26	24	30	22
Alhaisin avioitumisikä	21	18	20	20	22	18
Korkein avioitumisikä	42	29	43	29	43	32

Lähde: Rippikirjat 1775–1787, 11–100, numeroimattomat sivut. Kerimäen seurakunta, I Aa:2; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 1–179. Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1787–1801 osa II, 1–180. Kerimäen seurakunta, I Aa:4; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 10.11.1748–9.12.1774 Kerimäen seurakunta, I C:2; Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–26.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

Avioitumisikää tarkastellessa erotin aineistosta pois lesket, sillä heidän mukaan laskeminen olisi määrästään riippuen voinut nostaa keskilukujen arvoja. Leskiä avioitui otantavuosina yhtä lukuun ottamatta joka kylässä. Morsiamista leskiä oli kymmenen ja sulhasista kahdeksan. Jos avioitumisikä antaa viitteitä siitä, kuinka hyvin riitamaalaiset täyttivät aviopuolisolle asetetut taloudelliset ja sosiaaliset kriteerit, on tärkeää tarkastella ikää, jolloin solmittiin ensimmäinen avioliitto. Keskilukuja tarkastelemalla voidaan osoittaa, että keskimääräinen avioitumisikä oli riitamaalla ja vertailukylissä lähes sama (ks. Taulukko 2.). Miehet solmivat ensimmäisen avioliiton keskimäärin 27–30-vuotiaina. Naisten keskimääräinen avioitumisikä oli 23–24 vuotta. Koska otanta on pieni, ovat keskiluvut alttiita pienienkin poikkeavuuksien aiheuttamalle vaihtelulle. Siksi niitä voi pitää parhaillaan suuntaa antavina. Leskien avioitumisikä oli luonnollisesti korkeampi ja satunnainen. Otannan leskien avioitumisikä oli miehillä keskimäärin 36 vuotta ja naisilla 32,6.¹³¹

Tilallisten ja alempien sosiaaliryhmien välillä näkyi eroa miesten avioitumisiässä. Tilallisten sulhasten avioitumisiän mediaani oli 26 vuotta, kun sosiaalisesti alempien ryhmien mediaani oli 31 vuotta. Sen sijaan naisten avioitumisiässä ei ollut eroa sosiaaliryhmien välillä, vaan morsiamet olivat keskimäärin 24-vuotiaita avioituessaan ensimmäisen kerran. Myös otannan alhaisin avioitumisikä oli sama, 18 vuotta. Vanhin ensimmäistä kertaa avioituneista tilallisen

¹³¹ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–13.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

tyttäristä oli 32-vuotias riitamaalainen Maria Turunen. Hän asui riitamaalla kotitilallaan Kolvoisenpäässä, kunnes avioitui Ruotsin puolelle Jouhenniemeen torppari Matti Toivasen kanssa vuonna 1793. Alemmista sosiaaliryhmistä vanhin morsian oli 29 vuotta. Miesten alimmat avioitumisiät olivat tilallisilla 21 ja tilattomilla 20. Otannasta voi päätellä, että riitamaalaisten avioliitot eivät poikenneet merkittävästi vertailukylistä.¹³²

4.2 Avioliittokentät ja niiden yllirajaisuus

Piilahti havaitsi väitöstutkimuksessaan, ettei Turun rauhan raja estänyt valkealaisia avioitumasta rajan yli Ruotsin puolelle 1700-luvulla. Itse asiassa heidän parinmuodostuksensa rajan yli iittiläisten sekä elimäkeläisten kanssa vilkastui aluksi hattujen sodan jälkeen. Valkeala sijaitsi kokonaan Vanhan Suomen puolella. Valtakunnanrajan vaikutus alkaa näkyä valkealaisten avioitumisessa vuosisadan jälkipuoliskolla, jonka jälkeen avioliiton solmiminen oman seurakunnan ulkopuolelle väheni muutenkin. Hämysen mukaan rajanylisiin avioliittoihin suotuisasti vaikuttaneita tekijöitä kulttuuristen yhtäläisyyksien lisäksi ovat olleet hyvät kulkuyhteydet sekä sosiaaliset kontaktit, kuten kauppayhteydet. Suojärvellä ja Salmassa oli 1800-luvulla kausia, jolloin jopa viidennes ortodoksisen seurakunnan avioliitoista solmittiin Suomen suuriruhtinaskunnan itärajan yli. Muissa rajakarjalaisissa kylissä avioliittoja ei juuri solmittu rajan yli ja avioliittokenttä ulottui pitäjärajan yli vain harvoin.¹³³

Mielonen on tarkastellut koko Kerimäen pitäjän avioitumista vuosina 1787–1794. Hänen mukaansa 90 prosenttia avioliitoista solmittiin pitäjän sisällä. Myös Piilahden tutkimuksessa Valkealan avioliitoista noin 90 prosenttia osoittautui pitäjänsisäisiksi. Puolison valitseminen pitäjän ulkopuolelta kasvoi kriisiaikoina, mutta oli silti harvinaista. Eniten valkealaisilla oli kontakteja lähikyliin. Partasen mukaan Karjalan kannaksella avioituminen keskittyi vielä hieman painokkaammin omaan kylään ja pitäjänulkopuolisten avioliittojen osuus oli vastaavasti pienempi.¹³⁴

¹³² Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–13.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

¹³³ Hämynen 2001, 232–236; Piilahti 2007, 214.

¹³⁴ Mielonen 1993, 74–75; Partanen 2004, 85–88; Piilahti 2007, 209, 211–213.

Taulukko 3. Avioliittojen aktiivikentät Kerimäellä vuosina 1791–1793.

	Koko riitamaa	avioliittoja/ 1000 asukasta	Koko pitäjä	avioliittoja/ 1000 asukasta
Puoliso samasta kylästä	2	3,8	50	8,8
Puoliso pitäjän toisesta kylästä	25	47,0	125	22,0
Puoliso toisesta pitäjästä	4	7,5	26	4,6
Yhteensä	31		201	
Riitamaan sisäiset avioliitot	5	9,4		
Arvioitu väkiluku vuonna 1793	532		5679	

Lähde: Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1787–1805, 4.1.1791–26.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 26.1.1791–25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf; Mielonen 1993, 66.

Selvitin näyttäytyvätkö riitamaalaisten avioliittojen aktiivikentät poikkeuksellisina Kerimäen seurakunnan sisäisessä tarkastelussa. En vielä huomioi valtakunnanrajan vaikutuksia. Taulukossa 3. suhteutin otantavuosina solmittujen avioliittojen määrän 1 000 asukasta kohden käyttäen arvioita riitamaan ja koko pitäjän väkiluvuista vuonna 1793. Riitamaan osalta perustin väkiluvun henkikirjojen pohjalta arvioituun vuoden 1795 väkilukuun ja 10 promillen vuotuisen väestönkasvuun. Koko pitäjän väkiluvun lähtökohdaksi otin Mielosen tulkinnan Ruotsin puoleisen pitäjänosan väkiluvusta vuonna 1800 ja vuotuiseksi väestönkasvuksi 13 promillea. Venäjän puolen väkimäärän oletan olleen noin 54 prosenttia koko pitäjän väkiluvusta ja riitamaan kymmenen prosenttia. Näin ollen Kerimäen koko väkiluku olisi vuonna 1793 ollut 5679.¹³⁵

Koko seurakunnassa 22 avioliittoa tuhatta ihmistä kohden solmittiin Kerimäen eri kylistä kotoisin olevien puolisoitten kesken (ks. Taulukko 3.). Tämä oli siis otantajaksolla yleisintä. Myös riitamaalla puoliso löytyi useimmin toisesta Kerimäen kylästä. Itse asiassa se oli paljon yleisempää kuin koko pitäjässä yhteensä, sillä suurin osa riitamaan kylistä oli pieniä. Riitamaan ainoa yli kolmen tilan kylä oli Ruokoniemi. Tosin myös Simanala oli suuri kylä, mutta yhdeksästä tilasta vain kolme kuului riitamaahan. Pienen kyläkoon vuoksi myös kylänsisäisiä avioliittoja oli riitamaalla selvästi vähemmän kuin pitäjässä keskimäärin, vain 3,8 avioliittoa

¹³⁵ Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf; Mielonen 1993, 66. Turpeinen 2001, 18.

tuhatta ihmistä kohden. Kun suuri osa kyläläisistä oli sukua toisilleen, jouduttiin hakemaan puolisoa useammin toisista kylistä. Suuremmissa kylissä kylänsisäiset aviokontaktit olivat yleisempiä. Koko pitäjässä 8,8 avioliittoa tuhatta asukasta kohden solmittiin saman kylän sisällä.

Riitamaan otantakylissä kahdeksan avioliittoa eli alle puolet solmittiin saman kylän tai naapurikylien sisällä, jolloin puolisojen perheet ovat erittäin todennäköisesti tunteneet toisensa. Hieman yli puolet haki puolisonsa kauempaa. Samoin toimittiin vertailukylissä. Ruokojärveläiset solmivat puolet avioliitoista kylänsisäisesti tai naapurikyläin. Ruotsin puolella Jouhenniemellä kolme avioliitoista oli kylänsisäisiä, mutta naapurikyläläisiä puolisoita ei löytynyt yhtäkään. Seitsemän jouhenniemeläistä haki puolisonsa kauempaa pitäjältä ja yksi morsian, Maria Laukkanen avioitui Pielisjärvelle torppari Antti Lahikaisen kanssa.¹³⁶ Jouhenniemi sijaitsi Karjalaan vievän tien varrella ja muodostui vuosisadan lopulla Ruotsin puoleisen Kerimäen epäviralliseksi keskuksesi, jolla oli vaikutusta aktiviteettikentän laajenemiseen.

Riitamaan sisäisiä avioliittoja oli otantavuosina viisi. Niistä kaksi oli Ruokoniemen kylän sisällä solmittuja, kaksi solmittiin pohjoisen riitamaan sisällä ja yksi pohjoisen ja eteläisen välillä. Petteri Nousiainen Kolvoisenpäästä ja ruokoniemeläinen Anna Kosonen avioituivat vuonna 1792. Petteri on merkitty vihittyjen luetteloon järvenpäläiseksi, mutta mahdollisesti hän on ollut tuolloin Järvenpäässä palkollisena. Joka tapauksessa aviopari näyttää asettuneen Kolvoisenpään kylään tilalle 1, sillä vuoden 1805 henkikirjan mukaan Petteri oli yksi useaan osaan jaetun tilan osakkaista.¹³⁷ Riitamaan sisäisiä avioliittoja solmittiin tuhatta ihmistä kohden 9,4 (ks. Taulukko 3.). Se ei ollut harvinaisuus, mutta vähemmän kuin Kerimäellä solmittujen kylänsisäisten avioliittojen suhteellinen määrä. Siitä voi päätellä, etteivät riitamaalaiset pyrkineet itsetarkoituksellisesti avioitumaan toisten riitamaalaisten kanssa.

Sirénin ja Partasen mukaan talonpojat ja palkolliset suosivat avioitumista lähelle, kun taas kauempaa aviopuolisoa hakivat erityisesti varakkaat ylempiin säätyihin kuuluneet. Rahvas saattoi lähteä kumppanin hakuun taloudellisista syistä, tai mikäli heille ei löytynyt suosiota

¹³⁶ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–13.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹³⁷ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 25.5.1791, 28.3.1792, 18.7.1792, 12.12.1792, 19.12.1792. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Kerimäen henkikirjat 1805, 1316–1317. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf.

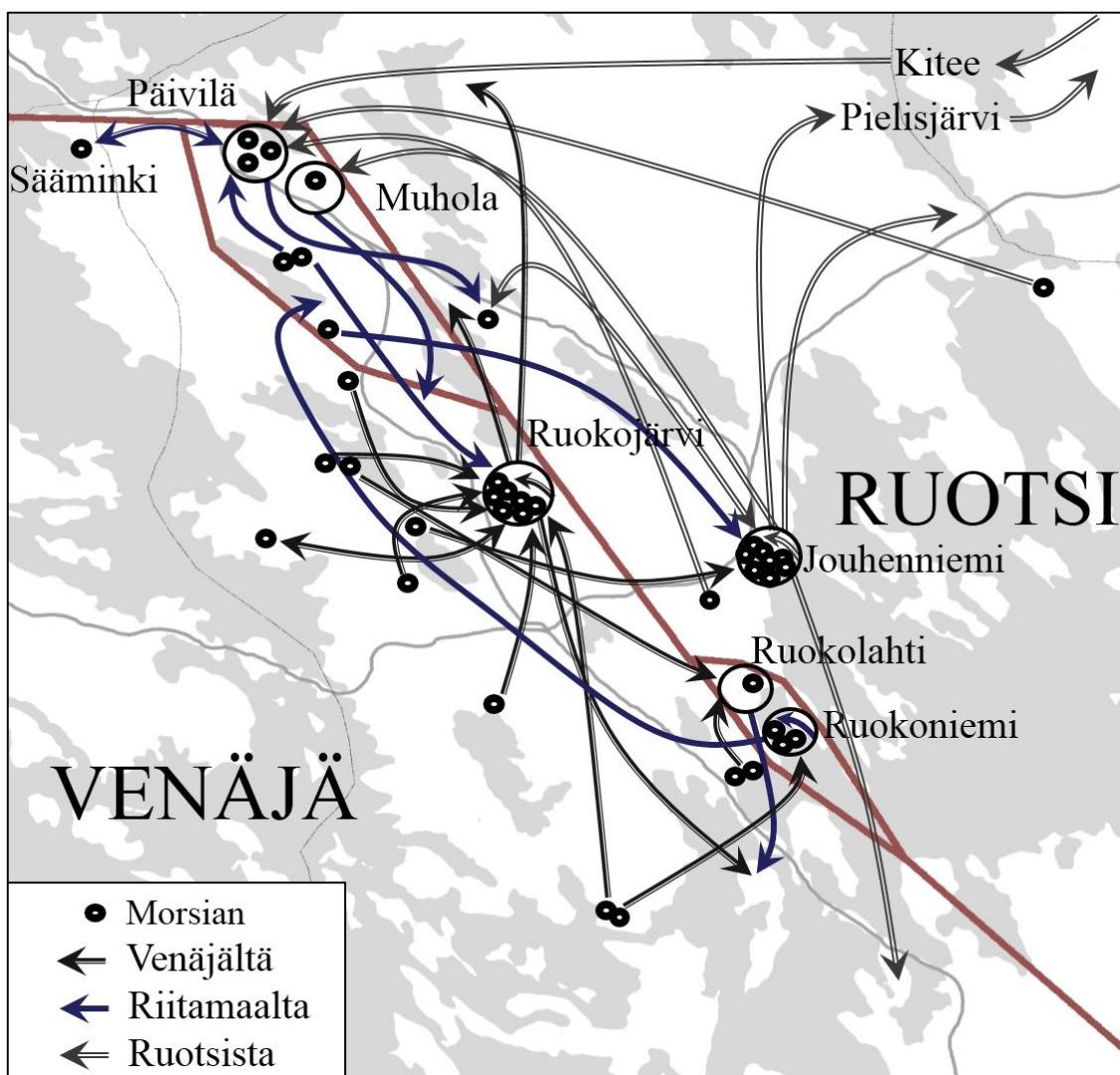
läheltä.¹³⁸ Kaikki neljä riitamaalta toisiin pitäjiin suuntautunutta avioliittoa olivat tilattomien päiviläläisten solmimia. Torppari Tuomas Kinnunen toi Päivilään kiteeläisen vaimon Kaarina Kontiaisen. Kaksi Päivilän tilattomaan väestöön kuuluvaa naista avioitui otantavuosina Säämingin Haukiniemeen Venäjälle ja yksi Haukiniemeltä Päivilään. Kyseessä oli Päivilän naapurikylä heti pitäjärajan toisella puolen, joten yhteys siihen tuntuu luonnolliselta. Maantieteellisesti läheiset talot tunnettiin, vaikka ne kuuluivat toiseen pitäjään. Partanen on havainnut Pälkjärven ja Räisälän kohdalla, vaikka kylä sijaitsi pitäjän laidalla, oltiin herkempiä avioitumaan oman pitäjän puolelle kuin rajan yli¹³⁹. Päivilässä avioituminen toiseen pitäjään on kuitenkin ollut yleistä. Neljä kahdeksasta avioliitosta solmittiin pitäjänrajan yli.¹⁴⁰

¹³⁸ Sirén 1999, 113; Partanen 2004, 83–84.

¹³⁹ Partanen 2004, 190.

¹⁴⁰ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791, 5.6.1793, 13.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

Kartta 3. Morsianten avioituminen otanta- ja vertailukylissä 1791–1793

Kylien nimistä ks. Kartta 2.

Lähde: Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

Avioliittojen ylijärjestyksen tarkastelemalla voidaan selvittää riitamaan sosiaalista erikoisasemaa rajojen väliin jäävänä alueena. Riitamaalaisten avioliitot suuntautuivat otantavuosina voimakkaammin Venäjän puolelle Kerimäkeä. Naisten ja miesten avioliittokentässä ei näytä olleen tältä osin merkittäviä eroavaisuuksia. Kymmenen sulhasta ja yhdeksän morsianta eli hieman yli puolet avioituneista riitamaalaisista löysi puolisonsa Venäjän puolelta valtakunnanraja (ks. Kartta 3.). Ruotsin kerimäkeläisten kanssa avioitui yhteensä seitsemän riitamaalaista. Viidessä avioliitoista sekä morsian että sulhanen olivat riitamaalaisia. Kyläkohtainen tarkastelu paljastaa, että Ruokolahdelta ja Ruokoniemeltä suuntauduttiin vielä

painokkaammin Venäjän puolelle kuin pohjoiselta riitamaalta. Kukaan ei tarkastelujakson aikana avioitunut eteläiseltä riitamaalta Ruotsin puolelle. Pohjoisen riitamaan sulhasista viisi ja morsiamista seitsemän avioituivat Venäjän puolelle. Ruotsin puolella asuvan puolison valitsi miehistä neljä ja naisista kolme.¹⁴¹ Arviot väkiluvusta vuonna 1793 osoittavat, ettei painottumisen Venäjän puolelle voida ajatella johtuvan väestömäärien epätasapainosta.

Eräs selittävä tekijä olivat suotuisammat kulkureitit riitamaalta Venäjän puolen kyliin sekä useasti toistuva kirkkomatka tälle puolelle rajaa. Lisäksi kylät olivat maantieteellisesti lähempänä toisiaan kuin Ruotsin puolella, jossa suuri osa kylistä oli hajallaan Puruveden rannoilla. Toki rantakyliin oli pääsy hyviä vesireittejä pitkin, mutta etenkin pohjoiselle riitamaalle joutui vesiteitse kiertämään. Kulkureitit vaikuttivat siihen, kuinka toistuvaa kanssakäyminen oli. Ruotsin puolen seurakuntalaiset kulkivat kirkkoon rajan yli, mutta muuten rajan ylittämistä pyrittiin rajoittamaan. Mielosen mukaan Ruotsin puolen kauppa ja muu kulkeminen pyrittiin ohjaamaan ”Olavinlinnan kiilan” ympäri rajaa ylittämättä. Rantasalmelta vakinaistettiin lossiyhteys Säämingin Juvolaan, josta tehtiin Päivilän, Muholan, Karvilan ja Simanalan kautta kulkeva tie, joka yhdistyi Kiteelle vievään tiehen Yläkuonassa. Tie johti pohjoisen riitamaan läpi ja helpotti sen asukkaiden yhteydenpitoa Ruotsin puolelle. Siksi nämä avioliitot eivät painottuneet yhtä voimakkaasti Venäjän puolelle.¹⁴²

Vertailukylissä Jouhenniemellä ja Ruokojärvellä aviopuoliso löytyi useimmin omalta puolelta rajaa (ks. Kartta 3.). Ruotsin puolella sijainneelta Jouhenniemeltä vain yksi sulhanen ja yksi morsian avioituivat Venäjän puolella asuneen kanssa. Samoin yksi sulhanen ja yksi morsian löysivät puolison riitamaalaisista. Ruokojärven sulhasia ei avioitunut otantavuosina Ruotsin puolelle, mutta talollinen Erkki Sairanen avioitui riitamaan Karvilasta kotoisin olevan tilallisen tyttären Elin Karvisen kanssa. Kaksi ruokojärveläistä morsianta avioitui Ruotsin puolella asuvan kerimäkeläisen kanssa.¹⁴³

¹⁴¹ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–19.12.1793. MMA, mf.

¹⁴² Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790, 210–211; Viipurin kuvernementin yleiskartta 1797. Ia 122 digitaaliarkisto. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=507022>. Luettu 25.3.2015; Mielonen 1993, 206, 387.

¹⁴³ Vihittyjen luettelot 1787–1805, 9.3.1791–26.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1779–1801, 25.9.1793. Säämingin seurakunta, I Eb. MMA, mf.

5 Kummivalinnat

5.1 Kummit

Vuoden 1686 kirkkolain mukaan lapsen kummeiksi tuli valita muutamia täysi-ikäisiä ja hyvämaineisia luterilaisia, jotka tiettävästi hallitsivat kristinopin taidot, sillä heidän odotettiin osallistuvan lapsen uskonnolliseen kasvatukseen. Kummien nimet käskettiin ilmoittaa papille etukäteen, jotta hän saattoi vakuuttua heidän kunnollisuudestaan eikä kastetilaisuudessa syntyisi asiasta hämminkiä. Syntiin tai rikoksiin syyllistyneitä ei kirkkolain mukaan pitänyt harkita kummin tehtävään. Kummit toivat lapsen kasteelle, joka suoritettiin yleensä kirkossa. Kummisuhdetta on luonnehdittu sukulaisuussuhteen kaltaiseksi kytkökseksi perheiden välillä.¹⁴⁴

Syntyneiden ja kastettujen luettelon mukaan vuosina 1751–1753 riitamaalla syntyi 53 ja vuosina 1791–1793 yhteensä 58 lasta. Näistä noin 60 prosenttia syntyi otantakyliissä Muholassa, Päivilässä, Ruokolahdella ja Ruokoniemellä. Ensimmäisenä otantajaksena otantakylään syntyi 31 lasta ja toisena 35. Vertailukylissä lapsia syntyi ensimmäisellä otantajaksolla 26 ja jälkimmäisellä 39. Ruotsin puoleiselta Jouhenniemeltä tuotiin 1750-luvun otantajaksolla kasteelle 11 ja 1790-luvun otantajaksolla 20 lasta.¹⁴⁵

Kummien määrä vaihteli 1600–1800-luvuilla keskimäärin kahden ja kuuden välillä. Esimerkiksi Vehkalahdella 1700-luvun alkupuolella kummeja valittiin useimmiten neljä. Säätyläisillä kummeja saattoi olla toista kymmentä.¹⁴⁶ Kerimäellä talonpoikien lapsilla oli yleensä kaksi kummiä, mies ja nainen. Monissa tapauksissa 1700-luvun puolivälissä lapsella oli kolmekin kummiä, mutta vuosisadan lopussa tämä oli harvinaista. Ensimmäisellä tarkastelujaksolla vuosina 1751–1753 kymmenellä riitamaan lapsella oli kolme kummiä ja loppuilla kaksi. Pääsääntöisesti näissä tapauksissa poikalapsilla oli kaksi miespuolista kummiä sekä yksi nainen ja tyttölapsilla päinvastoin. Tästä poikkeuksena on vain yksi lapsi. Vuonna

¹⁴⁴ Kircko-Laki ja Ordningi 1686. III Luku, § III, § V; Piilahti 2007, 236–237.

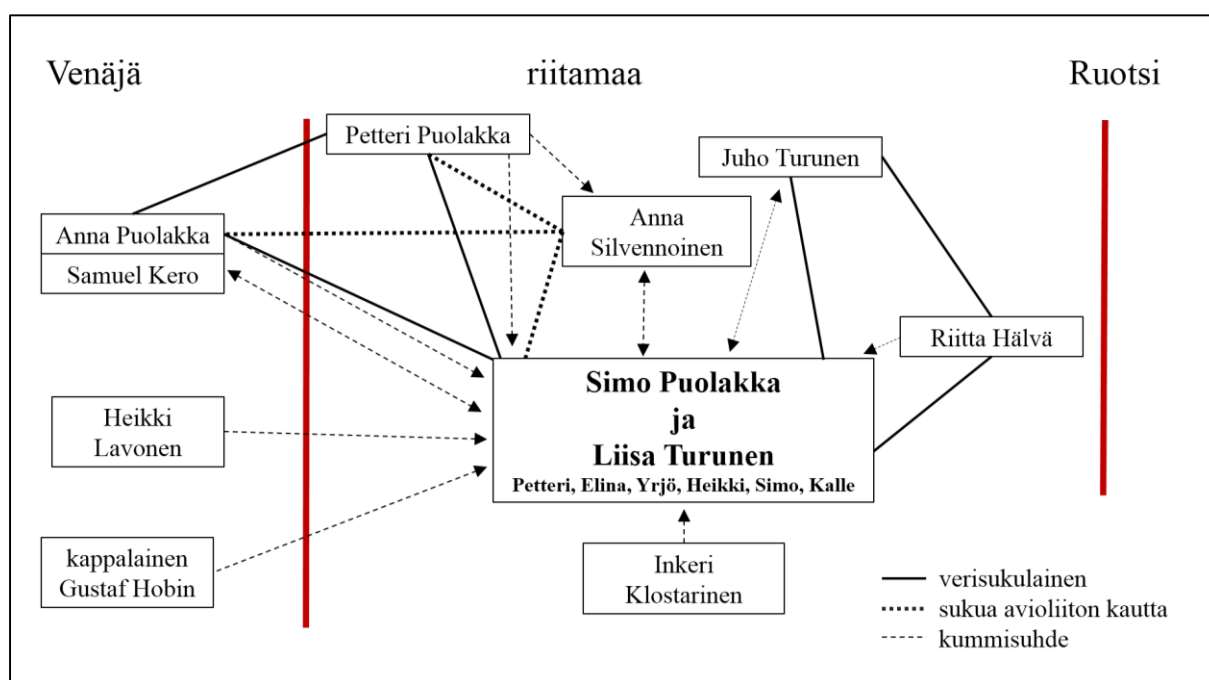
¹⁴⁵ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.2.1751–22.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3; MMA, mf.

¹⁴⁶ Piilahti 2007, 236–239, 241.

1752 Muholassa syntyneellä Olli Kylläsellä oli kummeinaan Muhola 1:n isäntä Olli Muhonen sekä sukulaiset Kristiina ja Anna Kyllänen. Anna oli Ollin täti Muholasta ja Kristiina tilallisen vaimo Ruotsin puoleisesta Simanalasta.¹⁴⁷

Kolme kummiä valinneista riitamaalaisista suurin osa kuului tilattomaan väestöön. Tilallisista talonpojista vain kolme valitsi lapselleen kolme kummiä vuosina 1751–1753, mutta vertailukylissä kolmen todistajan kasteet olivat tavallisempia. Ruotsin puolella Jouhenniemellä neljällä lapsella oli kolme kummiä. Ruokojärvellä kolmekummisia lapsia oli seitsemän. Vertailukyliä kummivalinnat paljastavat, että kolmen kummin pyytäminen lapselle ei näytä olleen Kerimäellä leimallisesti tilattomien tapa. Tilallisten lapsilla oli yhtä lailla kolme kummiä.¹⁴⁸

Kuvio 4. Ruokoniemi 5:n isännän kummikenttä 1775–1792

Lähde: Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 9.2.1774, 12.1.1775, 26.7.1775, 13.6.1778, 11.11.1778, 16.4.1780, 31.12.1782, 15.2.1785. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 29.4.1792. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁴⁷ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.2.1751, 4.3.1751, 17.4.1751, 23.5.1751, 28.7.1751, 16.11.1751, 16.12.1751, 18.2.1752, 6.5.1752, 18.8.1752. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf.

¹⁴⁸ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 23.1.1751–22.12.1753.

Vuosina 1791–1793 kaikkien otantakylien sekä vertailukylien lapsilla oli yhtä lukuun ottamatta kaksi kummiä. Ainoana poikkeuksena vuonna 1792 syntyneen ruokoniemeläisen tilallisen Simo Puolakan pojalle Kallelle ei ole merkitty yhtään kummiä. Kuitenkin Puolakan ja hänen vaimonsa Liisa Turusen sosiaalisista kontakteista voi saada käsityksen perheen muiden lasten kautta (ks. Kuvio 4.). Viidellä vanhemmalla lapsella oli kaikilla syntyneiden luettelossa kaksi kummiä, jotka asuivat joko riitamaalla tai Venäjän puoleisella Kerimäellä. Kaksi kummeista asui perheen kanssa samalla tilalla, yksi toisella Ruokoniemen tilalla ja kaksi riitamaan Simanalassa, josta Liisa oli kotoisin. Kerimäen Venäjän puolella asui kummeista neljä. Seitsemän kertaa kummi oli isän tai äidin verisukulainen tai sukua avioliiton kautta. Simo Puolakan sedän vaimo Anna Silvennoinen toimi kummina kahdelle lapselle, Simolle ja Petterille. Venäjän puolella asuvista pyydettiin kummeiksi Simon sisko ja hänen miehensä Vaahersalosta. Kaikki kolme vastavuoroista kummisuhdetta muodostuivat sukulaisten välille. Suvun ulkopuolelta kummiksi pyydettiin kaksi tilallista sekä Kerimäen kappalainen Gustav Hobin.¹⁴⁹ Koska kummikenttä muilta osin oli laaja ja vastavuoroinen, on todennäköisempää, että Kalle Puolakan kummit ovat jääneet jostain syystä merkitsemättä, kuin että kummeja ei olisi ollut ollenkaan.

Kummisuhteen on tulkittu osoittavan luottamusta sekä jopa elinikäistä yhteyttä kummin ja perheen välillä. Tutkimusperinne osoittaa, että talonpoikien kummit valittiin useimmiten maantieteellisesti läheltä ja tutuista tai vertaisten piireistä. Silti kummeja valikoitiin erilaisin perustein. Erilaisia kummityyppejä olivat sukulaiset, samalla tilalla asuvat, muut ystävät ja tuttavat sekä sosiaalisen asemansa tai tehtävänsä vuoksi kastetodistajiksi kutsutut. Toisin kuin avioliiton solmimisessa, sukulaisuus ei ollut kummina toimimisen esteenä, vaan pikemminkin päinvastoin. Kummikenttä saattoi siis muodostua maantieteellisesti ja sosiaalisesti tiiviimmäksi kuin avioliittojen aktiivikenttä. Toisaalta kummisuhde saattoi myös muodostua helpommin eri sosiaaliryhmien välille kuin avioliitto, sillä kummiksi pyydettiin usein myös muita kuin sosiaalisesti vertaisia.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 9.2.1774, 12.1.1775, 26.7.1775, 13.6.1778, 11.11.1778, 16.4.1780, 31.12.1782, 15.2.1785. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 29.4.1792. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁵⁰ Lempiäinen 1965, 188–189; Waris 1999, 124; Piilahti 2007, 237, 251–253.

Taulukko 4. Kummityypit riitamaan otantakylissä

1751–1753	Mies	%	Nainen	%	Yhteensä	%
Verisukulainen	8	22 %	12	34 %	20	28 %
Sukua avioliiton kautta	3	8 %	4	11 %	7	10 %
Sukuun kuulumaton samalta tilalta	7	19 %	5	14 %	12	17 %
Tuttava, ystävä	18	49 %	12	34 %	30	42 %
Statuskummi tai tilannekohtainen	0	0 %	1	3 %	1	1 %
Ei tietoa	1	3 %	1	3 %	2	3 %
Yhteensä	37	100 %	35	100 %	72	100 %
1791–1793						
Verisukulainen	6	18 %	10	29 %	16	24 %
Sukua avioliiton kautta	5	15 %	3	9 %	8	12 %
Sukuun kuulumaton samalta tilalta	3	9 %	8	24 %	11	16 %
Tuttava, ystävä	13	38 %	12	35 %	25	37 %
Statuskummi tai tilannekohtainen	7	21 %	1	3 %	8	12 %
Ei tietoa	0	0 %	0	0 %	0	0 %
Yhteensä	34	1	34	1	68	100 %

Lähde: Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.2.1751–22.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2; Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

Sukulaiset käsittivät molempina otantavuosina reilun kolmanneksen riitamaan kummeista (ks. Taulukko 4.). Vuosina 1751–1753 sukulaiskummeja oli yhteensä 27 ja seuraavalla otantajaksolla 24. Sukulaiset voidaan erotella edelleen verisukulaisiin ja avioliiton kautta muodostuvaan sukuyhteyteen, kuten kastettavan vanhempien kälyihin tai lankoihin. Verisukulainen valikoitui kummiksi useammin kuin avioliiton kautta sukua ollut henkilö. Erityisesti naiskummit olivat useammin verisukulaisia kuin sukua avioliiton kautta. Tulokseen on saattanut vaikuttaa se, että naisten sukuyhteys ei ollut yhtä helposti todennettavissa kuin miesten. Naiset liikkuvat miehiä enemmän eikä sukunimestä aina voi päätellä sukuyhteyttä. On siis mahdollista, että osa avioliiton kautta sukua olleista naisista on tulkittu tuttaviksi.

Sukulaiskummien määrässä oli kylien välillä hajontaa. Kaikkein eniten sukulaisia toimi kummeina Ruokoniemellä, jossa 68 prosenttia kummeista oli sukua kastettavalle lapselle vuosina 1791–1793. Vähiten sukulaiskummeja, vain 14 prosenttia 1790-luvun otantavuosina,

oli muholalaisilla lapsilla. Päivilässä ja Ruokolahdella sukulaiskummien määrä vastasi keskiarvoa eli noin kolmannes kummeista voitiin tulkita sukulaisiksi.¹⁵¹ Vaihtelua on mahdollista selittää osittain kulkuyhteyksillä. Niemen kärjessä sijaitseva Ruokoniemen kylä rajautui suurelta osin veteen, jonka vuoksi säännöllisiä kontakteja kylän ulkopuolelle oli vähemmän. Ruokoniemi oli myös väestöltään riitamaan isoin kylä, mikä vaikutti siihen, että sekä avio- että kummikytköksiä oli mahdollista solmia enemmän kylänsisäisesti. Rippi- ja henkikirjojen mukaan kylässä oli 1790-luvun jälkipuoliskolla noin sata asukasta. Sen sijaan Muhola sijaitsi ruotsalaisten rakentaman Rantasalmelta Karjalaan vievän tien varressa, mikä ansiosta aktiivikentästä muodostui sosiaalisesti laajempi kuin muissa kylissä. Muholassa valittiin molempina otantajaksoina vähiten sukulaiskumeja. Vuosina 1751–1753 vain 13 prosentilla kummeista oli sukulaisuussuhde kastettavaan lapseen. Muiden kylien osalta sukulaiskummeja oli tuolloin tasaisemmin 30–50 prosenttia.¹⁵²

Venäjän puoleisessa vertailukylässä Ruokojärvellä sukulaiskummien määrä oli hieman korkeampi kuin riitamaalla. Ensimmäisellä otantajaksolla 46 prosenttia kummeista oli sukua kastettavalle. Seuraavalla otantajaksolla sukulaiskummien osuus oli puolet. Sukulaiset olivat siis yleisin kummiryhmä Venäjän puoleisessa vertailukylässä. Jouhenniemellä sukulaiskummeja oli ensimmäisellä otantajaksolla 42 prosenttia, mutta vuosisadan lopulla vain 25 prosenttia. Erityisesti Jouhenniemen kummityyppinä vuosina 1751–1753 on haastavaa tunnistaa, sillä kylän rippikirjat puuttuvat kokonaan tältä ajalta. Kuitenkin lähteistä on osoitettavissa, että naiset olivat sukua kastettavan perheelle useammin kuin miehet. Ensimmäisellä otantajaksolla jouhenniemeläisten mieskummeista puolet olivat sukua, mutta seuraavalla otantajaksolla sukulaisia oli vain kaksi. Suurimmaksi kummityypiksi olivat nousseet samalla tilalla asuvat. Samalla tilalla asuvien suvun ulkopuolisten kummien osuutta ei pystytty varmistamaan lähteistä monenkaan jouhenniemeläisen kummin osalta vuosilta 1751–1753. Kuitenkin sukulaisten osuuden väheneminen mieskummien osalta on vahvistettavissa lähteistä. Naiskummeista reilu kolmannes oli molempina otantajaksoina sukua lapselle joko suoraan tai avioliiton kautta.¹⁵³

¹⁵¹ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.2.1751–22.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. MMA, mf.

¹⁵² Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.2.1751–22.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Kerimäen henkikirjat 1795, 2622–2623. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992. MMA, mf; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 164–172. Kerimäen seurakunta, I Aa:3. MMA, mf.

¹⁵³ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 23.1.1751–11.9.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 16.4.1791–20.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

Valtaosa sukulaiskummeista oli naisia. Ensimmäisellä otantajaksolla kaikista riitamaan sukulaiskummeista 59 prosenttia oli naisia (ks. Taulukko 4.). Vuosisadan lopussa naisten osuus sukulaiskummeista oli 54 prosenttia. Jouhenniemellä miesten osuus sukulaiskummeista laski 1700-luvun aikana. Venäjän puolella Ruokojärvellä sukulaisista valittuja mieskummeja oli 1700-luvun puolivälissä vain yksi vähemmän kuin sukua olevia naiskummeja. Vuosisadan lopulla sukulaismiehiä toimi kastetodistajina ruokojärveläisille yksi enemmän kuin sukulaisnaisia.¹⁵⁴

Tuttavaperusteiseksi Piilahti kuvailee kummissuhteet, jotka toistuivat ruokakuntien välillä joko vastavuoroisesti tai yksipuolisesti niin, että samat kummit olivat useamman kuin yhden lapsen kummeja. Lisäksi, mikäli kummit olivat kotoisin samasta kylästä tai jommankumman vanhemman aikaisemmasta kotikylästä, voidaan kummissuhde tulkita tuttavaperusteiseksi.¹⁵⁵ Esimerkiksi vuonna 1792 tilallisen tytär Katariina Muhonen ryhtyi avioitumisensa jälkeen kastetodistajaksi syntymätilansa torpparille. Katariina oli kotoisin Muholasta, mutta avioitunut Venäjän puolelle Makkolaan. Hän toimi kastetodistajana torpparin lapselle veljensä Niilon kanssa, joka oli tuolloin sukutilan isäntä.¹⁵⁶

Ystävät ja tuttavat olivat yleisin kummityyppi. Vuosina 1751–1753 yhteensä 42 prosenttia kummeista voitiin tulkita lapsen vanhempien tuttaviksi tai ystäviksi (ks. Taulukko 4.). Myös jälkimmäisellä otantajaksolla tuttavat olivat suurin kummiryhmä. Mieskummeista suurempi osuus oli tuttavien kuin naisista. Kun tuttavien ja ystävien ryhmään lisätään samalla tilalla asuneet kummit, jotka eivät olleet sukua lapsen perheelle, korostuu tuttavaperusteisten kummissuhteiden osuus vielä enemmän. Kuitenkin, koska samalla tilalla asuvien kanssa kontaktit olivat tiiviimmät ja usein moniulotteisemmat, olen erottanut heidät omaksi ryhmäkseen.

¹⁵⁴ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 23.1.1751–11.9.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 16.4.1791–20.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁵⁵ Piilahti 2007, 256–257.

¹⁵⁶ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 29.7.1792. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

Samalla tilalla asuvia suvun ulkopuolisia kummeja oli molempina otantavuosina toista kymmentä (ks. Taulukko 4.). Ensimmäisellä otantajaksolla kolme tilallista todisti saman tilan torpparien lasten kastetta ja vastaavasti kolme torpparia toimi kummina isäntien lapsille. Viisi toimi kummina sosiaalisesti vertaisen lapselle. Vuonna 1751 torpparin vaimo Anna Seppänen todisti tilallisen Olli Muhosen tyttären kastamista ja Olli vastavuoroisesti torppariensa Annan sekä Antti Kylläsen tyttären kastetta. Kaksi vuotta myöhemmin Anna ja Antti pyydettiin kummeiksi vielä toisen Muhola 1 torpparin lapselle.¹⁵⁷ Vuosina 1791–1793 kahdeksasta suvun ulkopuolisesta tilalla asuneesta naiskummista seitsemän toimi kastetodistajana sosiaalisesti vertaiselleen perheelle. Vain yhdessä tapauksessa Ruokolahdella tilan isännän vaimo toimi kastetodistajana torpparin perheen pojalle.¹⁵⁸

Oman ryhmänsä muodostavat kummit, joita toivottiin kastetodistajiksi sosiaalisen asemansa tai tehtävänsä vuoksi. Tällaisia saattoivat olla pappi vaimoineen tai muut kirkonpalvelijat. Lempiäisen mukaan 1600-luvulla papit olivat suosittuja kummeja ja kasteen toimittava pappi saattoi toimia myös kummina. Piilahti on havainnut, että 1700-luvun alussa alemman papiston, kuten kappalaisten toimiminen kummeina oli yleisempää, kuin ylemmän papiston. Kummien kokonaismäärässä asemansa vuoksi valittuja kummeja oli kuitenkin vähän.¹⁵⁹ Näitä niin kutsuttuja statuskummeja riitamaalla oli ensimmäisellä otantajaksolla vain yksi. Hän oli kirkkoherra Petrus Wahlbergin äiti Brita Orracus.¹⁶⁰

Taulukko 5. Kirkonpalvelijoiden kummisuhteiden yllirajaisuus vuosina 1791–1793

	Venäjä	riitamaa	Ruotsi	Yhteensä
Anders Grahn	14	3	6	23
Helena Katariina Wahlberg	3	1	0	4
Heikki Laamanen	8	4	5	17

Lähde: Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 13.1.1791–10.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁵⁷ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 14.1.1751, 17.2.1751, 4.3.1751, 17.4.1751, 30.11.1751, 31.1.1752, 30.8.1752, 24.5.1753, 14.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf.

¹⁵⁸ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791, 22.9.1791, 6.4.1792, 11.6.1792, 23.11.1792, 16.12.1792, 24.5.1793, 19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁵⁹ Lempiäinen 1765, 190–191; Piilahti 2007, 243.

¹⁶⁰ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.4.1751. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf; Mielonen 1993, 405.

Otantajaksona 1791–1793 riitamaalaisten kummeina toimi kolme henkilöä, jotka voidaan tulkita valituksi asemansa johdosta. Helena Katariina Wahlberg oli todistamassa päiviläläisen torpparin Antti Pesosen tyttären kastetta. Wahlberg oli Kerimäen kappalaisen tytär ja armovuodensaarnaaja Nils Maconin vaimo. Maconi oli toiminut kirkkoherra Herkepaueksen avustajana hänen kuolemaansa saakka ja hänestä tehtiin lopulta vuonna 1795 Kerimäen seuraava kirkkoherra. Otantavuosina Wahlbergille kerääntyi lisäksi kolme muutakin kummilasta, kaksi maanmittari Scheningin tytärtä sekä seppä Heikki Sirosen poika. Kaikki kummilapset asuivat venäjän puolella Kerimäkeä (ks. Taulukko 5.). Aina Wahlbergin toimiessa kummina, myös muut kyseisten talonpoikaisten lasten kummit olivat ylemmistä säädyistä.¹⁶¹

Seurakunnan pitkäaikaisella lukkarilla Anders Grahnila oli runsaasti kummilapsia. Otantavuosina 1791–1793 hän toimi kastetodistajana kerimäkeläislapsille jopa 23 kertaa (ks. Taulukko 5.). Kolme kummilasta oli riitamaalta, yksi Ruokojärveltä ja kaksi Jouhenniemeltä. Kerran kummina toimi myös Grahnin poika Carl. Toinen suosittu kirkonpalvelija oli suntiona toiminut torppari Heikki Laamanen. Hänet on merkitty kummiksi otantavuosina yhteensä 17 lapselle, joista neljä asui riitamaalla ja yksi Jouhenniemellä. Kirkonpalvelijoiden runsas kummilapsimäärä on selitettävissä osittain sillä, että he olivat yleensä paikalla, kun kastetoimituksia suoritettiin. Näin ollen he pystyivät toimimaan kastetodistajina, mikäli tarve vaati. Lisäksi heillä oli tietävästi hyvä maine. Esimerkiksi kirkkoherra saattoi olla eri mieltä kummiksi valitun henkilön sopivuudesta, jolloin suntio oli hyvä korvaaja, sillä pappi tunsikin hänet kelpolliseksi kummin tehtävään. Tehtävänsä ansiosta suntio oli todennäköisesti tuttu myös seurakunnan jäsenille, vaikka ei olisi tuttava ollutkaan.¹⁶²

Laamasen kummitehtävät painottuvat erityisesti kevääseen, jolloin kirkolle pääsy on saattanut olla vaikeaa kelirikon vuoksi. Kahdeksan Laamasen kummilapsista kastettiin keväällä maaliskuun toukokuussa ja kolme kesäkuukausien aikana. Kasvukausi oli talonpojille työntäyteistä aikaa ja kastetodistajien saattoi olla vaikeampi irtaantua kirkkomatkalle. Toisaalta, talvella ja keväällä syntyi hieman muuta vuotta enemmän lapsia. Kalenterivuoden aikana syntyneistä lapsista keskimäärin 57 prosenttia syntyi joulukuun alun ja toukokuun lopun välillä¹⁶³. Grahn todisti

¹⁶¹ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 1.1.1792, 12.2.1793, 11.3.1793, 1.5.1793. MMA, mf; Mielonen 1993, 407–408.

¹⁶² Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 13.1.1791–10.11.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁶³ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 1.1.1751–26.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 9.1.1791–29.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf. Vuosi 1753 on jätetty huomioimatta, sillä luettelosta puuttuvat helmi- ja maaliskuun lapset.

kasteita melko tasaisesti kaikkina vuodenaikoina, kuitenkin hiukan vähemmän talvella joulutammikuussa. Kastetodistusten ajoituksesta voi päätellä, että Grahnia pyydettiin kummiksi asemansa ansiosta, kun Laamasen kummius enemmän tapauskohtaista, mutta liittyi hänen toimeensa kirkon suntiona. Tietenkin tilannekohtaisen kastetodistajan tarpeen ohella saatettiin Heikki Laamasta pyytää kummiksi myös muin perustein.¹⁶⁴

Vanhan Suomen puoleisella Kerimäellä asuneita statuskummeja pyydettiin kastetodistajiksi rajan molemmin puolin (ks. Taulukko 5.). Koska statuskummit olivat usein kirkon palveluksessa, he asuivat Venäjän puolella. Ruotsin puolella asuvia statuskummeja ei ollut otantavuosina. Vuosina 1751–1753 kirkonkylällä asunut lukkari Tuomas Lavonius sekä kappalaisen poika Petter Salmenius Luostarilasta toimivat molemmat kerran kastetodistajina Ruokojärvellä. Salmeniukselta tuli myöhemmin Venäjän puolen nimismies. Tilannekohtaiseksi kummiksi vertailukylissä voidaan lukea Petteri Sairanen Ruokojärveltä. Hän toimi kastetodistajana lapsenlapselleen 5.5.1751 ja suostui kummiksi samana päivänä kastettavalle jouhenniemeläisen Matti Toivasen pojalle.¹⁶⁵

Kummeiksi valitut avioparit olivat Piilahden mukaan harvinaisia Vehkalahdella, vaikka paikoin se on ollut tapana¹⁶⁶. Kummivalinnoilla oli tarkoitus ylläpitää sosiaalista suhdetta koko kummin perheeseen, ei ainoastaan kummiksi valittuun henkilöön, jonka vuoksi aviopareja ei ollut välttämätöntä pyytää saman lapsen kummeiksi.¹⁶⁷ Kerimäellä avioparien pyytäminen kummeiksi ei ollut tavatonta, mutta se ei ollut myöskään säännönmukaista. Kummisuhde perustui aina sukulaisuuteen tai tuttavuuteen. Statuskummeja tai tapauskohtaisesti valittuja kummeja ei ollut aviopareissa tarkastelun alla olleissa kylissä. Otantavuosina 1751–1753 kolmella riitamaalaisella lapsella oli kummeinaan aviopari. Yksi kummipariskunta oli sukua, yksi naapurista ja yksi aviopari tuttavina toisesta kylästä. Vertailukylissä oli viisi saman lapsen kummeiksi pyydettyä avioparia, joista kaikki olivat sukua perheelle. Kahdesti kummeiksi oli pyydetty isovanhemmat ja kolmesti muita sukulaisia.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 12.1.1791–16.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁶⁵ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 27.4.1751, 30.4.1751, 13.5.1751, 9.5.1752. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf; Mielonen 1993, 359.

¹⁶⁶ Piilahti 2007, 244.

¹⁶⁷ Uotila 2013, 255.

¹⁶⁸ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 27.4.1751, 30.4.1751, 13.5.1751, 25.7.1751, 18.8.1751, 30.3.1752, 26.9.1753, 14.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf.

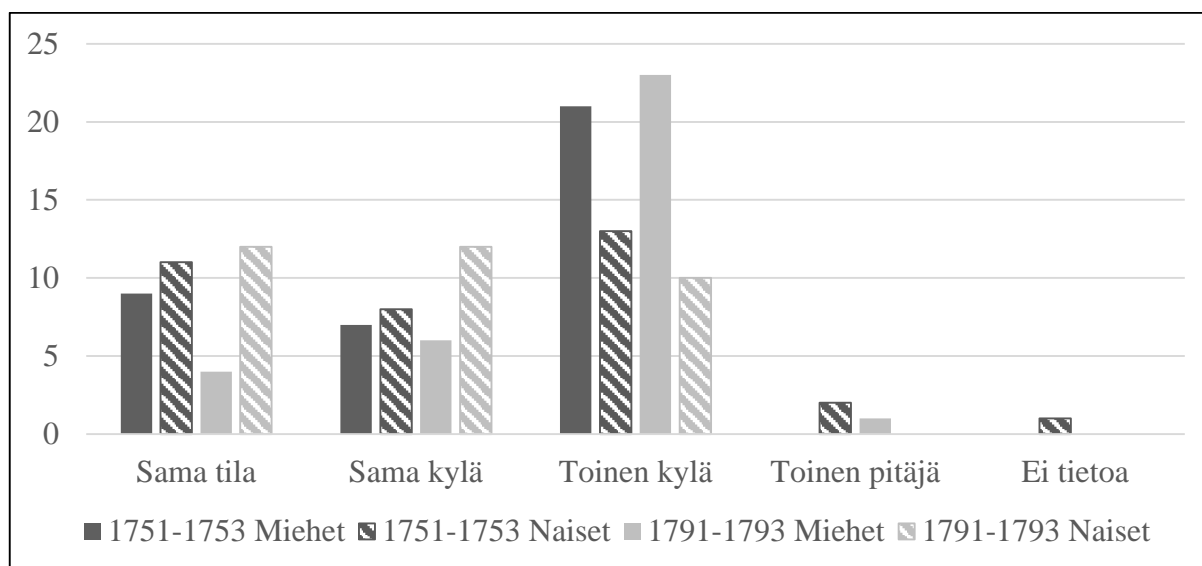
Vuosina 1791–1793 riitamaalla pyydettiin aviopareja kummeiksi neljästi, kaikki Ruokoniemellä. Kahdella kummipariskunnista oli sukuyhteys lapsen perheeseen. Tilallisen Petteri Eerikäisen lapselle kutsuttiin kummiksi hänen appivanhempansa ja torppari Tahvo Mutkan lapselle käly aviomiehineen. Tilallinen Tahvo Rinkinen vaimonsa Maria Kettusen kanssa toimi kastetodistajana saman tilan torpparin lapselle. Myös heidän tyttärensä Katariinan kummit olivat avioliitossa keskenään. Torpparit Petteri Kosonen ja Kristiina Huttunen asuivat naapuritilalla. Venäjän puolella Ruokojärvellä kahdella lapsella oli sukulaispariskunta kummeina. Lisäksi kaksi naapuripariskuntaa toimivat kastetodistajina ruokojärveläisille lapsille. Joskus kummius myös saattoi ihmisiä yhteen. Päivilässä vuonna 1792 syntynyt tilallisen poika Niilo sai kummeikseen isänsä serkun Maria Makkosen sekä sääminkiläisen Juho Pesosen. Niilon äiti oli lähtöjään Säämingistä ja tati oli avioitunut Varparantaan, josta myös Juho oli kotoisin. On mahdollista, että kummit Juho ja Maria tutustuivat tämän kummiuhteen ansiosta, sillä pari vuotta myöhemmin he avioituivat keskenään. Kuitenkin, koska avioliitto toteutui vasta vuonna 1794, sitä ei ole huomioitu analyysissä.¹⁶⁹

5.2 Rajoja ylittävät kummikentät

Kummiuhtet, samoin kuin avioliitotkin solmittiin pääasiassa oman pitäjän sisällä. Kylänsisäisiä kontakteja oli enemmän kuin avioliitoissa, koska myös oman perheen tai lähisuvun jäsenet saattoivat toimia lapsen kummeina. Kerimäen seurakunnan jakaantuminen kahden kruunun alaisuuteen sekä väliin jäävään riitamaahan tuo kummiuden yllirajaisuuteen mielenkiintoisen aspektin. Kun pari avioitui, muutti morsian yleensä sulhasen taloon. Kummius oli kontakti, jota ylläpidettiin yllä kummin sekä lapsen perheen välillä, joskus myös rajan yli.

¹⁶⁹ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 24.2.1792, 6.7.1792, 16.5.1792, 18.7.1792, 23.11.1792, 21.12.1792, 29.12.1792, 17.11.1793, 15.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Vihittyjen luettelot 1787–1805, 21.5.1794. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

Kuvio 5. Kummikentät otantakylissä

Lähde: Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.2.1751–22.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

Suurin joukko kummeista asui kummilapsensa kanssa eri kylässä (ks. Kuvio 5.). Mieskummit olivat useammin kotoisin Kerimäen muista kylistä. Molempina otantavuosina yli puolet mieskummeista asui pitäjän toisessa kylässä. Vuosina 1791–1793 vain neljä miespuolisista kummeista oli kotoisin samalta tilalta lapsen perheen kanssa. Heistä kaksi oli isäntiä, jotka todistivat tilojensa torpparien lapsen kastetta. Kaksi oli päinvastoin torppareita, jotka toimivat kummeina isäntien lapsille. Tosin toisessa näistä tapauksista kummikontakti muodostui ensisijaisesti sukulaisuuden perusteella, sillä ruokolahtelainen isäntä Matti Seppänen sekä kummiksi ryhtynyt torppari Juho Seppänen olivat veljeksiä. Naiset sen sijaan olivat kotoisin tasaisemmin sekä naapurista, että kauempaa.¹⁷⁰

Jälkimmäisellä otantajaksolla vuosisadan lopulla 11 naisista oli kotoisin pitäjän toisesta kylästä, 12 samasta kylästä sekä 12 kummilapsensa kanssa samalta tilalta (ks. Kuvio 5.). Neljästi tilansisäisissä kummisuhteissa oli kyse ensisijaisesti sukuyhteydestä. Inkeri Makkonen todisti siskonsa sekä sukutilalle tulleen lankonsa Arvi Kinnusen pojan kastetta vuonna 1791. Seuraavana vuonna Inkerin veli Anton pyysi poikansa kummiksi heidän toista siskoaan Mariaa. Molemmat Makkosen siskoksista olivat vielä naimattomia ja asuivat edelleen isänsä talossa.

¹⁷⁰ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 6.4.1792, 29.7.1792, 23.11.1792, 24.5.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

Parin vuoden kuluessa he molemmat avioituivat ja muuttivat riitamaalta pois Venäjän puolelle. Makkosten lisäksi ruokoniemeläinen Riitta Koikkalainen oli kummina kahdelle samalle tilalle syntyneelle avioliiton kautta sukua olevalle lapselle.¹⁷¹

Kummisuhteita toiseen pitäjään oli tutkimusalueella vain pohjoisella riitamaalla, jossa kummisuhde ylitti pitäjärajan kolmesti otantavuosina. Ensimmäisenä otantajaksona tilalliset Pävilästä Olli Makkonen ja Maria Jutilainen pyysivät poikansa kummiksi sääminkiläistä sukulaisnaista Inkeri Jutilaista Marian kotikylästä Pihlaniemestä. Toinen Kerimäen ulkopuolella asunut naiskummi oli jo aikaisemmin mainittu kirkkoherran äiti Brita Orracus. 1790-luvun ainoa toiseen pitäjään ulottuva kummisuhde oli niin ikään jo aikaisemmin mainittu Juho Pesosen kummius, joka mahdollisesti saattoi hänet tutustumaan tulevaan vaimoonsa. Vertailukylistä ei löytynyt pitäjärajan ylittäviä kummisuhteita.¹⁷²

Taulukko 6. Kummisuhteiden ylijärjaisuus otanta- ja vertailukylissä

	Ruokojärvi			Riitamaa			Jouhenniemi		
	Miehet	Naiset	Yhteensä %	Miehet	Naiset	Yhteensä %	Miehet	Naiset	Yhteensä %
1751–1753									
Venäjä	19	15	92 %	14	9	32 %	5	4	35 %
Riitamaa	1	0	3 %	21	22	60 %	0	0	0 %
Ruotsi	0	1	3 %	3	2	7 %	8	7	58 %
Ei tietoa	1	0	3 %	0	1	1 %	1	1	8 %
Yhteensä	21	16	100 %	38	34	100 %	14	12	100 %
1791–1793									
Venäjä	18	18	95 %	15	7	32 %	7	0	18 %
Riitamaa	0	0	0 %	15	26	60 %	0	0	0 %
Ruotsi	1	1	5 %	4	1	7 %	13	17	75 %
Ei tietoa	0	0	0 %	0	0	0 %	0	3	8 %
Yhteensä	19	19	100 %	34	34	100 %	20	20	100 %

Lähde: Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.2.1751–22.12.1753; Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁷¹ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805. I C:3, 30.7.1791, 30.1.1792, 8.2.1792, 24.2.1792; Vihittyjen luettelo 1787–1805. I C:2, 21.5.1794, 17.12.1794.

¹⁷² Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 4.3.1751, 17.4.1751. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 24.2.1792. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

Riitamaalaisten valitsemista kummeista 60 prosenttia asui riitamaalla (ks. Taulukko 6.). Lukuun ottamatta Ruokolahtea riitamaalaisten määrä kummeista oli otantakylissä suurin. Ruokolahdella oli vuosina 1751–1753 hieman enemmän Venäjän kerimäkeläisiä kummeja kuin riitamaalaisia, mutta seuraavalla otantajaksolla riitamaalaisten osuus oli vastaavasti hieman suurempi (ks. Liite 3) Kuviosta 5 voidaan todeta tämän johtuneen kylänsisäisten kummikontaktien lisääntymisestä. Vuosisadan lopussa naisten osuus riitamaalaisista kummeista korostui hieman (ks. Taulukko 6.). Pääsääntöisesti nämä naiset asuivat samalla tilalla tai ainakin samassa kylässä lapsen perheen kanssa, tosin riitamaalaisilla lapsilla oli joitakin kummeja myös riitamaalla sijainneista naapurikylistä. Tästä voi päätellä, että riitamaan sisällä pidettiin yllä kontakteja, mutta myös rajanyliset kontaktit olivat tavanomaisia.

Ylirajainen kontakti toiselle puolelle valtakunnanrajaa ei rajoittanut ylläpitämästä sosiaalisia kontakteja myös toiselle puolelle. Esimerkiksi vuonna 1792 Päivilässä syntyneen Matti Naukkarisen naispuolinen kummi oli Venäjän puolella sijaitsevalta Kerimäen kirkonkylältä ja mieskummi Ruotsin puoleisesta Simanalasta. Kummi Maria Hälvä oli lähtöjään riitamaalta, mutta avioiduttuaan muuttanut kirkonkylälle. Hän oli Maria Mutikaisen tytär, joten on todennäköistä, että Hälvä ja hänen kummilapsensa äiti Kaarina Mutikainen olivat serkkuja, mutta yhteyttä äidin suvun kautta ei ollut mahdollista varmentaa tässä tapauksessa. Toisena kummina toiminut Simanalassa asuva Juho Toivanen oli myös sukua Kaarinalle, mutta avioliiton kautta.¹⁷³

Joissakin tapauksissa kummisuhde muuttui ylirajaiseksi muuttamisen johdosta. Ruokoniemellä asuneet Juho Kero ja Magdalena Kosonen pyysivät vuonna 1792 lapsensa kummeiksi Juhon veljen Venäjän Vaahersalosta sekä Magdalenan kälyn, joka asui samalla tilalla. Vuonna 1784 esikoisen syntymän aikaan Juho ja Magdalena olivat asuneet Juhon veljen luona Vaahersalossa. Sitten he muuttivat Ruokoniemelle Magdalenan veljen perheen luo, mikä muutti esikoisen kummisuhteen Juhon Vaahersalossa asuneeseen serkkuun ylirajaiseksi. Kun Juho kuoli vuonna 1805, jatkoi Magdalena lapsineen elämäänsä veljensä luona Ruokoniemellä.¹⁷⁴

¹⁷³ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 28.1.1792. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

¹⁷⁴ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 21.7.1784. Kerimäen seurakunta, I C:2; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 30.1.1792, 11.2.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.; Rippikirjat 1787–1801 osa II, 176. Kerimäen seurakunta, I Aa:4. MMA, mf; Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1778–1822, 2.6.1805. Kerimäen seurakunta, I F:2. MMA, mf.

Naisten avioituminen rajan yli lisäsi myös kummikentän ylirajaisuutta. Ruokojärvellä, jossa ylirajaisien avioliittojen määrä oli vähäisin, esiintyi myös vähiten ylirajaisia kummisuhteita (ks. Taulukko 6.). Toisaalta kummikentässä näkyy samankaltainen painottuminen Venäjän puolelle Kerimäkeä kuin avioitumisen aktiviteettikentässä, mikä saattaa selittää Ruokojärven vähäisiä ylirajaisia kontakteja. Ruokojärveläisillä lapsilla oli otantavuosina vain yksi mies- ja yksi naiskummi Ruotsin puolelta. Riitamaalaisillakin kummeja oli vähiten Ruotsin Kerimäeltä. Jouhenniemellä kummikenttä ulottui yli rajan useammin kuin Ruokojärvellä, vaikka Venäjän puolelle suuntautuneet kontaktit vähenivät tarkastelujakson aikana. Riitamaalaisia kummeja oli vertailukylissä vain yksi. Torppari Juho Vatanen Muholasta ryhtyi vuonna 1752 ruokojärveläisen Niilo Mutikaisen pojan kummiksi. Niilon sisko Maria Mutikainen oli avioitunut Muhola 1 isännän Olli Muhosen kanssa. Maria toimi kahden Vatasen lapsen kastetodistajana, joten sukujen välisissä kummisuhteissa oli vastavuoroisuutta.¹⁷⁵

Vertailukyliä perusteella riitamaalaiset kummit ovat selkeässä vähemmistössä Venäjän ja Ruotsin puoleisissa pitäjän osissa. Ainoa vertailukyliä kummikontakti riitamaalle perustui sukulaisuuteen. Näin pienestä vertailevasta otannasta ei kuitenkaan vielä voida päätellä, että sosiaalisia kytköksiä riitamaalaisten kanssa olisi vältelty. Näin tietysti saattoi olla, mutta on myös mahdollista, että riitamaalaisten sosiaaliset kontaktit painoutuivat toisiin kyliin. Riitamaan otantakylä tarkastelemalla selviää, ettei riitamaalaisten kummikentän ylirajaisuus perustunut pelkästään sukulaisuuteen. Vuosina 1751–1753 Ruotsin tai Venäjän puolella asuvista kummeista 17 oli perheelle sukua ja sukuun kuulumattomia oli 11. Kuitenkin vain ruokolahtelaisella torpparilla Lassi Hirvosella oli vastavuoroinen kummisuhde riitamaan ulkopuolella asuvan kerimäkeläisen tuttavien kanssa. Hänen poikansa kumpurantalainen kummi Tuomas Herttuainen pyysi Lassin kummiksi kahdelle lapselleen.¹⁷⁶ Toki osalla kummeista oli vain vähän tai ei ollenkaan lapsia syntyneiden luetteloissa, jolloin vastavuoroiset suhteet ovat mahdollisesti jääneet lähteiden ulottumattomiin. Tästäkin huolimatta vastavuoroisuutta oli vähän.

Seuraavalla otantajaksolla ylirajaisista kummisuhteista sukulaisia oli 13 ja muita 14. Suvun ulkopuolisista ylirajaisista kummeista kahdeksan oli statuskummeja tai tilannekohtaisesti

¹⁷⁵ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 14.9.1745, 17.2.1751–22.12.1753, 21.8.1757. Kerimäen seurakunta, I C:2. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf; Rippikirjat 1748–1754, 57, 81. Kerimäen seurakunta, I Aa:1. MMA, mf.

¹⁷⁶ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786. I C:2, 17.2.1751–22.12.1753; 2.4.1756, 5.4.1757, Kerimäen seurakunta, MMA, mf.

valittuja kummeja, jolloin vastavuoroisuutta ei odotetakaan tapahtuneen. Kuitenkaan yksikään tuttavaperusteinen ylijäräinen kummisuhde ei näytä olleen suoraan vastavuoroinen perheiden välillä. Kummien ja lapsen vanhempien yhteys ilmeni muin tavoin. Esimerkiksi vuonna 1792 muholalaisen torppari Juho Nikkasen tyttären kummiksi ryhtynyt Kaarina Muhonen oli Venäjän puolelle Makkolaan avioitunut Muhola 1 tilallisen tytär. Hänen veljensä oli tuolloin tilan isäntänä ja Nikkanen tilalla torpparina.¹⁷⁷ On mahdollista, että kummitehtävät otettiin vastaan, kun riitamaalaiset sitä pyysivät, mutta heidän vastavuoroinen kutsumisensa kummiksi oli harvinaisempaa. Asian toteaminen vaatisi kuitenkin huomattavasti laajempaa tarkastelua.

6 Johtopäätökset

Riitamaa muodostui Sackin määrittelyn mukaiseksi alueeksi, kun kaksi Turun rauhan rajakiistan osapuolena ollutta valtakuntaa kohdistivat vaateita samaan maantieteelliseen paikkaan. Ongelma tunnustettiin sekä Venäjän, että Ruotsin tahoilta ja sitä pyrittiin ratkaisemaan ja hallinnoimaan eri tavoin tarkastelujakson aikana. Uudelleenmäärittely vahvisti käsitystä riitamaasta alueena. Kerimäen riitamaahan kuuluviin tiloihin viitattiin yleensä termillä ”*disputerlig*”. Alue määriteltiin maastossa ensin venäläisten toimesta hattujen sodan jälkeen sekä yhteisellä rajakäynnillä vuonna 1747, jolloin sen sijainti muuttui. Vuonna 1751 Kerimäen riidanalainen rajavyöhyke oli tarkentunut alkutilanteesta lähemmäksi Olavinlinnaa. Aluksi riidanalaisina olleet tilat olivat nyt Ruotsin puolella ja kiista vakiintui koskemaan kyliä, joita tutkielmassani tarkastelin. Vaikka riitamaa ei pysynyt maantieteellisesti samana vuodesta 1743 vuoteen 1809, voidaan se silti määritellä alueena samaksi.

Riitamaan aikalaiskuvaukset ja historiankirjoitus ovat saaneet monesti vaikutteita Tuneldin Ruotsin maantiedettä kuvaavasta teoksesta, jonka Suomi-kuvaus oli Henrik Gabriel Porthanin käsialaa. Teosta on käytetty usein lähdeaineistona riitamaata koskevissa kirjoituksissa. Porthan käytti riitamaata yhteiskuntafilosofiansa peilinä. Hän uskoi, että uskollisuus kruunulle ja yhtäläiset lait valtakunnan eri osissa olivat kehityksen ja hyvinvoinnin välttämätön ehto. Riitamaata Porthan kuvasi hyvinvoinnin vastakohtaksi, köyhyydestä kärsiväksi ja

¹⁷⁷ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.

rikollisuuteen kannustavaksi alueeksi. Kuitenkin esimerkiksi Pelkonen ja Koskivirta muistuttavat, että Turun rauhan jälkeen myös muut itäisen rajaseudun asukkaat tekivät rikoksia enemmän kuin länsisuomalaiset. Avioliittokenttiä tarkastelemalla osoitin, etteivät riitamaalaisten avioitumiskäytännöt poikenneet merkittävästi vertailukylistä. Mikäli he olisivat olleet paikallisyhteisöä järkyttänyt köyhä ja rikollisuuteen taipuvainen joukko, kuten riitamaata kuvataan Tuneldin teoksessa, olisi avioliittojen solmiminen sosiaalisesti vertaisten kanssa ollut vaikeampaa ja siksi harvinaisempaa. Avioliittokenttä olisi lisäksi tuolloin todennäköisesti suuntautunut voimakkaammin joko riitamaan sisälle tai seurakunnan ulkopuolelle. Myöskään henkiverotus, joka tosin jätettiin kantamatta, ei anna viitteitä siitä, että riitamaalaiset olisivat olleet merkittävästi Ruotsin puoleista Kerimäkeä köyhempiä.

Turun rauhan raja vedettiin Kerimäen halki niin, että noin 60 prosenttia asukkaista asui Venäjän puolella rajaa. Lähteet eivät kuvanneet riitamaan väestöä yhdenmukaisesti tai kattavasti. Väestönkasvu oli Ruotsin puolella ja riitamaalla hieman voimakkaampaa, joten Venäjän alamaisten osuus jaetussa seurakunnassa laski hieman tarkastelujakson aikana. Riitamaalaisten osuus Kerimäen väestöstä oli noin kymmenen prosenttia. Väestönkasvu näyttäytyy voimakkaampana henkikirjoissa kuin rippikirjoissa, mutta joka tapauksessa väkimäärä lisääntyi niin, että riitamaalla oli tarkastelujakson lopussa reilut 700 henkilöä. Lähteitä vertailemalla tulkitsin, ettei väkiluku kasvanut poikkeuksellisen nopeasti. Tutkielmassani esitän väestökehityksen henki- ja rippikirjoihin perustuen. Sitä voisi tarkastella edelleen syvemmin tutkimalla riitamaalaisten syntyvyyttä ja kuolleisuutta.

Riitamaalla tiloja jaettiin joissakin tapauksissa pienempiin osiin, kuin mitä Ruotsin tai Vanhan Suomen lainsäädäntö salli. Se oli tapa pitää tilalla työvoimaa ja tukea tilallisten poikien sosiaalista asemaa. Tilojen jakaminen näyttää kietoutuneen yhtiömiesjärjestelmään, jolla oli samankaltaisia motiiveja. Tilojen jakaminen oli yleistä 1700-luvulla sekä Ruotsin, että Vanhan Suomen puolella ja riitamaallakin suurin osa tiloista jaettiin tarkastelujakson aikana. Tiloille, joita ei jaettu moneen osaan perustettiin vastaavasti enemmän torppia. Torpparit olivat yleensä suvun ulkopuolisia, mutta yhtiömiehet olivat useimmin sukulaisia. Mikäli riitamaalla elettiin väkivallan uhan alla, oli suuresta väkimäärästä turvaa tilalla. Kuitenkin todennäköisempää on, että runsaan asukasmäärän ensisijaisena motiivina oli työvoiman turvaaminen.

Tarkastelin riitamaan väestöä Rokkanin ja Urwinin avainkäsitteiden kautta selvittääkseni, missä määrin riitamaa oli erilaisten paikallisten kontrolloivien vaikutteiden alaisena. Etäisyys,

erottuminen sekä riippuvuus näyttäytyivät hieman eri tavoin aikalaiskirjoituksissa ja tutkimuskirjallisuudessa kuin väestökehityksessä ja sosiaalisessa kontaktinmuodostuksessa. Porthan tulkitsi riitamaan osaksi Ruotsia, vaikka asukkaat eivät maksaneetkaan veroa. Koskivirta vahvistaa, että Kymenkartanon ja Savon läänin maaherralla oli Ruotsin kruunun käsityksen mukaan valtuudet asettaa riitamaa takavarikkoon. Ruotsin kruunu piti kirjaa riitamaalaisista koko tarkastelujakson ajan, minkä henki- ja maakirjat vahvistavat. Ilmeisesti myös riitamaalaiset kokivat etäisyyden valtioon vähäisenä ja kokivat tarvetta tai velvollisuutta ilmaantua henkikirjoitustilaisuuteen. Mikäli he osallistuivat siihen, he kokivat etäisyyden valtioon vähäiseksi. Riitamaalaiset voi tunnistaa lähteistä omana ryhmänään, mutta eivät erottaudu täysin Ruotsin valtiosta. Erikoisasemassa riitamaalaiset selkeästi olivat, mutta he eivät olleet vapaita poliittisesta kruunun kontrollista. Kun palaa tarkastelemaan aikalaiskuvauksia, voi huomata, että siellä puhutaan verovapaudesta sekä tuomiovapaudesta. Se ei tarkoittanut, että raja olisi pitänyt heidät täysin ulottumattomissa ja irrallaan ympäröivästä yhteisöstä. Pikemmin kuin vallasta vapaita, he olivat tarkkailun alaisina useammasta suunnasta. Seurakunnan jäseninä riitamaalaiset altistuivat nimittäin myös sosiaaliselle kontrollille.

Riitamaan rajoja on hahmoteltu maastoon muutamissa aikalaiskartoissa, mutta johdonmukaisimmin rajat tulevat esiin väestöä kuvaavissa asiakirjoissa. Niistä havaitsin, että 1700-luvun lopulla riitamaan rajoissa tapahtui muutoksia ja sitä kavennettiin hieman. Eteläisen riitamaan väestö maksoi vuonna 1795 veroa Venäjän puolelle ja lopulta Ruokolahti 2:sta tuli ”Venäjän Ruokolahti”. Myös pohjoisen riitamaan rajaa tarkistettiin Simanala 1:n kohdalta niin, että Juho Mälkiäinen luettiin toisinaan riitamaalaiseksi ja toisinaan ruotsalaiseksi. Riitamaan muodostumista edesauttoi rajakiistan tapahtuminen etäällä merkittävistä keskuksista. Valtakunnanrajan yli tapahtuva liike oli tarkimmin kontrolloitu rannikkoalueilla, kun taas Saimaan ympäristössä siihen liittyi lähinnä taloudellisia ja ulkopoliittisia jännitteitä. Kerimäki sijoittui vielä Olavinlinnan itäpuoliseen periferiaan, jossa Vanha Suomi ulottui Ruotsiin kuuluvien raja-alueiden länsipuolelle, joten maakiista saatettiin jättää odottamaan ulkopoliittisesti kelpoisempia aikoja.

Koska raja kulki halki Kerimäen, ei riitamaa sijainnut etäällä sen keskuksesta. Riitamaalaiset alueet sijoittuivat Venäjän puolella sijainneen kirkonkylän pohjois- ja kaakkoispuolelle. Kulkuyhteydet Venäjän puolelle olivat kohtuullisen hyvät. Kun ruotsalaiset rakensivat tien Rantasalmelta pohjoisen riitamaan kautta Karjalan suuntaan, vahvistuivat muholalaisten ja päiviläläisten yhteydet Ruotsin puoleisiin kyliin. Kuitenkin sekä avioliittoja, että

kummissuhteita solmittiin enemmän Venäjän puolelle, jossa kylät olivat sijoittuneet tiiviimmin ja lähelle riitamaata.

Kruunun lisäksi seurakunta ylläpiti riitamaan aluetta kolmantena tilana. Koskivirran mukaan papeille jopa tarjottiin oikeudellista valtaa järjestyksen ylläpitämiseen riitamaalla. Pappi järjesti väestön rippikirjoihin valtakunnanrajan mukaisiin ryhmiin ja pyrki kylän nimillä erottelemaan eri luetteloissa ruotsalaiset, venäläiset sekä riitamaalaiset seurakuntalaiset. Sosiaalinen erottuminen ei ollut yhtä yksiselitteistä, mutta lähteistä ei löydy viitteitä, että riitamaalaiset olisivat pyrkineet vetäytymään omiin oloihinsa. Avioliitto- ja kummikentät näyttävät vastaavan avioitumisiään ja sosiaalisen rakenteen puolesta vertailukyliä. Suurin osa riitamaalaisista avioitui sosiaalisesti vertaisensa kanssa. Kummit valittiin lähempää kuin aviopuolisot ja he olivat useimmin ystäviä tai tuttavlia. Kolmannes kummeista oli sukulaisia.

Riitamaalaiset erottautuivat vertailukyliä asukkaista erityisesti ylijärjestyksessä. Kaikkein harvinaisinta ylijärjestyksessä oli Venäjän puolella Ruokojärvellä. Myös Ruotsin puolella Jouhenniemen kylässä ylijärjestyksessä on harvinaisempaa kuin riitamaalla. Tarkastelujakson aikana ruotsalaisten ylijärjestykset kummikontaktit vähenivät, mutta riitamaalaisilla ylijärjestyksessä esiintyi otantavuosina yhtäläisesti. Turun rauhan raja ei hajottanut seurakuntaa tarkastelujakson aikana, mutta Venäjän ja Ruotsin puoleiset osat eriytyivät jossain määrin toisistaan. Kontaktinmuodostuksen valossa, kuten maantieteellisestikin, riitamaalaiset sijoittuivat seurakunnan kahden osan välimaastoon.

Kummiuden aktiivikentästä havaitsin, etteivät Ruotsin tai Venäjän puolella asuvat kerimäkeläiset juuri pyytäneet riitamaalaisia lastensa kummeiksi. Riitamaan asukkailla oli kummeja molemmilta puolilta valtakunnanrajaa, vaikka 60 prosenttia kummeista oli kotoisin riitamaalta. Sukulaisuuteen perustuvat kummissuhteet olivat vastavuoroisia rajojen yli, mutta tuttavaperusteiset kummit eivät juuri pyytäneet riitamaalaisia lastensa kastetodistajiksi vastavuoroisesti. Vaikka näin pieni otanta antaa asiasta vain viitteitä, vahvistavat tulokset käsitystä riitamaalaisten riippuvuudesta ympäröivään seurakuntaan. Koska riitamaa oli suhteellisen pieni alue, oli riippuvuus todennäköisesti jopa voimakkaampaa riitamaalta ulospäin kuin päinvastoin. Mikäli riitamaalaisiin liitettiin alueen erikoislaadun vuoksi stigma, joka häiritsi heidän sosiaalista kontaktinmuodostustaan, merkitsevät olemassa olevat kontaktit yhä tärkeämpää tukea sosiaaliselle asemalle.

Riitamaasta riittää edelleen aiheita jatkotutkimukseen. Omassa tutkielmassani keskityin Ruotsin puoleisten asiakirjojen tarkasteluun, mutta aihe ansaitsee syvällisempää ristikkäiskontrollin tarkastelua. Lisäksi rajahistorian kannalta olisi mielenkiintoista tutkia niin kutsuttuja rajasulkuvuosia, jolloin rajan ylittämistä pyrittiin kontrolloimaan voimakkaammin. Esimerkiksi kirkonkirjojen tarkastelu noilta ajoilta voi tarkentaa käsitystä riitamaan alueesta. Rajan merkitystä on mahdollista tarkastella tutkimalla edelleen Järvenpään ja Simanalan kyliä, joista sijaitsi osia rajan toisella puolella. Näihin kyliin voidaan lukea vuosisadan vaihteesta lähtien myös Ruokolahti. Tutkielmassani tehtyä genealogista tarkastelua laajentamalla voidaan selvittää riitamaalaisten sosiaalisia kytköksiä kattavammin. Työssäni totean, että rajan ylittävät tuttavaperusteiset kummissuhteet olivat vain harvoin vastavuoroisia, mutta avioliittokenttä ei poikennut sosiaalisesti merkittävästi vertailukylistä. Herää kysymys miten sosiaaliset kontaktit näyttäytyvät laajemmassa tarkastelussa.

Lähteet ja Kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Muscovitica

Carl Johan Stiernstedtin kirje kuninkaalle 4.5.1747 sekä C. Glansenstiernan raportti 17.4.1747. mf FR 323.

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA), Mikkelä

Kymenkartanon lääninkanslia, Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)

Rajalla sijaitsevat veroista vapautetut kylät 1743. G 283. MMA.

Ote riidanalaisista tiloista Kerimäellä ja Säämingissä 14.10.1751.

Selvitys verovapaasta alueesta, Sulkava 14.2.1744. Kopio tehty Rantasalmella 10.11.1770.

Läänintilit, mf

Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, Kerimäki 1743. 9953, mf LT 1537.

Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, Kerimäki 1753. 8841, mf LT 786.

Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, Kerimäki 1763. 8887, mf LT 1449.

Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, Kerimäki 1773. 8925, mf LT 795.

Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, Kerimäki 1775. 8934, mf ES 2654.

Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, Kerimäki 1795. 8992, mf LT 1383.

Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, Kerimäki 1805. 9073, mf ES 2662.

Kerimäen seurakunnan arkisto

Rippikirjat 1748–1754. I Aa:1, mf TK 2153.

Rippikirjat 1775–1787. IAa:2, mf TK 2153.

Rippikirjat 1787–1801. osa I, IAa:3, mf TK 2153.

Rippikirjat 1803–1816. I Aa:5, mf TK 2153.

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786. I C:2. mf TK 2158.

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805. I C:3. mf TK 2158–2159.

Vihittyjen luettelot 1787–1805. I C:3. mf TK 2158.

Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1778–1822. I F:2, mf TK 2160.

Säämingin seurakunnan arkisto

Säämingin seurakunnan vihittyjen luettelo 1779–1801. I Eb, mf TK 1183.

Painetut lähteet

Djurberg, Daniel 1808. Beskrifning om Svearike, författad af Daniel Djurberg, rector scholae, ledamot af Cosmogr. sällskapet i Upsala: Fjärde bandet, innefattande Finland. A. J. Nordström, Stockholm. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00002543>. Luettu 25.3.2015.

Engelhardt, Nikolai Henrik 1767. Die Beschreibung des Russisch Käyserlichen Gouvernements von Wiburg. Suomen historian lähteitä 8. Suomen historiallinen Seura, Helsinki 1973.

Kircko-Laki ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 suomennoksesta. Toim. Lahja-Irene Helleman, Anja Jussila ja Martti Parvio. SKS:n toimituksia 444, Helsinki 1986.

Tuneld, Erik 1795. Geographie Öfver Konungariket Sverige Samt Därunder hörande Länder. Tredje Bandet, som Innehåller Norrland, Lappland, Finland och Sweriges Utrikes Besittningar. Anders J. Nordström, Stockholm. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00003228>. Luettu 25.3.2015.

Turun rauhansopimus 7.8.1743, Suomi, tidskrift i fosterländiska ämnen, 4. osa, 223–241. J. Simelii arfvingar, Helsingfors 1843. http://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/secure/showPage.html?action=page&type=lq&conversionId=1&id=498440&pageFrame_currPage=34&pageFrame_currFrame=6. Luettu 25.3.2015.

Kartat

Kansallisarkiston digitaaliarkisto (DA), Helsinki

Geographische Charte über Die Gränzte zwischen dem Russischen und Schwedischen Reichen, Beginned von Tetrisuo in Kerimäki Kirchspiel und gehet bis Wahersalodorf in Randasalmi Anno 1783. VKKA, VIII 106d:1 Ia. <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=154407>. Luettu 25.3.2015.

Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto (JYX).

Charta öfver Sawolax och Karelens eller Kuopio Höfdingedöme utgifven af Friherr S. G. Hermelin, författad af C. P. Hällström, 1799. Hermelinin maaherrakuntakartasto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-200908203684>. Luettu 25.3.2015.

Nordencreutz, Fredrik Jakob 1749. Kolvonen. Rajakartat. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-200908243817>. Luettu 25.3.2015.

Painetut kartat

Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790. Teoksessa Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790. Erkki-Sakari Harju ja Jussi T. Lappalainen (Toim.), Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1296, SKS, Riika 2010.

Oja, Aulis 1959. Läänit v. 1747. Teoksessa Suomen historian kartasto. Eino Jutikkala (Toim), WSOY, Porvoo.

Kirjallisuus

Akiander, Matthias 1868. Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift I. Finska Litteratur sällskapets trykeri, Helsinki.

Anderson Malcolm 1996. Frontiers. Territory and the State Formation in the Modern World. Polity Press, Cambridge.

Eng, Torbjörn 2006. Teoksessa Vid Gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden. Harald Gustafsson ja Hanne Sanders (Toim.), Makadam Förlag, Uddevalla. 122–131.

Gustafsson, Harald 2006. Att tästa gränsen. Teoksessa Vid Gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden. Harald Gustafsson ja Hanne Sanders (Toim.), Makadam Förlag, Uddevalla. 7–18.

Gustafsson, Harald 2007. Nordens historia. En europeisk region under 1200 år (2. painos). Studentlitteratur, Tukholma.

Gylling, Edvard 1909. Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet Ruotsinvallan aikana. K. F. Puromiehen kirjapaino, Helsinki.

Hase, Erkki 1988. Sukututkimussanasto. Sukuviestin julkaisuja 1/1988. Jyväskylä.

Hiski-talkoot. <http://hiski.genealogia.fi/hiskitalkoot/>. Luettu 25.3.2015.

Huovila, Marja; Liskola, Pirkko ja Piilahti, Kari-Matti 2009. Sukututkimuksen käsikirja. WSOY, Helsinki.

Happonen, Päivi 2009. Kaksi todellisuutta? Kirkonkirjat ja henkikirjat Sortavalan kaupungin väestöllisen profiilin kuvaajina 1800-luvun alusta vuoteen 1940. Joensuun yliopiston tieteellisiä julkaisuja 96. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-219-316-2> Luettu 25.3.2015.

Hämynen, Tapio 2001. ”Paha pahan kera, pahatta vie pahempi.” Rajakarjalaiset avioliitot erilaisten kontaktien kuvaajana 1802–1918. Teoksessa Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Jukka Korpela, Tapio Hämynen ja Arto Nevala (Toim.). *Studia Carelica Humanistica* 16. Joensuun yliopisto, Joensuu. 227–244.

Hämynen, Tapio 2004. History of the Karelian orthodox families in Suojärvi, 1500–1939. Teoksessa *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia*. Tapio Hämynen, Jukka Partanen and Yury Shikalov (Toim.). Joensuun yliopistopaino, Joensuu. 93–134.

Juntunen, Alpo 2000. Suurvallan vakiintumisen kausi. Teoksessa *Venäjän historia*. Heikki Kirkinen (Toim.). Otava, Helsinki. 156–204.

Jutikkala, Eino 1942. Suomen talonpojan historia sekä katsaus talonpoikien asemaan Euroopan muissa maissa. WSOY, Porvoo.

Jutikkala, Eino (toim.) 1959. Suomen historian kartasto. WSOY, Porvoo.

Jutikkala, Eino 1980. Asutus ja väestö. Teoksessa *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström (Toim.). Tammi, Helsinki. 149 – 170.

Jutikkala, Eino 2001. Suku ja talo. Teoksessa Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Jukka Korpela, Tapio Hämynen ja Arto Nevala (Toim.). *Studia Carelica Humanistica* 16. Joensuun yliopisto, Joensuu. 49–53.

Katajala, Kimmo 2006. The origin of the border. Teoksessa *Vid Gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*. Harald Gustafsson ja Hanne Sanders (Toim.), Makadam Förlag, Uddevalla. 86–106.

Katajala, Kimmo 2010. Zwischen West und Ost. 800 Jahre an der Ostgrenze Finnlands. Teoksessa *Grenzen als Barrieren - Grenzregionen als Chancen. Das Beispiel Karelien*. Kirchliche Zeitgeschichte, vol 23, 1/2010. 81–110.

Katajala, Kimmo 2012. Drawing Borders or Dividing Lands? The peace treaty of 1323 between Sweden and Novgorod in an European context. In *Scandinavian Journal of History*, vol 37, 1/2012. 23–48.
<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03468755.2011.643543#tabModule>. Luettu 25.3.2015.

Kaukiainen, Yrjö 1969. Vanha Suomi matkailijoiden kuvauksissa. *Historiallinen Arkisto* 64. SHS, Helsinki. S. 184–207.

Kietäväinen-Sirén Hanna 2011. “The Warm Water in My Heart” -The Meanings of Love Among the Finnish Country Population in the Second Half of the 17th Century. *History of the Family*, vol 16, 1/2011. 47–61. Verkkojulkaisu 3.1.2012.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.hisfam.2010.10.002>. 25.3.2015.

Kirkinen, Heikki 1976. Karjala taistelukenttänä. Karjala idän ja lännen välissä II. Kirjayhtymä, Helsinki.

Koskivirta, Anu 2001. “Sisäinen vihollinen”. *Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Yliopistopaino, Helsinki.

Koskivirta, Anu 2015. Riitamaa ja rajakahakat Savonlinnan kiilassa. Julkaisematon artikkeli. Ilmestyy julkaisussa *Genos. Sukutieteellinen aikakauskirja*, vol 87, 2/2015.

Lempiäinen, Pentti 1965. Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 69, Forssa.

Lerbom, Jens 2012. The spaces and boundaries of the realm: Sweden in the early modern popular mind. In *Imagined, Negotiated, Remembered. Constructing European Borders and Borderlands*. Kimmo Katajala and Maria Lähteenmäki (Eds.), *Mittel- und Ostmitteleuropastudien* 11. Lit, Wien. 31–46.

Liikanen, Ilkka 2014. Finland i fredstraktaterna mellan Sverige och Ryssland 1323–1809. Teoksessa *Nordiska gränser I historien. Linjer och rum, konstruktion och dekonstruktion*. Lars Elenius (Toim.). University Press of Eastern Finland, Joensuu. 18–31.

Manninen, Juha 2008. Den finska nationen i det svenska riket. Daniel Juslenius och Henrik Gabriel Porthans nationskonstruktioner. Teoksessa *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild I det svenska riket*. Max Engman ja Nils Erik Villstrand (Toim.). Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki. 233–264.

Mickwitz, Joachim 2005. Sotien ja Rakentamisen aika. Teoksessa *Itärajan vartijat 4. 1700-luku*. Joachim Mickwitz ja Jyrki Paaskoski. Otava, Keuruu. 13–167.

Mickwitz, Joachim 2007. From a political border to a pre-national frontier: the construction of divergence between Russia and Sweden in eighteenth-century eastern Finland. Teoksessa *Boundaries in the Eighteen Century – Frontières au dix-huitième siècle*. Pasi Ihalainen et al. (Toim.). Helsinki & Oxford. 109–120.

http://www.helsinki.fi/historia/1700/IRECS-RIEDS/vol_1/IRECS_mickwitz.pdf.

Mielonen, Asko 1993. Vanhan Kerimäen historia I:1. Enonkosken, Kerimäen, Punkaharjun ja Savonrannan historia vuoteen 1865. Gummerus, Jyväskylä.

Nordisk familjebok, 1892. <http://runeberg.org/nfap/0467.html>. Luettu 25.3.2015.

Nordisk Famijlebok 1906. <http://runeberg.org/sbh/a0246.html>. Luettu 25.3.2015.

Nurmiainen, Jouko 2009. Edistys ja yhteinen hyvä vapaudenajan ruotsalaisessa poliittisessä kielessä. *Biblioteca Historica* 122. SKS, Helsinki.

Paasi, Anssi 1996. *Territories, Boundaries and Consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border.* *Belhaven Studies in Political Geography.* John Wiley & Sons, Chichester.

Paaskoski, Jyrki 1997. *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826.* Hakapaino Oy, Helsinki.

Paikkala, Sirkka 1997. Etunimet sukututkimuksessa.
<http://www.genealogia.fi/nimet/nimi15s.htm> Luettu 25.3.2015.

Partanen, Jukka 2004. Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870. SKS, Helsinki.

Pelkonen, Antero 1902. Entis-ajan muistoja Rantasalmen kihlakunnasta. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 22, Helsinki.

Piilahti, Kari-Matti 2001. Henkikirjat ennen autonomian aikaa. *Genos* 4:2001. Suomen sukututkimusseura, Helsinki. 212–222.

Piilahti Kari-Matti 2007. Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750. *Bibliotheca historica* 106. Helsinki.

Rikkinen, Kalevi ja Tiitta, Allan 2000. Porthan Suomen maantieteen edistäjänä. Teoksessa *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista.* *Historiallinen Arkisto* 114. Juha Manninen (Toim.), SKS, Helsinki. 149–178.

Rokkan, Stein & Urwin, Derek W. 1983. *Economic, Territory, Identity. Politics of West European Peripheries.* SAGE Publications, London.

Sack, Robert David 1986. *Human territoriality. Its theory and history.* *Cambridge Studies in Historical Geography* 7. Cambridge University Press, Cambridge.

Salenius, Johan Magnus 1877. Niitä näitä Itä-Suomesta III. Hufvudstadsbladet, Helsinki.

Sirén, Kirsi 1999. Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Smith, Anthony D. 1986. The Ethnic Origins of Nations. Basil Blackwell, Oxford.

Turpeinen, Oiva 2001. Suomen väestö 1638–1815 sekä vertailu Viroon. Teoksessa Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Jukka Korpela, Tapio Hämynen ja Arto Nevala (Toim.), Studia Carelica Humanistica 16. Joensuun yliopisto, Joensuu. 11–48.

Uotila, Merja 2013. Kylän kummit. Käsityöläisten kummiverkostot maaseutuyhteisön sosiaalisten suhteiden heijastajina 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla. Jari Eilola ja Laura-Kristiina Moilanen (Toim.), SKS, Helsinki. 247–280.

Vanhat käsialat ja asiakirjat 1977. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Waris, Elina 1999. Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Warpula, Kirsi 2004. The Grief of "Eternal Separation" – young maidens leaving home. Teoksessa Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia. Tapio Hämynen, Jukka Partanen and Yury Shikalov (Toim.). Joensuun yliopistopaino, Joensuu. 359–376.

Wirilander, Kaarlo 1962. Rajakirkon oloja 1700-luvun Suomessa. Teoksessa Historiallinen arkisto 58. Suomen historiallinen seura, Turku. 300–316.

Wirilander, Kaarlo 1964. Savon väestöoloja 1721–1870. Hark 59. SHS, Turku.

Wirilander, Kaarlo 1989. Savon historia 3. Savo kaskisavujen kautena 1721–1870 (2. painos). Savon Säätiö, Kuopio.

Voionmaa, Väinö 1915. Suomen karjalaisen heimon historia. Kansanvalistusseura, Helsinki.

Vuorinen, Pertti 1995. Historiikirjojen kopioimistyö 1924–1948. Sukutieto 4/1995. 4–8.

Liitteet

LIITE 1. Nimien kääntäminen

Adam	Aatami	Agnetha	Aune
Anders	Antti	Beatha, Britha	Riitta
Anton, Antonius	Anton	Cecilia, Cicilia	Silja
Arvid	Arvi	Carin, Catharina	Kaarina
Bertil	Perttu	Cristina, Stina, Xtina	Kristiina
Carl	Kalle	Elin, Helena	Elina
Erich, Erik	Erkki	Elisabeth, Lisa	Liisa
Georg, Georgius	Yrjö	Hedvig	Hedvig
Hans	Hannu	Ingeborg	Inkeri
Henrich, Henrik	Heikki	Magdalena	Magdalena
Jacob	Jaakko	Margareta	Marketta
Johan	Juho	Maria	Maria
Jöran	Yrjö		
Klemet	Klemetti		
Lars	Lassi		
Mats, Matts	Matti		
Michel	Mikko		
Mårten	Martti		
Nils	Niilo		
Olof	Olli		
Petrus, Petter	Petteri		
Påhl	Paavo		
Pär	Pekka		
Simon	Simo		
Staffan	Tahvo		
Sven	Sven		
Thomas	Tuomas		
Tynnis	Tynnis		
Ivar	Iivari		

Olen suomentanut kaikki työhöni liittyvät nimet tukeutuen kirjallisuuteen Mielonen 1994; Paikkala 1997. <http://www.genealogia.fi/nimet/nimi15s.htm>.

* Päivilän tilojen 1–2 isäntä on Kymenkartanon lääninhallituksen asiakirjassa *Thomas*, mikä suomennetaan Tuomakseksi. Rippikirjoissa nimi on *Anthonius*, joka Paikkalan mukaan viittaa Toniin tai Tyniin. Henkikirjoissa nimi on muodossa *Tynnis*. Mielosta mukaillen käytän henkilöstä nimeä Tynnis.

LIITE 2. Absoluuttiset luvut henki- ja rippikirjoissa

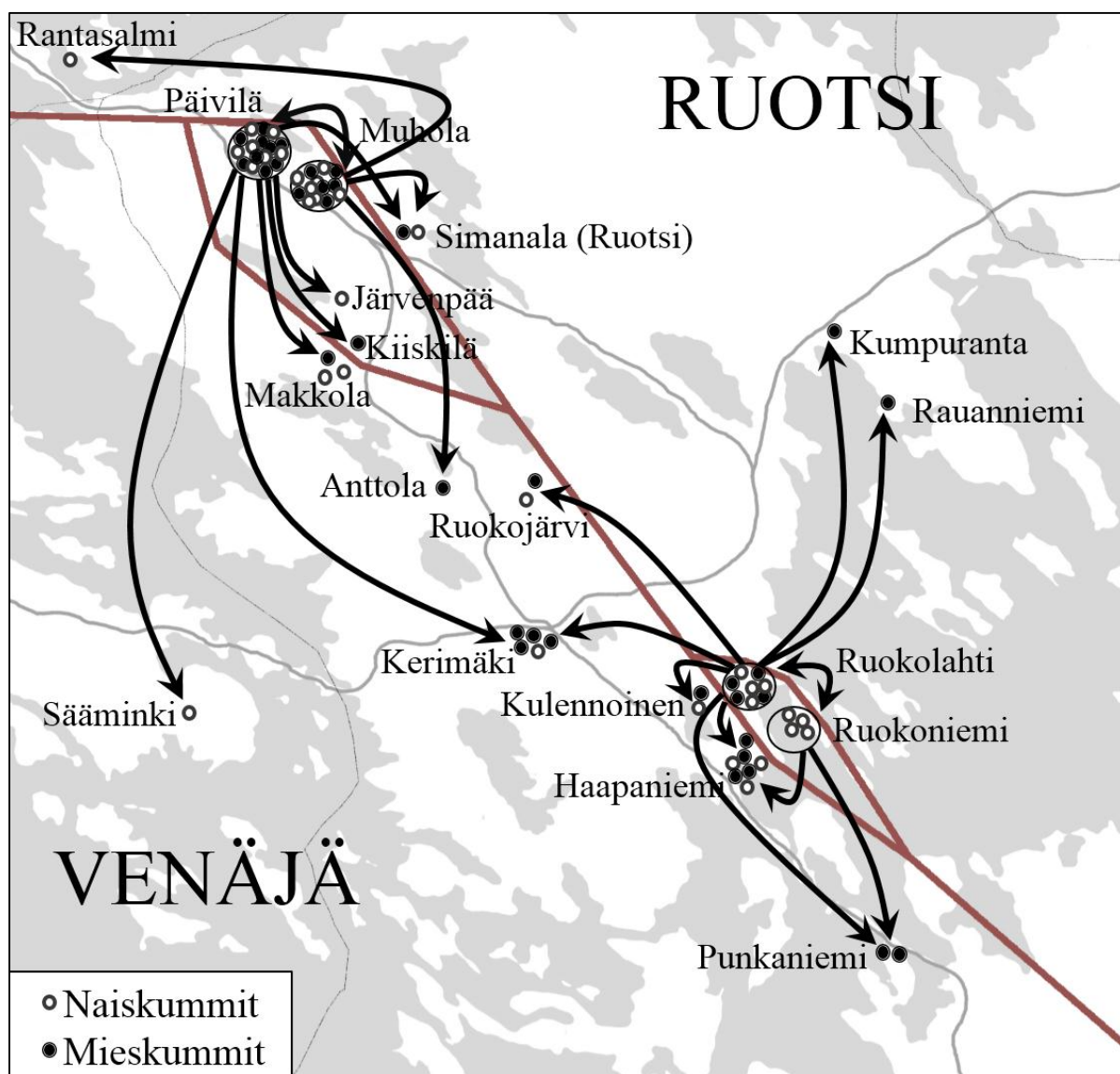
	Henkikirjat					
	1743	1753	1763	1773	1795	1805
Väkiluku yhteensä	57	95	116	419	540	753
Aikuiset yhteensä	57	88	116	158	257	408
alle 15-vuotiaat yhteensä	0	7	0	182	206	257
Vanhukset yhteensä	0	0	0	11	77*	16
Työkyvyttömät yhteensä	0	0	0	69	*	60
Lampuodit	1	0	0	0	0	0
Torpat	0	2	16	18	22	36
Torppien asukkaat	0	7	31	103	104	149
Mäkitupalaiset	0	0	0	5	16	0
Rengit	7	10	13	16	33	6
Piiat	0	0	0	2	8	2
Itseelliset	0	0	0	1	2	4
	Rippikirjat					
			1754	1787	1801	1816
Väkiluku yhteensä			228	685	453	496
Aikuiset yhteensä			**	426	412	456
alle 15-vuotiaat yhteensä			**	224	2	0
Vanhukset yhteensä			**	35	21	40
Työkyvyttömät yhteensä			**	**	**	**
Lampuodit			0	9	0	0
Torpat			11	49	37	46
Torppien asukkaat			54	275	113	143
Mäkitupalaiset			0	0	0	0
Rengit			0	6	8	8
Piiat			0	0	4	5
Itseelliset			0	13	14	8
* Vanhukset ja työkyvyttömät laskettu yhteen						
** Ei tietoja						

Lähde: Kerimäen henkikirjat 1743,1081–1099. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 9953; Kerimäen henkikirjat 1753, 450–460. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8841; Kerimäen henkikirjat 1763, 632–657. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8887; Kerimäen henkikirjat 1773, 414–432. Savon keskisen kihlakunnan henkikirjat, 8925; Kerimäen henkikirjat 1795, 2608–2633. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 8992; Kerimäen henkikirjat 1805, 1304–1339. Savon alisen kihlakunnan henkikirjat, 9073. MMA, mf; Rippikirjat 1748–1754, 57–58, 69–70, 83–87, 91–92, 116. Kerimäen seurakunta, I Aa:1; Rippikirjat 1775–1787, 60–66, 74–86, 94, Simanalan kylässä ei sivunumeroa. Kerimäen seurakunta, I Aa:2; Rippikirjat 1787–1801 osa I, 87–88, 128–140, 142–144, 146–172.

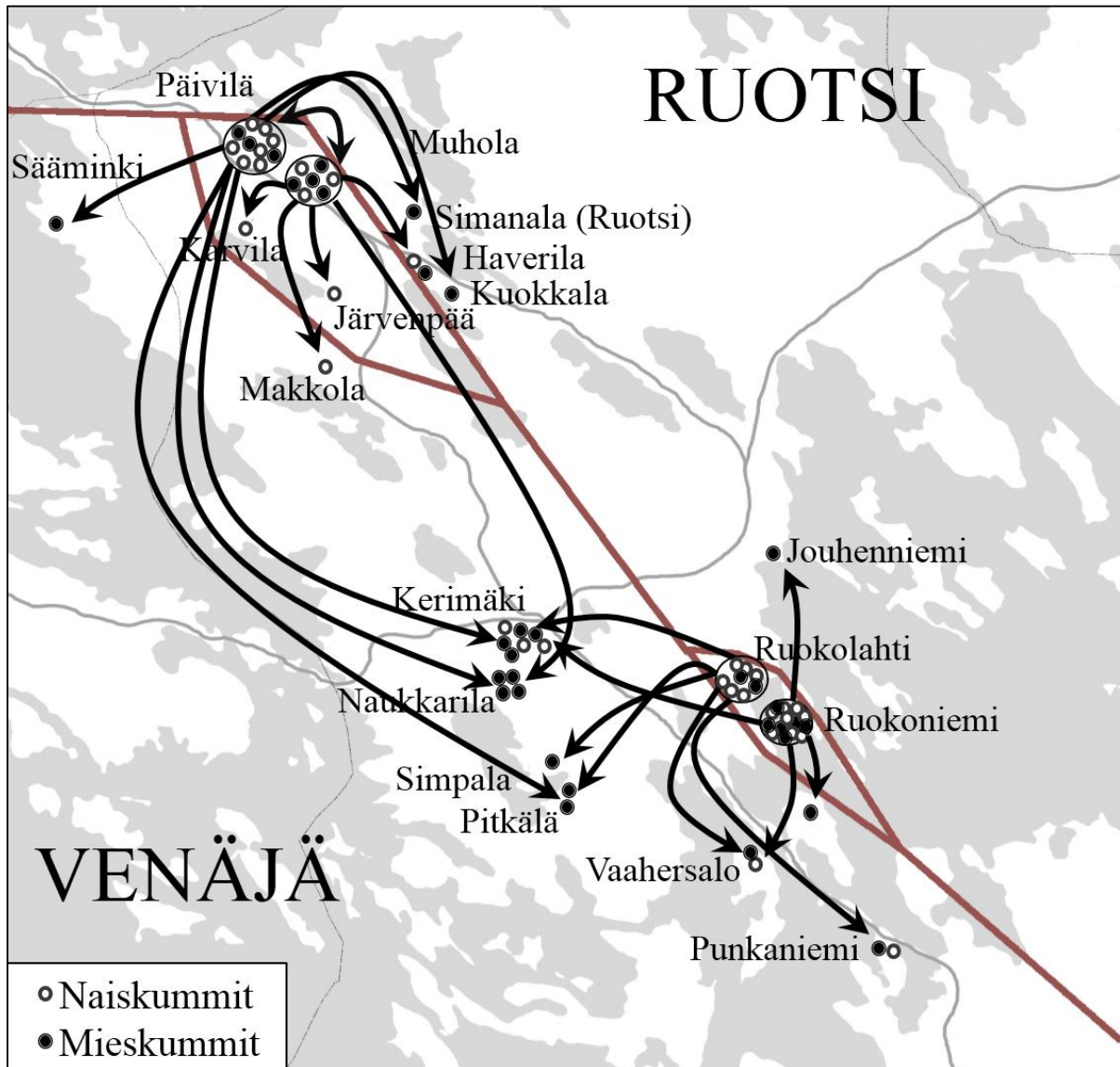
Kerimäen seurakunta, I Aa:3; Rippikirjat 1803–1816, 248–253, 291–318, 321–329. Kerimäen seurakunta, I Aa:5. MMA, mf.

LIITE 3. Otantakyläiden kummisuhteet vuosina 1751–1753 ja 1791–1793

Kummikontaktit 1751–1753

Lähde: Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1786, 17.2.1751–22.12.1753. Kerimäen seurakunta, I C:2. MMA, mf.

Lähde: Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1787–1805, 26.1.1791–19.12.1793. Kerimäen seurakunta, I C:3. MMA, mf.